

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KENTSEL YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUĞUN
TOPLUMSAL GÖRÜNÜMLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ**

**SELCAN ŞAHİNGÖZ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Fahri ATASOY**

KIRIKKALE-2022

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KENTSEL YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUĞUN
TOPLUMSAL GÖRÜNÜMLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ**

**SELCAN ŞAHİNGÖZ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Fahri ATASOY**

KIRIKKALE-2022

KABUL ONAY

Selcan ŞAHİNGÖZ tarafından hazırlanan “KENTSEL YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUĞUN TOPLUMSAL GÖRÜNÜMLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Fahri ATASOY

Sosyoloji, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Murat ŞAHİN

Sosyoloji, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Günce DEMİR

Sosyoloji, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 29/06/2022

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Selcan ŞAHİNGÖZ

18.07.2022

ÖZET

KENTSEL YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUĞUN TOPLUMSAL GÖRÜNÜMLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Fahri ATASOY

Haziran 2022, 132 sayfa

Yoksulluk insanlık tarihinin her döneminde görülmüş sosyal bir sorundur. İnsanlar tarih sahnesinde var oldukları günden bu yana yoksulluğu çeşitli biçimlerde deneyimlemişlerdir. Yoksulluk değişen boyutları, kökenleri ve neticeleri ile günümüz dünyasında varlığını halen devam ettirmektedir. Bu noktada yoksulluk sosyal gerçekliğin içerisinde çok boyutlu bir olgudur. Dünyada sanayi devrimi ile birlikte insan toplumlarının yeni yaşam birimleri olan kentler ortaya çıkmıştır. Kentler belirli bir sosyo-ekonomik işleyişin ve kendine has bir yaşam biçiminin var olduğu insan yerleşmelerinden biridir. Bu kentlerde ortaya çıkan yoksulluk biçimi ise kentsel yoksulluktur. Bu yoksulluk türü, kent alanlarında yaşayan nüfusun belli bir kesiminin asgari yaşam standartlarına ve belli bir gelire sahip olmama durumlarına karşılık gelmektedir. Kentsel yoksulluk kent ilişkilerini ve kentin sosyal bünyesini etkisi altına alan toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan bir yoksulluk biçimidir. Bu noktada kentlerdeki yoksulluk olgusu kentlerde yaşanan toplumsal sorunlara ve tüm toplumu ilgilendiren konulara kaynaklık etmektedir. Konuya Türkiye açısından bakıldığında: Günümüzde nüfusun büyük bir kısmı kentler yaşamaktadır. Bu kentler aynı zamanda büyük yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Bu çalışmanın amacı kentsel yoksulluğun toplumsal görünümünü ve kaynaklık ettiği sosyal sorunları sosyolojik bir bakış açısı ile incelemektir. Bu doğrultuda yoksulluk olgusu ile ilgili temel kavramlar, süreçler, sosyolojik teoriler aktarılmış; Türkiye’de yoksulluk ve kentsel yoksulluk olgusu incelenmiştir. Kentsel yoksulluğun toplumsal alandaki görünümü ve kaynaklık ettiği sosyal sorunlar literatür taraması yapılarak aktarılmıştır. Sonrasında ise Ankara’da yapılan bir saha araştırması ile kentsel yoksulluk olgusu sosyolojik olarak incelenmiştir. Çalışmaya Ankara’da ikamet eden 30 katılımcı dahil olmuştur. Katılımcılar ile yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler kodlama yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, kent, kentsel yoksulluk, sosyal sorun, toplumsal görünüm.

ABSTRACT

URBAN POVERTY AND SOCIAL APPEARANCES OF URBAN POVERTY: ANKARA PROVINCE EXAMPLE

Kırıkkale University

Institute of Social Sciences

Department of Sociology, Master's Thesis

Supervisor: Doç. Dr. Fahri Atasoy

June 2022, 132 pages

Poverty is a social problem seen in every period of human history. Humans have experienced various kinds of poverty since the beginning of history. Poverty continues to exist in today's world with its changing dimensions, origins and, consequences. At this point, poverty has become a multidimensional phenomenon in social reality. Together with the industrial revolution, cities, which are the new living units of human societies, have emerged. Cities are one kind of human settlements, which have a certain socio-economic functioning and a unique way of life. The form of poverty emerging in these cities is urban poverty. This type of poverty corresponds to the fact that a certain part of the population living in urban areas does not own the minimum living standards and a certain income to achieve this. Urban poverty is a form of poverty that has many faces in the social area, and which affects urban relations and the social structure of the city. At this point, the phenomenon of poverty in cities is the source of social urban problems and issues that concern the whole society. When looked at the issue from the perspective of Turkey; we can see that a significant part of the population lives in cities. These cities are also areas where great poverty is emerging. This study aims to examine the social aspects of urban poverty and the social problems it causes from a sociological perspective. In this regard, basic concepts, processes, and sociological theories about the phenomenon of poverty are given, phenomenon of poverty and urban poverty in Turkey was examined. The appearances of urban poverty in the social field and the social problems it causes were conveyed by literature review. Then, the phenomenon of urban poverty was examined sociologically with a field study conducted in Ankara. The study included 30 participants living in Ankara. Semi-structured face-to-face in-depth interviews were conducted with the participants. The obtained data were analyzed by coding method.

Key Words: City, poverty, social problem, urban appearance, urban poverty.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca beni destekleyen, bilgisi ve tecrübesi ile her daim yol gösteren, anlayışı ve hoşgörüsü ile beni yüreklendiren danışman hocam Doç. Dr. Fahri Atasoy'a teşekkür ederim ve saygılarımı sunarım. Deneyim ve bilgilerini benimle paylaşan ve bu tez çalışmasına katkıda bulunan Dr. araştırma görevlisi Ezgi Karmaz'a teşekkür ederim. Tez çalışmamın son haline ulaşması aşamasında bilgisi, ilgisi ve nezaketi ile katkılarını sunan, Dr. Öğr. Üyesi Günce Demir'e teşekkür ederim.

Her daim yanımda olan ilgisi, sevgisi ve neşesi ile beni motive eden kıymetli annem Esma Şahingöz'e teşekkür ederim. Üniversite eğitimimde bu aşamaya gelebileceğime her zaman inanan, eğitimim için elinden gelenin fazlasını yapan ve beni bugünlere getiren en büyük destekçim babam Esenbel Şahingöz'e teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca bana destek olan, başarabileceğime her daim inanan, katılımcılara ulaşabilmem için elinden geleni yapan değerli arkadaşım Mehmet Can Bulut'a teşekkür ederim. Her koşulda yanımda olan, bu aşamaya gelebilmem beni motive eden ve cesaretlendiren sevgili dostlarım Büşra Fidancı ve Seda Nur Candemir'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	5
1.1. Yoksulluk Kavramı, Yoksulluk Tanımlamaları ve Yoksulluğun Kapsamı.....	5
1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ.....	8
1.2.1. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk.....	8
1.2.2. Objektif Yoksulluk ve Sübjektif Yoksulluk.....	11
1.2.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk.....	11
1.2.4. Ultra Yoksulluk.....	13
1.2.5. Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk.....	13
1.2.6. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk.....	14
1.3. Yoksulluğun Nedenleri.....	16
1.3.1. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	16
1.3.2. Demografik Unsurlar	17
1.3.2.1. Nüfus Baskısı:	17
1.3.2.2. Hane Halkı Özellikleri.....	18
1.3.2.3. Göç	18
1.3.2.4. İşgücü Piyasaları ve İşsizlik	20
1.3.2.5. Şoklar, Olağandışı Durumlar ve Savaşlar	21
1.3.2.6. Yerleşim Yeri Özelliği	22

1.3.2.7. Ayrımcılık	23
1.3.3. Küreselleşen Yoksulluk	24
1.3.3.1. Neoliberal Küreselleşme Kıskaçında Yoksulluk.....	27
1.3.3.2. Küreselleşme ve Neoliberalleşme Söylemleri Kapsamında Yeni Yoksulluk	30
1.4. Sosyolojik Teori ve Yoksulluk.....	31
1.4.1. İşlevselci Teori ve Yoksulluk.....	32
1.4.2. Marksizm ve Yoksulluk	34
1.4.3. Weber Düşüncesinde Yoksulluk	36
1.4.4. Bir Yaşam Tarzı Olarak Yoksulluk: Yoksulluk Kültürü Kuramı	37
2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUK.....	40
2.1. Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü ve Nedenleri	40
2.2. Türkiye’nin Kentleşme Süreci ve Kentsel Yoksulluk İlişkisi	46
2.3. Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri ve Kentsel Yoksulluğun Neden Olduğu Sosyal Problemler.....	50
2.3.1. Sosyal Dışlanma.....	50
2.3.2. Mekânsal Ayrışma ve Konut Sorunları.....	52
2.3.2.1. Kentsel Dönüşüm Kıskaçında Yoksulluk.....	55
2.3.3. Yoksulluk ve Kentle Bütünleşme İlişkisi.....	57
2.3.4. Yoksulluk Kıskaçınca Çocuklar: Çocuk Yoksulluğu	61
2.3.5. Kent Yoksulluğu ve Suç Fenomeni.....	65
2.3.6. İşsizlik ve Enformel Sektör	69
2.3.7. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sarmalında Kadın Yoksulluğu.....	72
3. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ	77
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	77
3.2. Araştırmanın Evreni	78
3.3. Sınırlılıklar.....	78
3.4. Araştırmanın Yöntemi	78
3.5. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler	79
3.5.1. Eğitim.....	80
3.5.2. Meslek	81
3.6. Yoksulluk ve Göç İlişkisi	81
3.7. Sosyal Dışlanma	83
3.7.1. Maddi Nedenlerden Kaynaklı Dışlanma.....	84

3.7.2.Yapılan İşler ve Sosyal Dışlanma İlişkisi	86
3.8. Yoksulluk ve Kentlileşme Düzeyi.....	87
3.8.1. Ekonomik Anlamda Kentlileşme	88
3.8.2. Sosyal Anlamda Kentlileşme	90
3.8.3. Yoksulluk ve Kentlilik Bilinci	93
3.9. Mekân ve Yoksulluk.....	95
3.9.1. Mekânsal Ayrışma	96
3.9.2.Mekân ve Kentlileşme İlişkisi.....	98
3.9.3.Yoksulların Konutla İmtihanı	99
3.9.3.1. Kentsel Dönüşüm ve Yoksulluk İlişkisi.....	101
3.9.4. Yaşanılan Bölgenin Güvenlik Sorunları ve Risk Unsurları	103
3.10. Suç ve Yoksulluk İlişkisi.....	106
3.11. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Yoksulluğu.....	109
3.12. Katılımcıların Yoksulluk Yorumlamaları.....	112
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	124
EKLER.....	130
EK – 1 ETİK KURULU RAPORU	130
EK-2 GÖRÜŞME SORULARI.....	131

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo

Sayfa

2.1. Türkiye’de Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranı (%), 2011-2020	42
3.1. Katılımcıların Eğitim Durumları	80

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik	Sayfa
2.1. Maddi Yoksulluk Oranı.....	43
2.2. Sürekli Yoksulluk Oranı	43
3.2. Hane Halkı Tipine Göre Yoksulluk Oranı	44
2.4. Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı	45
3.1. Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Dağılımı.....	80

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	Birleşmiş Milletler
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

1. GİRİŞ

Yoksulluk olgusu insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri var olan bir olgudur. Yoksulluk geçmişten bugüne, tarihsel seyir içerisinde değerlendirildiğinde boyutları ve neticeleri ile insan topluluklarını etkilemiş bir sorundur. Bu noktada insanlığın en kadim sorunları arasında yer alan yoksulluk günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Yoksulluk yalnızca ekonomik terimlerle ele alınamayacak kadar çok boyutlu bir olguya karşılık gelir. Bu noktada yoksulluk ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yönleri ile dünya toplumlarını birçok yönden etkileyen bir durumdur. Zira yoksulluğun sosyolojik bir yönü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yoksulluk hem bir olgu olarak hem de toplumsal yapıda meydana getirmiş olduğu değişimler ve sorunlarıyla birlikte sosyolojik bir duruma karşılık gelir. Dünya toplumlarının hepsinde görülen, birçok sosyal sorunun hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilen yoksulluk toplumların baş etmekte zorlandıkları bir sosyal sorundur.

Konuya tarihsel olarak bakıldığında kapitalistleşme süreçleri ile birlikte yoksulluk olgusunun çok daha karmaşık bir hale geldiği görülmektedir. Kapitalizm ve devamında gelişen küreselleşme dinamikleri yoksulluk olgusunun biçim değiştirmesine neden olmuştur. Küreselleşme ile ortaya çıkan modernliğe özgü değerler ve artan eşitsizlikler yoksulluğun çok boyutlu bir sorun haline gelmesinde etkilidir.

Kapitalizmin dönüşüm hamlelerinden biri olan ve küreselleşme ekseninde gelişen liberal ve neoliberal politikalar zenginliği artırdığı gibi yoksulluğun hacmini de genişletmiştir. Yaygın bir zenginlik ve küreselleşme süreçlerinden geçen dünyada muazzam bir servet ve kaynağa rağmen yoksulluk oranlarında kayda değer azalmalar görülmemiştir. Bilakis yoksulluk artarak, çeşitlenerek varlığını devam ettirmiştir. Bu noktada son 20 yılda toplumların refah seviyelerinde ciddi artışlar olmasına rağmen yoksulluk sorunu halen varlığını sürdürmektedir. Bu durum, yoksulluğun birçok yönüyle incelenmesi gereken bir alan olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kapitalistleşme ve küreselleşme dinamikleri ile birlikte kentler yoksullukların kendini inşa ettiği alanlar olarak belirmişlerdir. Zira kentsel yoksulluk büyük ölçüde kapitalizm ile ilişkilidir. Kapitalistleşme ile birlikte insan topluluklarının büyük bir kısmı kentlerde yaşamaya başlamışlardır. Bu kentler büyük yoksullukların inşa edildiği mekânlardır. Bu noktada kentsel yoksulluk, kentlerdeki kitlelerin yoksulluğuna işaret eden yoksulluk türüdür. Bu yoksulluk türü kent alanlarında yaşayan nüfusun belli bir kesiminin asgari yaşam standartlarına ve belli bir gelire sahip olamama durumlarına karşılık gelmektedir.

Dünyada son yıllara bakıldığında kapitalist küreselleşme ile birlikte kentlerde yeni kent yoksullukları kendini göstermiştir. Dolayısıyla refah ve zenginlik çağı yaşayan dünya aynı zamanda da büyük yoksullukları içerisinde barındırmaktadır. Neticede farklı dinamiklere bağlı olarak gelişen yoksulluk hem dünyada hem de Türkiye’de giderek yaygın bir sosyal sorun haline gelmektedir. Bu noktada yoksulluk sorunu Türkiye’de geçmişten bugüne en önemli sorunlardan biridir. Günümüzde Türkiye’de nüfusun büyük bir kısmı kentler ikamet etmektedir. Bu kentlerde ise birçok yoksulluk hali gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda kentsel yoksulluk Türkiye’nin kentlerinde bir sorun alanını yansıtmaktadır.

Türkiye’de kentsel yoksulluk olgusu incelendiğinde bu yoksulluk biçiminin Türkiye’nin kentleşme süreçleri, kırdan kente yaşanan göçler gibi hususlarla oldukça yakından ilişkili olduğu görülür. Türkiye’nin kentleşme sürecinde sanayileşme ve kentleşme olgularının paralel bir şekilde ilerleyememesi, kentleşme hızının sanayileşme hızını geçmesi kentlerdeki nüfusun işsizlik oranını artırmış ve bu durum modern kent yapısı ile uyumayan işlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Özellikle 1950’li yıllarda kırsal yapıdaki çözümlerle birlikte kırdan kente göç başlamış ve bu göç dalgalar halinde devam etmiştir. Bu göç hareketleri kentlerdeki nüfusu artırarak yoksulluğun artışına neden olmuştur. Nüfusu olanaklarından fazla artan kentlerde işsizlik, barınma problemleri, enformel sektör gibi durumlar artış göstermiştir. Dolayısıyla göç yoluyla gelen ve kentsel alanlarda modern işlerde çalışma imkânı bulamayan insanlar daha çok enformel sektörlerde çalışma imkânına sahip olmuşlardır. Bu işlerin düzenli ve iyi bir gelir getirmeyişi kentlerde yoksulluk olgusunun git gide artmasına neden olmuştur. Bir diğer yandan ülkede görülen ekonomik krizler, politik istikrarsızlıkların büyüttüğü ekonomik yetersizlikler, gelir dağılımı adaletsizliği gibi hususlar yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Bu noktada

farklı nedenlere bağılı olarak artan kentsel yoksulluk Türkiye'nin kentlerinin yapısal sorunlarından biri haline gelmiştir.

Günümüzde Türkiye'de nüfusun büyük bir çoğunluğunun kentlerde yaşadığı görülmektedir. Bu kentler aynı zamanda büyük yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Yoksulluk olgusu kentlerde yaşanan toplumsal sorunlara ve tüm toplumu ilgilendiren konulara kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle yoksulluk olgusunu yalnızca iktisadi terimlerle incelemek yerine yoksulluğun sosyo-kültürel özelliklerini de hesaba katarak incelemek daha uygundur. Nitekim kentlerde görülen sosyal dışlanma, mekânsal ayrışma, konut sorunları, kutuplaşma, suç, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, işsizlik gibi bir dizi sorunun yoksullukla doğrudan veya dolaylı bir şekilde bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda kentlerdeki yoksulluk kent ilişkilerini ve kentin sosyal bünyesini etkisi altına alan, toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan ve çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak Türkiye'nin kentlerinde varlığını halen devam ettirmektedir. Dolayısıyla kentsel yoksulluk günümüzde özellikle büyük kentlerde çözüm üretilmesi gereken en önemli alanlardan biridir. Kentlerde yoksulluğun yüksek düzeylerde seyretmesi ve birçok sosyal soruna kaynaklık etmesi kentsel yoksulluğun incelenmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir. Bu tez çalışması ise Ankara ilinde yapılan saha çalışması ile toplum nezdinde bir sorun olan ve birçok toplumsal görünümü mevcut olan kentsel yoksulluğa dair sosyolojik veriler sunmaktadır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulluk olgusu kavramsal yönü ile ele alınmıştır. Yoksulluk olgusunun kapsamı, tanımları ve türleri ele alınmıştır. Yoksulluğun incelenmesinde yoksulluğa neden olan faktörler önemlidir. Bu nedenle araştırmanın birinci bölümünde yoksulluğun nedenlerine yer verilmiştir. Küreselleşme ve neoliberalleşme olguları yoksulluğa etkileri açısından ele alınmıştır. Birinci bölümün son kısmında yoksulluk olgusu sosyolojik teori ışığında ele alınmıştır. Sosyolojide yoksulluğu açıklama konusunda ön plana çıkan yaklaşımlara yer verilmiştir. İşlevselci teoride yoksulluğun ele alınış şekli, Weber ve Marx'ın yoksulluğa yaklaşım biçimleri ve yoksulluğun kültüralist okunmasına örnek teşkil etmesi açısından Oscar Lewis'in yoksulluk kültürü kuramı yer almaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde Türkiye'deki yoksulluk olgusunun genel görünümü ve nedenleri TÜİK verileri ile birlikte incelenmiştir. Türkiye'nin kentsel yoksulluk sorunu şüphesiz kentleşme süreciyle bağlantılı bir durumdur. Bu noktada kent

sosyolojisi alanından yararlanılarak Türkiye'nin kentleşme süreci ve kentsel yoksulluk olgusuna bu bölümde yer verilmiştir. Buna bağlı olarak kentsel yoksulluğun toplumsal görünüşleri ve kentsel yoksulluğun neden olduğu sosyal problemler sosyolojik olarak ikinci bölümde incelenmiştir. Gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye'de kentsel yoksulluğun incelenmesi bir yandan kapitalist küresel gelişimin seyri bir diğeri yandan da soruna yönelik sosyal politikaların üretilmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde saha araştırmasına yer verilmiştir. Yoksulluğun şiddetini, etkilerini ve toplumsal boyutlarını en iyi şekilde kavrayabilmek kentin yoksul mahallelerinde, yoksul hanelerde yaşayan bireylerin yoksulluk hikayelerinden çıkarılacak sonuçlarla mümkündür. Yoksulluk hikayeleri ve kişilerin yoksulluk tecrübeleri konunun toplumsal boyutunun ortaya konulması açısından önemlidir. Bu noktada katılımcılar ile yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler kodlama yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu tez çalışmasında yoksulluğun teorik açıklamalarına yer verilmesinin yanı sıra saha çalışmasıyla da konunun toplumsal yansımalarından ve kaynaklık ettiğı sosyal problemlerden bir kesit sunulmaktadır. Bu doğrultuda üçüncü bölümde öncelikle araştırma metodolojisi çerçevesinde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve kullanılan yöntem hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında ise kentsel yoksulluğun toplumsal alanda görünüşleri ve neden olduğı sosyal sorunlar nitel veri analizleri ile incelenmiş elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

1. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Yoksulluk Kavramı, Yoksulluk Tanımlamaları ve Yoksulluğun Kapsamı

Yoksulluk, insanlık tarihinin kadim dönemlerinden beri var olan bir olgudur. İnsanlar, tarihsel seyir içerisinde yoksulluğu çeşitli biçimlerde deneyimlemişlerdir. Bu noktada geçmişten bugüne yoksulluk dünya toplumlarının baş etmeye çalıştığı en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Yoksulluk olgusunun geçmişten bugüne değişen kökenleri, boyutları ve neticeleri bugünün dünyasında önemli bir sorun alanını teşkil ettiğini gözler önüne sermektedir. Bugünün teknik ağırlıklı, bol formüllü iktisat yazını alanında yoksulluk olgusu daha çok iktisadi terimlerle açıklanan hafif bir konu olarak ele alınıyor olabilir. Oysaki yoksulluk toplumsal yönleri olan çok katmanlı bir kavramdır (Şenses, 2019).

Gündelik yaşamın her alanında kendini gösteren ve git gide derinleşen yoksulluk olgusu farklı disiplinlerce incelenmektedir. Bu bağlamda yoksulluk olgusu birçok sosyal bilim disiplini tarafından incelenen geniş bir olgudur. Yoksulluk ile ilgili yapılan araştırmalarda yoksulluğa dair farklı tanımlar ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu noktada yoksulluk olgusu farklı parametrelerce şekillendiği için tek bir tanım üzerinde uzlaşmak pek mümkün olmamıştır. Aynı zamanda yoksulluk literatüründe yoksulluğun tartışmalı bir alan olarak ele alınması tek bir tanım üzerinde yoğunlaşmasını etkilemiştir. Dolayısıyla mutlak ve evrensel geçerliliği olan bir yoksulluk tanımlamasına rastlanmaz.

Kadim zamanlardan beri var olan yoksulluk olgusunun tanımlanması ve algılanma biçimleri tarihin iktisadi ve sosyal dinamiklerine göre farklılıklar göstermiştir. Geçmişteki yoksulluk içerisinde yaşayan bireyler ile günümüz yoksullarının arasında elbette büyük farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar olsa dahi temel olarak bir “yokluk” durumunun varlığını devam ettirdiği yadsınamaz bir gerçektir (Özbay, 2009). Bu noktada yoksulluk ile ilgili birbirinden farklı tanımlar mevcuttur. Ülkemizdeki bazı kurumlar tarafından yapılan belli başlı yoksulluk tanımlamaları şu şekildedir: Türk Dil Kurumu tarafından yapılmış bir tanımlamaya göre yoksulluk yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefalet, fakirlik olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun tanımlamasına göre ise yoksulluk, genel bir ifadeyle insanların ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak ifade edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021).

Yoksulluk olgusunu sistemli olarak ilk kez ele alan araştırmacı Seeböhm Rowntree olmuştur. Rowntree'ye göre yoksulluk toplam kazancın biyolojik olarak varlığın devamı için gerekli olan asgari düzeydeki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi durumudur. Yoksullar ise hayatta kalmak için gerekli temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerdir (İlhan, 2013). Rowntree beslenme, giyim, sağlık ve barınma tablolarından yararlanarak yaşamın devam ettirilmesini sağlayacak asgari ihtiyaçların nesnel anlamda ölçüsünü bulmaya çalışmıştır. Rowntree'nin yoksulluğun ölçülmesi ve kavramsallaştırılması konusundaki yaklaşımı dar olarak görülüp birtakım eleştirilere maruz kalsa da elde etmiş olduğu sonuçlar yoksulluğun ana belirleyicilerinin kişisel yoksunluklardan ziyade toplumsal koşullar olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (Turner, 1997).

Yoksulluğu toplumsal bir sorun olarak ele alan ulusal ve uluslararası alanda çalışmaları, eylem planları olan kurum ve kuruluşlara göre birtakım yoksulluk tanımlamaları mevcuttur. Bu kurumların yoksulluğu ele alış biçimleri ve tanımlamaları farklılık göstermektedir. Örneğin gelir düzeyine göre tanım yapan Dünya Bankası'na göre yoksulluk, minimum yaşam standartlarına erişememe durumu olarak tanımlanmıştır (Koca, 2015). Yoksulluk olgusunu daha çok maddi gelir açısından ele alan Dünya Bankası'nın aksine Birleşmiş Milletler'in tanımına göre yoksulluk, insani gelişim için zorunlu olan fırsatlardan mahrum olma durumudur. Bu fırsatlar hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık gibi konuları kapsamaktadır (Özgenç, 2015). BM'nin bu tanımının parasal gelir azlığının ötesinde çok boyutlu bir tanım olduğu söylenebilir. Şenses'e göre (2019) yoksulluk bir halkın, bir ailenin veya bireyin asgari olarak yaşamını sürdürebilmesi için beslenme, giyim, barınma ve eğitim gibi maddi kaynakların yoksunluğunun yanı sıra sosyo-kültürel bazı temel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumundan yoksun olmasıdır. Yoksulluk yeterli gelir ve kaynak sahibi olmama, insan yaşantısı için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınma, güvenlik, sağlık hizmetlerinden yararlanmak gibi temel insani ihtiyaçlardan yoksun olma durumu olarak tanımlanabilir (Oktik, 2008).

Yoksul kavramına bakıldığında yoksulluğun veçhesinin değişiklikler göstermesi ve sürekli bir devinim halinde olmasından dolayı genel geçer bir yoksul tanımlaması yapmanın güç olduğu görülmektedir. Genel olarak belirli kategorilerdeki insanların yoksulluk içinde yaşama ihtimalleri yüksektir. Özellikle toplumda dezavantajlı olan ve ayrımcılığa uğrayan insanların yoksul olma olasılıkları yüksektir. Gelir yoksunluğu yaşayan çocuklar, kadınlar, etnik azınlıklar, yaşlılar gibi grupların yoksullukla karşılaşma olasılıkları daha yüksektir (Giddens, 2012). Bu noktada genel geçer tanımlar şu şekildedir: Türk Dil Kurumu'na göre yoksul, geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse toplum, ülke, parasız, yoksuz, varlıksız, fakir kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Yine sözlük anlamıyla ifade etmek gerekirse yoksul kimi zaman fakir, kimi zaman yoksun olarak kullanılan kelimedir. Daha çok yetersiz imkânlar içerisinde daha kapsayıcı haliyle yoksunluğu ifade etmektedir (Özbay, 2009)

Bu yönleri ile değerlendirildiğinde yoksulluk çok boyutlu sosyal bir olgudur ve bu özelliklerine göre açıklanmalıdır. Tüm bu birbirinden farklı yoksulluk tanımları düşünüldüğünde esasen durumun maddi kaynaklar faktörüne vurgu yapılmış olsa da yoksulluk olgusu toplumsal yaşamda birçok duruma karşılık gelen sosyolojik bir olgudur. Günümüzde küresel bir niteliğe sahip olan yoksulluk çok boyutlu karmaşık bir sorun alanına karşılık gelmektedir.

Yoksulluk kavramı her ne kadar geçmişten beri var olsa da mevcut ekonomik sistemler ve toplumsal düzenler yoksulluğu dönüştürerek bir nevi biçim değiştirmesine neden olmaktadır. Bu noktada en gelişmiş toplumlarda bile varlığını devam ettiren yoksulluk dünyanın gündeminde olan bir sorundur. Kapitalizm, küreselleşme gibi süreçler yoksulluğa etkiye bulunmaktadır. Bu doğrultuda kapitalizm insan emeğini bir meta olarak görüp sömürde bulunarak toplumsal alanda bir tarafı muazzam zenginlikler ile kuşatırken yoksulluğun hacmini de genişletmiştir. Dolayısıyla dünya toplumlarının tamamında yoksulluk yapısal bir sorun olarak halen varlığını devam ettirmektedir. Bu doğrultuda uygulanan bazı ekonomik sistemler nedeniyle ortaya çıkan gelir dağılımı bozuklukları ve ekonomik gelir dengesizlikleri yoksulluğu artırıcı bir etkiye sahiptir (Saçlı, 2019).

Dünya genelinde kapitalistleşme ve küreselleşme olgularının etkisiyle gelişen ve kapitalist düzenin son hamlelerinden olan neoliberalizmin öğretileri de yoksulluğu besleyici yönde olmuştur. Dünyada ekonomik pazarın genişlemesi, malların ve hizmetlerin yaygın hale gelmesi, para akışının hızlanması, üretimin esnek bir görünüm

kazanması ve acımasız iş kültürlerinin doğması gibi unsurlar bir taraftan zenginliği artırırken diğer taraftan da yoksulluğun hacmini genişletmektedir. Bu durumun altında yatan en büyük neden ise kaynakların adil olmayan bölüşümüdür.

Genel itibariyle küresel ölçekte düşünüldüğünde yoksul insanlar tüm ülkelerde görülmektedir. Bu noktada dünya ölçeğinde gözlemlenen yoksulluktaki artış düzeyi gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de en önemli sorun alanlarından birini teşkil etmektedir. Gelişmiş Batı toplumlarında eşitsizlik ve kaynaklardan eşit olarak yararlanamama hususunda ciddi artışlar olduğu ve bu durumunda yoksulluğu beslediği bir gerçektir (Aytaç, 2013). Yoksulluk olgusunun küresel bir hal aldığı günümüz dünyasında farklı nedenler ile ortaya çıkan yoksulluk olgusu hem dünyada hem de Türkiye’de önemli sosyal sorunlara kaynaklık etmektedir.

1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ

1.2.1. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk

Yoksulluk kavramı ile ilgili literatürde en sık karşılaşılan yoksulluk türleri mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluktur. Mutlak yoksulluk, yoksulluk tanımlamaları içerisinde en eski tanımlardan biridir. Mutlak yoksulluk kavramının tarihsel kökeni esasen 19. yüzyılın yoksulluk tanımlamalarına dayanmaktadır. Mutlak yoksulluk genellikle maddi gelir ve tüketim kıstaslarına göre oluşturulmuştur (Aksan, 2009). Mutlak yoksulluk bireyin maddi gücüne bakılarak belirlenmektedir. Yoksulluk olgusunu sistemli bir şekilde ele alarak inceleyen ilk araştırmacı Seebom Rowntree olmuştur. Bu noktada mutlak yoksulluk tanımına uygun ilk tanım Seebom Rowntree tarafından geliştirilmiştir. Rowntree’ye göre yoksullar hayatta kalmak için gerekli temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlardır. Rowntree tüm toplumlar için geçerli olacak nesnel bir yoksulluk ölçüm kriteri geliştirmeye çalışmıştır. Bu ölçüm ise kişilerin sağlıklı bir şekilde yaşayabilecekleri asgari şartlara sahip olmalarını sağlayacak kriterleri barındırmaktadır (İlhan, 2013). Rowntree’nin bu ölçüm kriterleri mutlak yoksulluk ile ilişkilidir.

Mutlak yoksulluk kavramı bireylerin en temel ihtiyaçlarının ne kadarını karşılayabildikleri ile ilgili bir kavramdır. Şenses’ e göre (2019) mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireylerin biyolojik manada var olmaları için ihtiyaç duydukları minimum gelir ve tüketim seviyesi olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk genel

itibariyle ülkeler arasındaki yoksulluk kıyaslamalarında ön plana çıkmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramı temel alınarak yapılan yoksulluk çalışmalarında bireyin veya hane halkının maddi geliri ve tüketim harcaması esas alınmaktadır. Belli bir gelirin altında olan bireyler veya haneler yoksul olarak değerlendirilir. Bu noktada parasal gelir mutlak yoksulluk tanımlaması için en temel kıstastır (Kocatepe, 2011). Mutlak yoksulluk hususuyla ilgili eleştirilerin var olması yeni yoksulluk yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada mutlak yoksulluk ile ilgili temel eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür. Şenses'e göre (2019):

- 1- Mutlak yoksulluk kavramı ciddi boyutlarda öznel unsurlar içermektedir. Bu yaklaşım yoksulluk düzeyinin değişik mekânlarda kıyaslanması için elverişli bir çerçeve sunmamaktadır. Örneğin mutlak yoksulluk yaklaşımının temelinde var olan en önemli kıstas asgari geçim düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Asgari geçim düzeyi kavramının anlamı farklı yerlerde farklı kişilerce başka anlamlara yorulabilir. Bu noktada mutlak yoksulluk aynı ülkenin farklı kesimlerinde de uluslararası alanlarda da mekânsal kıyaslama yapmaya pek de elverişli değildir.
- 2- Mutlak yoksulluk yaklaşımı yoksul kitle içindeki çeşitliliği yansıtmaktan uzaktır. Mutlak yoksullukta gözlemlerin genelinin kısa bir zaman aralığına dayanması, yoksul kitleler arasındaki farklılığı göz ardı etmesi, yoksulluk nedenleri, yoksulluk derecelerinin dikkate alınmaması gibi unsurlar yoksulluk gibi çeşitlilik evrenine sahip bir alanın çeşitliliklerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Yoksullar homojen olarak görüldüğü takdirde geçici yoksul olanlar, yoksulluk çizgisinin bir tık üzerinde yaşayıp her an yoksulluk çizginin altına düşme riski taşıyanlar arasındaki farklılıklar yabana atılmaktadır.
- 3- Yoksulluk kavramı mutlak değil görelî bir kavramdır. Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre düşününce toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Oysa yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak ele alan görelî yoksulluğa göre toplumda her zaman için yoksul olan bir kitle ile karşılaşılacaktır.
- 4- Mutlak yoksulluk yoksul bireylerin görüşlerine önem atfetmemektedir. Bu yaklaşım yoksul kitlelerin dışında yapılmış olan değerlendirmelere dayanmakta ve yoksulların kendi durumlarına yönelik görüş ve değerlendirmelerini göz ardı etmektedir. Yoksul bireylerin kendi değerlendirmelerini esas alan öznel yaklaşımlarda yoksulluk olgusu süreç olarak algılanır ve yoksulların kendi sesine önem atfedilir.

5- Mutlak yoksulluk yaklaşımının kıstasları yeterli bir refah göstergesi olmaktan uzaktır. Bu noktada gelir ve tüketim harcamaları refahın göstergesi değildir. Bu yaklaşım servet dağılımını göz ardı etmekte ve yoksulluğu kavramsal düzlemde durağan bir kavram olarak ele almaktadır. Yoksulluğu yalnızca yoksullar ve yoksul olmayanlar olarak iki gruba ayırarak basitleştirmekte ve sadece yoksulluk çizgisinin altında kalanlara odaklanmaktadır.

Yoksulluk tanımlamalarında öne çıkan bir diğer yoksulluk türü göreceli (nisbi) yoksulluktur. Göreceli yoksulluk kavramı toplumların genel hayat standartlarına ve sosyo-ekonomik durumlarına göre değerlendirilen bir yoksulluk türüdür. Göreceli yoksulluk kavramı yoksulluğun kültürel olarak tanımlanır olduğunu ve evrensel bir yoksulluk standardına göre değerlendirilmemesi gerektiğini temel almaktadır (Giddens, 2012).

Mutlak yoksulluğun sınırları net iken göreceli yoksulluğun sınırlarını içinde yaşanılan ülke ve ülkenin asgari yaşam standartları belirlemektedir. Mutlak yoksulluk tanımlamasından farklı olarak göreceli yoksulluk yaklaşımında kişinin biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra toplumsal bir varlık oluşu önem arz etmektedir. Bu yaklaşımda toplumsal bir varlık olarak görülen insanın toplumsal ihtiyaçları ön planda tutulmaktadır. Buna göre yoksulluk yalnızca kaynaklara erişememe meselesi değildir. Daha çok gelir ve refah dağılımına odaklanmaktadır (Kocatepe, 2011). Bu doğrultuda göreceli yoksulluk aslında toplumdaki refah düzeyinin altında olmayı ifade etmektedir.

Yoksul olarak tanımlanabilecek insanlarda genel olarak gelir, mülkiyet ve hizmetlerden faydalanabilme açısından bir dizi dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Göreceli yoksullar ekonomik bir gelirden tamamen yoksun olan insanlar olarak değerlendirilemezler. Göreceli yoksullar daha çok dar gelirli olan insanlardır. Belli bir gelire sahip olsalar dahi bu gelir genel olarak toplumun refah seviyesinin altında kalmaktadır. Bu şekilde olan yoksul gruplar en temel ihtiyaçlarını karşılasalar bile sağlık, alt yapı, eğitim, fırsatlara erişim gibi konularda yetersiz bir imaja sahiplerdir (Kule, 2004). Göreceli yoksulluk araştırması yapılırken toplumun refah seviyesinin tespiti oldukça önemlidir. Refah ölçüsü olarak gelir ve tüketim düzeyi belirlenebilir. Bu düzeydeki belli bir oran ise yoksulluk çizgisini vermektedir.

Burada incelenen mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramları genel itibariyle gelir seviyesine odaklanan daha çok ekonomik olarak temellenen kavramlardır. Bu iki

yaklaşımına yönelik temel eleştiriler daha çok istatistiki verilerin geçerliliği ve rasyonelliği ile ilgilidir. (Kocatepe, 2011). Eleştiriler ve alternatif perspektiflere rağmen bu iki yaklaşım yoksulluk çalışmalarında göz önünde bulundurulmuş ve yararlanılan yaklaşımlar arasında bulunurlar.

1.2.2. Objektif Yoksulluk ve Sübjektif Yoksulluk

Yoksullukla ilgili araştırmalarda kullanılan yaklaşımlardan biri objektif yoksulluktur. Objektif yoksulluk, bireylerin belirli kriterlere göre yaşamını sürdürebilmek için birtakım yaşam standartlarından mahrum kalması olarak ifade edilebilir. Objektif yoksulluk yaklaşımı genel anlamda yoksulluğu neyin meydana getirdiği ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda kişileri yoksulluktan kurtarmak için değerlendirmelerde bulunmaktadır (Kalaycı, 2015). Bu doğrultuda objektif yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun hangi faktörlerden kaynaklandığını ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda belirlemeler içermektedir.

Yoksulluk yaklaşımlarından bir diğeri sübjektif yoksulluktur. Sübjektif yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin tercihlerine önem vermektedir. Bu yoksulluk yaklaşımı yoksul bireylerin kendilerini tanımlamalarına, durumlarını değerlendirmelerine bir nevi imkân sağlamakta ve onların görüşlerini dikkate almaktadır (Koca, 2015). Genel itibarıyla sübjektif yaklaşım bireysel faydaya vurgu yapmaktadır. Sübjektif yoksulluk çalışmalarında ölçüm anket yolu ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda sübjektif yoksulluk yaklaşımında kamu araştırmaları ve anketler yoluyla katılımcı bireylere yoksul olmamak için gerekli olduğu düşünülen gelir, tüketim ya da refah düzeylerini “yetersiz”, “iyi” ya da “çok iyi” olarak değerlendirmeleri istenir. Böylelikle daha çok maddi gelir ve refah odaklı, sübjektif yoksulluk standartları oluşturulmaya çalışılır (Kocatepe, 2011). Genel itibarıyla objektif yoksulluk yaklaşımında belirli bir zamanda, gelir, tüketim harcamaları ve kalori miktarı gibi somut veriler üzerinde odaklanılırken sübjektif yaklaşımda ise asgari temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı konusunda yoksulların kendi algılaması ve düşünceleri ön plana çıkmaktadır (Şenses, 2019).

1.2.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Yoksulluk kavramı ile ilgili yapılan bir diğersınıflandırma gelir yoksulluğu ve insani yoksulluktur. Gelir yoksulluğu asgari yaşam standardını karşılamak için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumudur. Burada asgari bir yaşam sürmek için

gerekli olan gelir seviyesi temel alınmaktadır. Asgari gelir seviyesine sahip olamayan birey veya hane halkı yoksul olarak değerlendirilmektedir.

İnsani yoksulluk ise gelir ve tüketim seviyesinden başka birçok faktörün yoksulluğu etkilediğini belirtmek amacıyla ortaya atılmış bir yoksulluk türüdür. İnsani bir yaşam için gerekli maddi kaynakların yanında, temel gereksinimlerin de karşılanabilmesi bakımından iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olma durumunu dile getirmektedir. Sonuç itibariyle kişilerin temel ihtiyaçlarını giderecek bir gelirlerinin olmama durumu gelir yoksulluğu; insanca yaşam sürebilmek adına gerekli olan eğitim, iletişim, içme suyu, sağlık vb. olanaklardan mahrum olma durumu insani yoksulluk olarak tanımlanabilir (Kalaycı, 2015). İnsani yoksulluk kavramına daha yakından bakıldığında yoksul bireyler yalnızca maddi gelir elde edememenin, kaynaklardan yararlanamamanın sıkıntılarını çekmezler. Çünkü yoksulluk çok boyutlu sosyal bir olgu olduğu için bireyi birçok yönden kuşatmaktadır. Yoksul insanlar yoksullukları nedeniyle birçok fırsattan mahrum kalırlar. Mekânsal ayrışma, izole bir yaşam sürme, sosyal dışlanma, eğitim, sağlık ve iş olanaklarına gerektiği şekilde erişememe gibi sorunlar yoksulların en önemli sorunlarından. Bu sebeplerden ötürü insani yoksulluk gelir yoksulluğunun ötesinde farklı anlamlara işaret etmektedir. Konuyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilen insani yoksulluk kavramı, insani gelişme ve insanca yaşam için maddi olanakların yanında temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel gibi birtakım imkânlarla sahip olmanın da gerekli olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Maddi refahın ve yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu dikkate alınmaktadır (Aktan, 2002). UNDP tarafından geliştirilen bu ölçüt insanca yaşama imkânlarına sahip olma durumunu ele almaktadır. Bu noktada insani yoksulluk en genel anlamıyla gelir yoksulluğundan daha ziyade yetersiz beslenme, okur-yazarlık, sağlıksız yaşam koşulları, daha kısa bir yaşam gibi kavramların etrafında şekillenmektedir. Sonuç itibariyle gelir yoksulluğu bireylerin asgari bir gelirden yoksun olma durumlarına karşılık gelirken insani yoksulluk insanca bir yaşam sürebilmek için gerekli olanaklarda ve kaynaklardan yoksun olma durumuna karşılık gelmektedir.

1.2.4. Ultra Yoksulluk

Dünya genelinde görülen gelir odaklı yoksulluk ölçütleri yoksulluğun tüm boyutlarını sunmak açısından yetersizdir. Yoksulluğun tüm katmanlarını ele alıp yoksullukla mücadeleyi aktifleştirmek için FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) Dünya Bankası'nın belirlediği yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek amacıyla “ultra yoksulluk” kavramını geliştirmişlerdir (Kalaycı, 2015). Ultra yoksulluk kavramına göre bireyin maddi gelirinin hepsini kullandığı halde günlük alması gereken kalori miktarının sadece %80'ini karşılaması ultra yoksulluğa karşılık gelmektedir. Ultra yoksulların yoksulluk durumları beş yıldan fazla olursa durum kronikleşmekte ve bu insanlar kronik yoksul olarak tanımlanmaktadır (Bakır, 2019).

1.2.5. Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk

Yoksulluk türlerinden biri geçici yoksulluktur. Geçici yoksulluk bireylerin yaşam standartlarında, maddi gelirlerinde, sosyo-ekonomik durumlarında meydana gelen dalgalanmaların bir sonucudur. Geçici yoksulluğu deneyimleyen bireyler ve haneler yoksulluk çizgisinin altında bir hayat standardına düşerler (Yayla, 2018). Geçici yoksulluk genel olarak ekonomik kriz dönemlerinde görülmektedir. Aynı zamanda doğal afetler, geçici işsizlik, salgın hastalıklar, yüksek enflasyon gibi unsurlarda geçici yoksulluğa sebep olmaktadır. Bu noktada geçici yoksulluk türü yoksulluk olgusunda bir döngüsellik ve dalgalanmayı yansıtmaktadır. Bu yoksulluk türünde bireyler ekonomide meydana gelen dalgalanmalar ve kırılmalardan kolayca etkilenirler ve bireylerin maddi durumlarında büyük ölçüde gerileme meydana gelir (Aksan, 2009).

Bir diğer yoksulluk türlerinden olan kronik yoksulluk ise kalıcı nitelikte bir yoksulluk durumuna karşılık gelmektedir. Yoksulluk sürecinin uzun sürmesi ve kalıcı hale gelmesi yoksulluğu giderek bir yaşam tarzı haline getirmekte ve yoksulluğun kronikleştiği bir durumu yansıtmaktadır. Kronik yoksulluk olgusuna daha yakından bakıldığında kronik yoksulluk olgusu yalnızca düşük gelire sahip olmak anlamına gelmez. Bu bağlamda kronik yoksulluk ile iç içe olan bireyler kötü beslenme şekli, eğitim ve sağlık imkânlarına erişememe gibi olumsuz durumlar ile savaşıırken aynı zamanda ayrımcılık ve istismara da maruz kalmaktadırlar. Genel olarak kronik yoksulluğu deneyimleyen bireylerin aileleri ve hatta doğan çocukları da kronik yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürebilirler (Yayla, 2018). Yani yoksulluğun

kuşaktan kuşağa aktarılma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Bu noktada geçici yoksulluk olgusu maddi seviyedeki bir dalgalanmayı ve döngüsellği yansıtırken kronik yoksulluk olgusu daha komplike bir süreci yansıtmakta ve yoksulluğun tüm boyutlarını gözler önüne sermektedir.

1.2.6. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk

Yoksulluk kavramı üzerinde yapılan bir diğer sınıflandırma kentsel yoksulluk ve kırsal yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayrım daha çok yoksulluğun mekânsal olarak ifadesidir. Kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün çözülmeye uğraması ile ortaya çıkan işsizlikle yakından ilişkilidir. Özellikle kırsal alanlarda yaşayan topraksız veya küçük toprak sahibi bireyler ve toprak işçileri arasında görülen bir yoksulluk biçimidir. Aynı zamanda kırsal alanda yaşayan tarım ve hayvancılık dışında ormancılık, balıkçılık gibi işlerle geçinen veya küçük ölçekli sanayi işlerinde çalışan bireyler arasında da görülmektedir (Öztürk, 2008). Kırsal yoksulluk kentsel yoksulluğa nazaran daha şiddetlidir. Çünkü kırsal bölgelerde kişi başına düşen gelir daha azdır. Aynı zamanda kırdaki istihdam olanakları daha kısıtlı olduğu için, sanayi ve hizmet sektörü kırsal alanlarda gelişmediği için bireyler yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada kırsal alanlarda yoksulluk yapısal bir sorun olarak şiddetli bir şekilde kendini hissettirmektedir. Kırsal yoksulluk konusuna Türkiye açısından bakıldığında Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra tarımda makineleşme, tarım topraklarının bölünüşü gibi unsurlar kırdaki iş olanaklarını daha da sınırlı hale getirmiştir. Bu durum kırsal alanlardaki yoksulluğu artırmıştır.

Yoksulluk olgusu ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yönleriyle oldukça karmaşık olan, çözümü de son derece zor olan, tüm dünyayı ilgilendiren yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle modernlik ile birlikte yoksulluk olgusunun toplumsal bir sorun olma niteliği daha da ön plana çıkmıştır. Bu noktada özellikle sanayileşme ile birlikte dünya genelinde mekânsal olarak farklılaşmalar meydana gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte bugün ki modern kentlerin temeli atılmıştır. Nüfusun büyük oranda tarımdan koparak yer değiştirmesi ve belli bir yerde toplanması ile kentleşme olgusu ivme kazanmıştır. Kentleşme mekânsal bir örgütlenme olmasının yanında toplumsal alanda köklü değişimlere neden olmuştur (Aksan, 2009). Bu noktada sanayileşme ve modernleşme olguları ile birlikte dünya

nüfusunun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaya başlamıştır. Aynı zamanda bu kentler büyük yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Bu doğrultuda kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk türüne kentsel yoksulluk adı verilmektedir.

Kentsel yoksulluk kentleşme süreçleriyle birlikte ortaya çıkan, kapitalizm ve küreselleşme olguları ile daha da karmaşık hale gelen bir sorundur. Kentsel yoksulluk olgusu hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de kentleşme oranları oldukça yüksektir. Bunun yanında kırsal kesimlerden kente yaşanan göç dalgaları kentsel nüfusun durmadan artmasına sebebiyet vermektedir. Kentlerdeki nüfusun sürekli artması kentsel yoksulluğu besleyici niteliktedir (Aksan, 2009). Bir diğer yandan modernleşme, kapitalistleşme, küreselleşme gibi olgular toplumdaki sınıfsal eşitsizleri artırmakta ve kentsel alanlardaki yaşanan yoksulluğu derinleştirmektedir. Daha önce de değinildiği gibi sanayileşme ve göçlere bağlı olarak kentlerde bir nüfus yoğunluğu meydana gelmiştir. Bu noktada bu insanların istihdam alanlarına katılıp bir iş edinme ve yaşam koşullarını iyileştirme olanaklarının git gide daralması kentsel yoksulluğun en önemli nedenleri arasındadır. Yoksulluk literatürüne bakıldığında yetersiz gelir ve kaynak, yetersiz barınma, kamusal alt yapı hizmetlerindeki yetersizlikler, sosyal güvenlikten yoksun olmak, yoksulların hukuksal temsilde ve karar alma süreçlerinde pek de aktif olmayışları gibi durumlar kentsel yoksulluğu beslemektedir.

Bir diğer yandan kentsel yoksulluk olgusu yalnızca maddi durumu yetersiz ve çalışmayan insanlarda görülmez. Aynı zamanda çalışan bireyler de kent ortamında yoksulluk ile karşı karşıya kalabilir. Örneğin çalışan bireylerin ücretlerinin düşüklüğü ve toplumsal alandaki hizmetlerin paralı hale gelmesi gibi durumlar çalışan kesimleri yoksulluk sınırının altına sürüklemektedir. İşsiz bireyler, çalışamayan engelliler, yaşlılar, çocuklar ile kadınlar ve gençler gibi ev içi emeği ücretsiz olan kesimler yine yoksulluk düzeyinin oldukça altında kalmaktadırlar (Aktaş, 2016).

Dolayısıyla kentsel alanlarda gözlemlenen yoksulluk olgusu yalnızca maddi parametreler ile ele alınamayacak kadar karmaşık bir süreci yansıtmaktadır. Kentsel yoksulluk toplumsal alanda birçok soruna kaynaklık etmektedir. Bunlara örnek olarak: Sosyal dışlanma, mekânsal anlamda kutuplaşma, (slum bölgeler, gecekondu) suç ve sapma davranışları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, konut sorunu, yoksulluk kültürü, ailesel parçalanma, depresyon ve psikolojik incinme gibi değişik türden bireysel ve sosyal sorunlar yoksulluğun ateşlediği sorun alanları olarak varlıklarını güçlü bir

şekilde hissettirmektedirler (Aytaç, 2013). Bu noktada kentsel yoksulluk türü kentlerde var olan birçok toplumsal sorunun kaynağıdır.

1.3. Yoksulluğun Nedenleri

Toplumsal yapıda bir sorun olan yoksulluğu tek bir nedenle açıklamak mümkün değildir. Yoksulluk olgusunu ele alan disiplinler yoksulluk nedenlerinin ülkeden ülkeye, ülke içerisinde de yerleşim yeri, gelişmişlik düzeyi, dini inanç, yaş, eğitim, gelir düzeyi gibi unsurlar nedeniyle değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada yoksulluk değişik türlerine göre birbirinden farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk olgusunun karakteristik özellikleri yalnızca düşük gelir düzeyi ile ele alınamaz. Bir toplumda yoksulluğun görülmesinin birbirinden farklı birçok sebebi bulunmaktadır. Zira yoksulluğu besleyen birçok faktör vardır. Bu doğrultuda yoksulluk konusunu daha iyi kavramak amacıyla yoksulluğa neden olan faktörlere daha yakından bakmakta fayda vardır.

1.3.1. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Gelir dağılımı bir toplumun ekonomisinde belli bir dönemde yaratılan gelirin ekonomi içindeki aktörler arasında bölüşümü olarak tanımlanabilir. Bir ülkede belli bir dönemde ekonomik olarak elde edilen gelirin o ülke içerisindeki bireyler arasındaki bölüşümünün nasıl yapılacağı sorunu iktisat biliminin en önemli sorunlarından biridir. Ülkedeki nüfusun belli bir kesiminin milli gelirin neredeyse tamamına yakınına sahip olduğu, geri kalan nüfusun ise milli gelirin çok düşük bölümünden pay aldığı bir ülkede ve toplumda gelir dağılımının adaletinden bahsetmek pek de mantıklı değildir (İlman, 2014). Dünya çapında düşünüldüğünde gelir dağılımının eşit bir şekilde dağıtıldığını söylemek mümkün değildir. Küreselleşen dünya toplumlarında gelir dağılımı adaletsizlikleri oldukça yüksektir. Bu bağlamda yoksulluk kavramı, ortalama gelir seviyesi, ekonomik olarak büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ile oldukça yakından ilişkilidir (Şenses, 2019).

Eşitsizlikler, özellikle serbest piyasa ekonomilerinin ve kurumlarının var olmadığı azgelişmiş ülkelerde büyümeye etki ederek yoksulluk olgusunun daha da derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Bu duruma bir örnekle değinilirse: Sermaye piyasasının yeterince gelişmediği azgelişmiş ülkelerde daha küçük ölçekli girişimlerin yeterli miktarda maddi gelir elde edemedikleri için kredilere erişim imkânları kısıtlıdır.

Bu durum, yoksul bireylerin büyümenin yaratmış olduğu imkânlardan yararlanamaması anlamına gelmektedir (Şenses, 2019). Gelir dağılımdaki eşitsizliklerin azaldığı, ekonomik büyümenin sağlandığı toplumların yoksulluk oranlarında azalma görülmektedir. Diğer yandan ekonomik olarak büyümenin yeterli oranda sağlanamadığı, ulusal çapta ve uluslararası çapta gelir dağılımı eşitsizliklerinin fazla olduğu bir ortamda insanlar yoksulluk olgusu ile daha çok karşılaşmakta ve yoksulluk riskleri her geçen gün daha da artmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki adaletsizlikler derin yoksulluk yaraları açmaktadır. Büyümenin yeterince sağlanamaması ve gelir dağılımdaki eşitsizlikler ulusal ve uluslararası alanda önemli bir sorun alanını teşkil etmekte ve yoksulluk olgusunu her geçen gün beslemektedir.

1.3.2. Demografik Unsurlar

1.3.2.1. Nüfus Baskısı:

Hızlı nüfus artışı özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu etkileyen en önemli nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin genelinde ağır bir nüfus baskısı ve buna paralel olarak işgücü artışı kendini göstermektedir. Bu noktada nüfus artışı insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklara erişimini olumsuz yönde etkilemekte ve bunun devamında refah düzeyini oldukça düşürmektedir (Şenses, 2019). Hızlı nüfus artış oranları azgelişmiş ülkelerde en önemli yoksulluk nedenlerinden biridir. Araştırmalar nüfus artışının özellikle kentlerde olumsuz yaşam koşullarına ve çevre tahribatına yol açtığını göstermektedir. Şenses'e göre (2019) nüfusun artırdığı, kaynaklar üzerinde büyük bir baskı yarattığı durumlarda gıda talepleri artmakta ve bu durum yoksulluğu beslemektedir. Bu yapıdaki ülkelerde teknoloji durağan ve sermaye yetersiz ise insanlar çevresel kaynaklara yönelmekte ve bu da çevre tahribatına yol açmaktadır. İnsanlar kaynakların yetersiz geldiği durumlarda çevresel kaynaklara yönelmekte, doğayı tahrip etmekte ve bu durum nüfus baskısından yoksulluğa oradan da çevresel tahribata uzanan komplike bir kısır döngüye neden olmaktadır. Yine nüfusta yaşanan aşırı artış yerleşim yerlerinde alt yapı yetersizliğine, konut ihtiyacı sorunlarına, gecekondulaşmaya, slum bölgelerin oluşmasına, eğitim sorunlarına, sosyo-kültürel yapının bozulmasına ve çarpık kentleşmeye kadar uzanan birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Elbette nüfus artışına paralel olarak kaynakların adaletsiz dağılımı hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda yoksulluğu artırıcı bir özelliğe sahiptir. Sonuç itibarıyla arka

planda daha çok ekonomik olarak yaşanan eksikliklerden ve değişikliklerden kaynaklanan birçok sorun nedeniyle kaynakların eşit bir şekilde dağıtılmamasından, kırsal ve kentsel alanlarda yaşanan olumsuz koşullardan ve bunun gibi durumlardan etkilenen hızlı nüfus artışı yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenses, 2019).

1.3.2.2. Hane Halkı Özellikleri

Hane halkının türü, büyüklük ve bileşimi ve hane halkı içindeki bireylerin yaş ve eğitim durumları gibi faktörler yoksulluk ile ilişkilendirilmektedir. Buna bir örnekle değinilirse: Örneğin çok çocuklu aileler az çocuklu ailelere göre yoksulluğu daha fazla deneyimlemektedirler. Bu bağlamda hane halkı büyüklüğünün ve bileşiminin yoksullukla yakından ilişkili olduğu belirtilse de hane halkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişkisi açısından net bir sonuca da ulaşamamıştır (Şenses, 2019). Esasen yoksulluğun düzeyindeki değişiklikleri belirleyen temel unsurlardan biri aile yapısında zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve sosyo-ekonomik değişikliklerin yansımaları olarak ortaya çıkan yeni hane halkı çeşitleridir. Toplumsal yapıda görülen değişikliklerden en çok etkilenen kurumların başında hiç şüphesiz toplumun en küçük yapı birimlerinden biri olan aile kurumu gelmektedir. Bu anlamda ailenin toplumsal yapı içerisindeki rolü oldukça önemlidir.

Bu noktada toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler ile birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçiş, boşanmalarda görülen artış, tek başına yaşayan bireylerin artması, bağımlı grup olarak değerlendirilen yaşlı ve çocuk sayısının artması gibi unsurlar ailenin yaşam standartlarına etki etmektedir. Yüksek bağımlılık oranı yoksulluk üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, bağımlı bireylerin ihtiyaçları yaş grubuna göre farklılık arz ettiğinden hane halkı bileşimi yoksulluk açısından oldukça önemli bir etmen olarak değerlendirilmektedir (Şenses, 2019).

1.3.2.3. Göç

Göç, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir olgudur. İnsanlar tarih sahnesinde var olduğu günden beri farklı nedenlerle, istekli veya zorunlu olarak göç etmişlerdir. İnsan ve insan toplulukları; bireysel veya kitlesel bir biçimde, zorunlu ya da gönüllü olarak, yaşadıkları yerden başka bir yere çeşitli sosyal sonuçlar doğuracak biçimde göç etmektedir. Göç, insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir (Adıgüzel,

2016). Bireyler çalışmak, iş bulabilmek, daha yüksek standartlarda bir hayat yaşamak gibi nedenlerden ötürü gönüllü olarak göç edebilirler. Savaş, sürgün, doğal afet, baskı gibi nedenlerden ötürü ise göç etmeye mecbur kalırlar ve zorunlu olarak göç ederler. Göç hususu bireylerin sadece fiziksel olarak yer değiştirmesi anlamında değerlendirilmemelidir. Göç içerisinde birçok sosyal olguyu barındıran ve sosyal yapının unsurlarını dönüştüren bir yapıdadır. Göç sonucunda birey ve toplumlar sadece fiziksel anlamda mekânlarını değiştirmekle kalmazlar, aynı zamanda bireysel ve sosyal hayatlarını kuşatan bütün ilişkileri de yeniden kurarlar (Adıgüzel, 2016). Bu noktada göç kavramı tüm bileşenleri ile birlikte karmaşık bir yapıya sahiptir.

Göç farklı dönemlerde, farklı şartlarda ve farklı kişiler tarafından yaşanmak durumunda kalınan sosyo-kültürel ve aynı zamanda ekonomik sonuçları olan bir olgudur (Şenol, 2020). Özellikle küreselleşme ile birlikte göç olayları oldukça artmış ve daha da karmaşık bir hal almıştır. Kitlemel göç hareketleri ve uluslararası göçler ivme kazanmıştır. Bu noktada göç, küresel bütünleşme sürecinin bir parçası olarak giderek hızlanan bir olgudur. Çoğu toplumda göç hareketleri etnik ve kültürel farklılığa eklenmekte ve toplumların demografik, ekonomik ve toplumsal dinamiklerini şekillendirmektedir (Giddens, 2012). Göç olgusu bu şekilde toplumsal alanın birçok dinamiğini şekillendirirken yoksulluk olgusu ile de ilgilidir.

Göç bu noktada sosyolojik bir olgu olarak yoksulluk olgusu ile yakından ilişkilidir. Özellikle sanayileşme süreçleri ile birlikte tarımda makineleşme, tarım sektöründe insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması ile işsizlik sorunuyla karşılaşan yoksul kesimlerin yaşadıkları bölgede geçimini sağlayabileceği alternatif iş imkânları bulamaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi nedenlerden ötürü ve aynı zamanda kentteki olanakların çekiciliği kırdan kente olan göçleri dünya çapında artırmıştır. Özellikle azgelişmiş, sanayileşme ve kentleşme olgusunu paralel olarak ilerletememiş toplumlarda bu göç olgusu yapısal yoksulluk sorunlarına neden olmuştur. Kente göç eden nüfus beklendiği ölçüde modern bir iş ve tabakalaşma sürecine girememektedir. Bu noktada göç yolu ile gelen bireyler daha çok küçük ölçekli, marjinal, devamlılığı olmayan, enformel istihdam sahalarında kendilerine iş bulmaktadırlar. Bu anlamda kente göç ederek ekonomik durumunun iyileşeceğini düşünen bireyler kentte kazandıkları düşük gelirlerle kent yaşamında barınma, beslenme, eğitim vb. temel ihtiyaçların karşılanması için oluşan giderleri karşılamakta zorluk çekerek yoksulluk olgusunu deneyimlemişlerdir.

Bir diğ er yandan g    ve yoksulluk ilişkisinde g    alan ve g    veren b  lgelerin demografik ve sosyo-ekonomik yapısı, g   n mevsimlik mi, geçici mi, sürekli mi olduğu, g   menlerin birtakım kişisel özellikleri ve g   menlerin istihdam sahaları gibi unsurlar yoksulluk g  stergelerini oldukça yakından etkilemektedir (şenses, 2019). Sonuç itibariyle ekonomik nedenler ile yapılan g   ler beklentileri karşılamadığı zaman yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

1.3.2.4. İşgücü Piyasaları ve İşsizlik

Yoksulluk olgusu hem gelişmiş ülkelerde hem de azgelişmiş ülkelerde git gide işgücü piyasasının temel özellikleri ve bu piyasalardaki gelişmelerle ilişkilendirilmektedir. Bu noktada yoksulluğun nedenleri arasında işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenlerin ön planda tutulduğu g  r lmektedir. Yoksulluk olgusu ile ortaya çıkan düşük eğitim düzeyi, ayrımcılık gibi kültürel ve sosyolojik etmenler ile hane halkı büyüklüğü ve bileşimi gibi daha çok demografik etmenlerin başta ücret olarak işgücü piyasalarındaki konumu üzerinde büyük etkisi vardır. Bu işgücü piyasası ve yoksulluk etkileşiminin g  stergesidir (şenses, 2019). Dünya çapında üretimde ve işgücü piyasalarında yeniden yapılanma yoksulluk olgusunu etkilemektedir.

Özellikle 1960'lı yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerde başlayan sanayisizleşme süreci istihdam yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Çok uluslu şirketlerin istihdam politikaları nitelikli ve yüksek ücretli bir işgücünün yanında iş güvenliği olmayan, düşük ücretli ve yarı zamanlı ya da geçici işçi sıfatındaki bir kitleye dayanmaya başlamıştır (şenses, 2019). Bu noktada küreselleşme süreciyle artan uluslararası rekabet ve sanayisizleşme karşısında işgücü piyasalarının yeniden bir yapılanmaya tabi tutulması dünyanın birçok ülkesinde istihdam olanaklarını daraltıcı yönde olmuştur. Bu noktada bu durum başta niteliksiz işçiler olmak üzere oldukça yüksek oranda işçinin işini kaybetmesine ve iş biçimlerinin olumsuz yönde değişmesine neden olmuştur. Yine  retimde ve işgücü piyasalarındaki yeniden yapılanmalar ekonomik krizlere neden olmaktadır. Ekonomik kriz ve yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında ekonomik krizin kısa vadede üretimde ve yatırım düzeylerinde azalma gibi etkileri ihracatta daralma, finans piyasalarında tedirginlik gibi olumsuzlukları artırıcı yöndedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve azgelişmiş ülkelerde ekonomik krizlerin yoksulluğa etkileri doğrudan gerçekleşmekte ve yoksulluğun şiddetini artırmaktadır. Ekonomik krizler toplumun tamamını etkilese

de yoksul kesimlerdeki etkisi daha sarsıcıdır. Ayrıca ekonomik krizler yoksul kesimlerin yoksulluktan kurtulma yeteneklerini de zayıflatmaktadır. Genel itibariyle bu durumlar toplumsal darboğazlara neden olup yoksulluğu artırmaktadır.

İşgücü piyasaları ile yoksulluk olgusu arasındaki ilişki işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilere ayrılabilir. Örneğin ABD’de yoksulların genelinin çok genç veya çok yaşlı olma, eğitimsiz veya engelli olma gibi istihdama katılımında engel olan durumlarının var olması, yoksulluğu işgücü piyasaları içindeki konumun yanında işgücü piyasasının dışında kalan kesimle de ilişkilendirmektedir. Bu noktada ister gelişmiş ülke olsun ister azgelişmiş ülke olsun yoksulluk olgusu istihdam, işsizlik ve ücret gibi işgücü piyasalarının değişen öğeleri ile oldukça yakından ilişkilidir.

Bir diğer yandan işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkinin saptanması büyük ölçüde işsizliğin karakterine bağlıdır. Bu noktada işsiz bireylerin yaşları, eğitim durumları, işsizlik süreleri gibi faktörler işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir (Şenses, 2019). Yoksulluk ile işsizlik arasındaki ilişkide bir diğer önemli etmen işsizliğin süresidir. İşsizlik profilinin uzunca bir döneme yayılması yoksulluğu derinleştirmektedir.

Yoksulluk konusunda yapılan araştırmalarda işsizliğin yanı sıra düşük ücretlerinde işgücü piyasasından kaynaklanan önemli bir yoksulluk nedeni olduğu saptanmıştır. Zira Düşük ücretler gelir eşitsizliğini artırmakta işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada düşük ücretler ve istihdamdaki istikrarsızlıklar özellikle azgelişmiş ülkelerde yoksulluğu etkileyen ve onu derinleştiren en önemli nedenlerdir.

1.3.2.5. Şoklar, Olağandışı Durumlar ve Savaşlar

Kişilerin ve hane halkının karşılaşabileceği daha çok bireysel nitelikte olan ve şok olarak adlandırılan ani gelişen olumsuz olayların birçok ülkede yoksulluk nedeni olarak değerlendirildiği göze çarpmaktadır. Yoksul kitlelerin refahları üzerinde etkili olan birçok şoktan bahsedilebilir. Kişileri ve haneleri yoksulluğa iten bu durumlar ekonomik veya sosyal kökenli olmaktadır. Bunlar arasında bireyin ölmesi veya sürekli hastalığı ön plana çıkmaktadır. Sağlık burada oldukça önemlidir. Sağlığını kaybeden birey çalışmaz hale gelerek maddi gelir elde edemez veya var olan maddiyatını sağlık harcamaları için kullanır. Bu durum bireyin veya hanenin yoksullaşmasına neden olur.

Dünya çapında görülen salgın hastalıklar da yoksulluğa etkide bulunmaktadır. Salgın hastalıkların toplumsal yaşamda meydana getirdiği değişikliklerle birlikte işini kaybeden, işleri azalan, iş yerini küçülmeye giden birçok insan vardır. Günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisi buna örnek teşkil etmektedir. Yalnızca Türkiye ölçeğinde düşünüldüğünde bile pandemi nedeniyle işsiz kalan, iş yerinde küçültmeye giden birçok insan mevcuttur. Bu durum insanların gelir seviyelerini düşürerek yoksulluk riski ile karşı karşıya getirmektedir.

Diğer yandan şokların yoksulluk üzerindeki etkisi şokun dozu ve niteliği ile oldukça yakından ilgilidir. Örneğin tarımla geçimini sürdüren insanların olduğu kırsal bir bölgede aşırı derecede kuraklığın veya sel olaylarının kırsal yoksulluk üzerindeki etkisi büyüktür. Yine hane halkı reisinin işsiz kalması veya hayatını kaybetmesinin yoksulluk üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır (Şenses, 2019). Bu noktada ailenin geçimini sağlayan erkekten ölüm, boşanma, terk edilme, sürekli hastalık veya sakatlık gibi sebeplerle yoksun kalınması önemli bir yoksulluk nedeni olarak ele alınabilir. Çünkü bu tarz durumlar ailenin gelir kaybına ve yoksulluğunun artmasına neden olmaktadır. Terör tehdidi, iç çatışma ve savaşlar yoksulluk düzeyine etki eden önemli nedenler arasındadır. Ülkeler arasındaki savaşlar nedeniyle neredeyse kıtlık boyutlarına gelen yetersiz beslenmeler kendini göstermektedir. Dolayısıyla savaşlar, iç çatışmalar ve terörizm kitlesel olarak insanları yoksullaştırmaktadır (Şenses, 2019).

1.3.2.6. Yerleşim Yeri Özelliği

Yaşanılan fiziksel çevre yoksullukla yakından ilişkilidir. Örneğin bir ülke içerisindeki kimi yerleşim yerleri, yani belirli bölgeler belirtilen yoksulluk nedenlerinin birkaçını birden barındırmaktadır. Bu noktada bu bölgeler yoksulluğun yoğun olduğu bölgeler olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yoksulluğun belirli yerlerde yoğunlaşmasının elbette ki çeşitli nedenleri mevcuttur. Bunlar: Doğal veya iklimsel koşullar, altyapı imkânları, konut ve istihdam olanakları, kamu hizmetlerindeki kalite, ekonomideki yapısal değişikliklerden farklı oranlarda etkilenme gibi unsurlardır.

Dünya üzerinde hemen hemen her ülkede ülke ortalamasının üzerinde yoksul bölgeler bulunmaktadır. Bu yoksulluk sürekliliği olan bir yoksulluktur (Şenses, 2019). Sanayileşmiş ülkelerde doğal koşulların yanı sıra işgücü niteliğinin düşüklüğü, altyapıdaki imkanların yetersizliği, azınlıklardan ve göçmenlerden oluşan nüfus

yapısı, suç ve sapma oranlarının yüksekliği gibi olumsuz koşulların bir arada bulunduğu yerleşim yerleri yoksulluğun kaotik ortamının ve yoksulluk yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerdir (Şenses, 2019). Bu noktada birbirinden farklı birçok yoksulluk nedeninin aynı yerleşim yerinde ortaya çıkması o yerleşim yerini bir nevi yoksulluk ile özdeşleştirmekte ve yoksulluğu bu yerlerde kalıcı hale getirmektedir.

1.3.2.7. Ayrımcılık

Ayrımcılık kavramı çok yönlü sosyolojik bir kavramdır. Ayrımcılık bir kişiye veya gruba belli özelliklerinden dolayı önyargılı davranma durumunu ifade eder. Pozitif veya negatif yönde olabilmektedir. Ancak ayrımcılık dendiğinde akla genelde negatif anlamı gelmektedir. Ayrımcılık dezavantajlı grupların durumlarının daha da kötüleşmesine, sosyal ve ekonomik değişikliklerden bazı grupların daha fazla zarar görmesine yol açabilir. Özellikle ırka, cinsiyete ve milliyetçiliğe dayalı ayrımcılığın bazı ülkelerde ciddi boyutlara ulaştığı ve yoksulluğa neden olduğu görülmektedir (Şenses, 2019).

Ayrımcılık çeşitlerinden olan ırk veya etnik köken ayrımcılığı oldukça belirgindir. Örneğin Amerika’da siyah Amerikalıların yoksul nüfus içinde önemli bir paya sahip olması bu kesimin yıllar boyunca maruz kaldığı ayrımcılığı gözler önüne sermektedir. Siyah insanlar ayrımcılığa uğradıkları için işgücü piyasalarından dışlamışlar, iyi bir maddi gelir elde edecek işlerden uzak kalmışlardır. Bu durum bu insanlar arasında yoksulluğu artırmıştır. Bir diğer ayrımcılık türü olan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ırk ayrımcılığında olduğu gibi yoksulluğa neden olmaktadır. Bu noktada cinsiyet bazındaki ayrımcılık ekonomik kaynaklara, eğitim olanaklarına erişimi zorlaştırmış buna bağlı olarak da işgücü piyasalarında ayrımcılığa uğrayan insanların konumlarını etkilemiştir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı özellikle kadınları olumsuz yönde etkileyerek onların yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu noktada kadınlar çocuklar ile birlikte az gelişmiş ülkelerde en yoksul grupların başında yer almaktadırlar. Ayrımcılığın bir yansıması olarak kadınların işgücü piyasalarına girişleri zorlaşmakta, çalıştıkları alanlar ise daha çok düşük kaliteli ve düşük ücretli alanlardır. Sonuç itibarıyla başta ırk ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayanan ayrımcılık türleri ve daha birçok ayrımcılık türü yoksulluk olgusu üzerinde birçok etkide bulunmakta ve ayrımcılık yoksulluğu artırıcı özellikler taşımaktadır (Şenses, 2019).

1.3.3. Küreselleşen Yoksulluk

İnsanlığın en eski sorunlarından biri olan güncel yaşamın her anında gözlemlenen yoksulluk olgusu dünyada her geçen gün artış göstermektedir. Son 20-30 yıla bakıldığında refah oranının evrensel anlamda artmasına rağmen yoksulluk sorununun artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Günümüz dünyasında insanlar halen açlıkla mücadele ederek açlık sınırının altında yaşamakta; yetersiz beslenme, sağlıklı suya erişememe, temel sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanamama gibi birçok sorun yumağı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk olgusunun bu derece yapısal bir sorun alanını teşkil etmesinde küresel dinamiklerin rolü oldukça fazladır.

Kapitalizm üretmiş olduğu küreselleşme, modernliğe özgü değerler ve eşitsizlik gibi fenomenleri ile yoksulluğun çok boyutlu bir sorun haline gelmesinde etkilidir. Liberal ekonomik sistemin genişlemesi, dünya finans sistemindeki hareketler, kapitalizmin dönüşmesi, küreselleşme süreçleri yoksulluk üzerinde büyük etkilere neden olmuştur (Aytaç, 2013). Bu noktada kapitalizm, küreselleşme ve neoliberal politikalar ekseninde geçirmiş olduğu dönüşümlerle birlikte yoksulluğun niteliğini değiştirmiştir. Özellikle son yıllarda yapılan yoksulluk çalışmalarında küreselleşme süreçlerinin titizlikle ele alındığı ve yoksulluk- küreselleşme ilişkisinin sık sık dile getirildiği görülmektedir. Bu noktada küreselleşme kavramına daha yakından bakmakta fayda vardır.

Küreselleşme kavramı karmaşık süreçlerle karakterize edilen bir durumu yansıtmaktadır. Sanayi devrimi ve beraberinde ortaya çıkan kapitalist sistem küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir süreci ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusu özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren dünyada yaygın olarak kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Küreselleşme olgusu ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve toplumsal boyutları olan bir kavramdır. Küreselleşme olgusu çok boyutlu olduğu için bilim çevrelerince tek bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Bu noktada küreselleşmenin pek çok tanımı mevcuttur.

Toplumlara ekonomik, kültürel, politik vb. açılardan birbirine eklemleyip bütünleştiren, küreselleşme olgusu en genel anlamda dünyanın küçülmesi, uluslararası alanda toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik ilişkilerin artması, ulusal sınırların giderek ortadan kalkması, dünyanın yerleşik tek bir şehir haline gelmesi, dünyanın tek

pazar haline gelmesi, dünyanın bir ucunda yaşanan bir olayın aynı anda bir diğer ucunu da etkilemesi süreci olarak tanımlanabilir. (Yılmaz, 2012). Küreselleşme sürecinde ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, siyasal etkileşimler artmıştır. Toplamlar küreselleşmenin getirmiş olduğu yeni oluşumları deneyimlerken bu oluşumun getirmiş olduğu birtakım olumlu ve olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardır.

Küreselleşmenin ekonomik olarak kaynakları verimli bir şekilde kullanıp dünya ticaretini artırması, demokratik yapıyı güçlendirmesi, yeni dünya düzeninin sağlaması gibi fenomenler oldukça gündemde olup savunulsa da küreselleşme olgusu birçok sorunu bünyesinde barındırmaktadır (Memiş, 2014). Bu sorunlardan biri yoksulluk sorunudur. Küreselleşme süreçleri ile birlikte kapitalizmin dayatmış olduğu ekonomik sistem dünya üzerinde tüm ülkelere yayılmıştır. Bu durum özellikle gelişmemiş ve azgelişmiş ülkelerde eşitsizlikleri ve gelir dağılımdaki adaletsizlikleri artırmıştır. Dünya gelinde düşünüldüğünde bu durum gelir dağılımını bozmakta, ülkeler arasındaki gelir uçurumunu derinleştirmektedir.

Uluslararası düzen açısından küreselleşmenin sloganı olan “Yeni Dünya Düzeni” düzenden ziyade dünya çapında yeni düzensizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle ülkelerde çatışmaların artış göstermesine, uluslararası terörün yaygınlık kazanmasına, yoksulluk, açlık, sefalet ve insan tacirliği gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Memiş, 2014). Özellikle her ülkeyi etkisi altına alan küresel finans ağında yaşanan darboğazlar, krizler ve buna bağlı olarak istihdam alanlarında daralma, modernliğin getirmiş olduğu maddiyatçı, tüketimci değerler, işsizlik, ayrımcılık, adaletsizlik gibi durumlar yoksulluğu artırmıştır. Artan dezavantajlar yoksulluğun derinleşmesinde ve kronikleşmesinde oldukça etkili olmuştur.

Bir diğer yandan küresel ekonomiyi ve küreselleşme sürecini elinde tutan ülkelerin dayatmış olduğu yapısal uyum programları ve politikalar gelişmekte olan ülkelerde birçok krize neden olmaktadır. Bu politikalar olumsuz sonuçlandığında ülkeler borca sürüklenmekte, gelir dağılımı bozulmakta, işsizlik artış göstermekte, ekonomik belirsizlik hâkim olmakta, enflasyon, yüksek faiz, özelleştirmeler artmakta ve tüm bu durumlar insanların git gide yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu durumlar yoksulluğu kaotik bir şekilde artırmaktadır (Yılmaz, 2012).

Küreselleşme dinamikleri ile birlikte dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin gücü oldukça artmıştır ve çok uluslu şirketler dünya ekonomilerini kontrol eder hale

gelmişlerdir. Bilgi, ulaşım, iletişim ve üretim alanında durmaksızın gelişim gösteren teknolojiye bağlı olarak sermaye neredeyse sürekli ve hızlı bir nitelik kazanmıştır. Bu sermaye düşük maliyetli üretime önem atfettiği için ucuz emeğe yönelimler dünya çapında artış göstermiştir. Bu bağlamda rekabet gücünü güçlendirmek ve sürdürmek isteyen firmalar ucuz emeğe dayalı bir gelişme anlayışı ile hareket etmektedirler. Bu anlayış doğrultusunda emek en düşük haliyle satın alınmaktadır. Yeni teknolojinin emeğe olan ihtiyacı azaltmış olması ve niteliksiz işgücü arzının fazlalığı nedeniyle bir yandan işsizlik artış göstermekte, bir diğer yandan da ücretler oldukça düşük seyretmektedir (Yılmaz, 2012). Küreselleşen dünyada azgelişmiş bölgelerden gelişmiş olanlara doğru kaynak aktarımı daha da artmakta ve günden güne hızlanmaktadır. Küreselleşen dünyada artan üretimin satılması gereken pazarlar büyümektedir. Bu noktada pazar büyümesi, üretimin emeğin ucuz olduğu ülkelere doğru kaymasını ve üretimin parçalanmasını beraberinde getirmektedir. Bu noktada dünyanın ekonomik piyasasında rekabet odaklı olarak şirketler büyümekte, birleşmekte ve tekelci bir yapı kendini göstermektedir. Bu yönüyle küreselleşme ekonomik açıdan meydana getirmiş olduğu bu tekelci anlayışla toplumları etkilemektedir. Dolayısıyla bu durum varsıl ile yoksul arasındaki farkın sürekli artmasına sebebiyet vermektedir.

Kapitalist sistemin etkisi ile ortaya çıkan küreselleşme bir yandan dünya piyasalarını ve çok uluslu şirketleri güçlendirirken, birinci dünya ülkelerini daha fazla kalkındırırken diğer yandan azgelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu beslemektedir. Bu noktada küresel anlayış ile tek boyutlu hale gelmesi beklenen dünya git gide çok boyutlu hale gelmekte ve zengin ile yoksul arasındaki fark artmaktadır. Bu sisteme genel olarak bakıldığında dünya çapından birtakım eşitsizliklere neden olduğu görülmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012).

Küreselleşme süreci modern ulus devletin işlevlerinin bir kısmını zayıflatmış böylece sosyal devletin koruyucu özelliği darbe almıştır. Dolayısıyla küreselleşme ile sosyal devlet kurumlarının zayıflaması toplumun en zayıf halkalarını yüksek oranda etkilemektedir. Aynı zamanda artan eşitsizlikler risk koşulları üretmiş ve bu risk koşulları dezavantajlı olan zayıf grupların sorunlarını artırmıştır. Bu noktada işsizler, çalışan yoksullar, evsizler, sokakta çalışan çocuklar, geçici ve güvencesiz emek işçileri, sokak satıcıları ve bunlara benzer sayısız alt kültür türleri küreselleşme çağında boy vermiştir (Aytaç, 2013). Bu alt kültür içerisinde yer alan gruplarda yoksulluk oldukça artış göstermiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşme ile birlikte hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içerisinde derin eşitsizlikler ortaya çıkmakta, sınıfsal yapılar bozulmakta, sınıflar arası mesafe de oldukça artmaktadır. Bu durum yoksullukları ve beraberinde toplumsal yapıda bozulmaları artırmaktadır. Küreselleşmenin sosyo-ekonomik arka planı kendi içerisinde birçok çıkmazı barındırdığı için varsıllık ve yoksulluk, lüks hayatlar ve sefil hayatlar birlikte gelişim göstermektedir. Zenginin daha da zenginleştiği yoksulun ise git gide diplere indiği bir gerçekliği küreselleşmiş dünyada tüm çıplaklığıyla görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin hem uluslararası dengeleri hem de toplumların iç dengelerini bozucu bir işlev gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla yoksullaşan, marjinalleşen ve buna bağlı olarak dışlanan insanlar yalnızca üçüncü dünya ülkelerinin değil, tüm dünyanın bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2012).

Yoksulluk olgusunun küreselleştiği dünyada yoksulluğun anlamları değişmektedir. Yoksulluk deneyimi bir yandan ortak bir algı ve zihniyet dünyasını yansıtarak yoksulların yaşadığı hayatın karakteristik özelliklerini aynileştirmekte bir diğer yandan küreselleşen dünyada mevcut yoksulluk türleri çeşitlenerek farklı veçhelerle ve farklı boyutlarda kendini göstermektedir (Aytaç, 2013). Dolayısıyla en zengin dönemleri yaşayan dünya yaygın bir küreselleşme söylemi içinde, aynı zamanda yoksul insanların en yüksek düzeyde olduğu bir dönemi yaşamaktadır (Şenses, 2019).

1.3.3.1. Neoliberal Küreselleşme Kısacasında Yoksulluk

Yoksulluk sorunu yalnızca azgelişmiş ülkelerin sorunu değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerinde en önemli sorunlarından biri olarak dünya gündeminde yer almaktadır. Küreselleşme süreçlerinin hâkim olduğu dünyada küresel sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda sistemin yeniden yapılanması ve sermayenin çıkarlarının dünyaya dayatılması süreci neoliberal politikalar öncülüğünde gelişmiştir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme süreci sermayenin küreselleşmesine hizmet eden neoliberalizmin politikaları ile yakından ilişkilidir. Neoliberalizm küresel sermayenin ve ulus ötesi şirketlerin çıkarlarına hizmet ederek küresel sermayenin dünya çapında etkili olmasına hizmet etmektedir (Özçelik, 2013). Konuyu daha iyi kavramak açısından neoliberalizm kavramına daha yakından bakmakta fayda vardır.

Dünyada 1970'li yıllarla birlikte Keynesyen devlet politikalarının birtakım çıkmazlara girmesiyle birlikte liberalizmin ileri hali olan neoliberal politikalar kendini

göstermeye başlamıştır. Keynesyen ekonomi modelini benimseyen devletler sermaye ve emek arasındaki dayanışmayı esas almaktadır. Bu dayanışma devletin piyasalara müdahale etmesi ve tam istihdamın sağlanması amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda toplumda sınıflar arası denge korunmuş olacaktır. Fakat bir müddet sonra Keynesyen modelin pratik anlamda uygulanabilirliğini zedelemiştir. Devletlerin içine düşmüş oldukları mali çıkmazların çözümü piyasanın kurallardan arındırılarak serbestleştirilmesi yoluyla bulunmuştur (Özkul, 2010). Bu noktada 1970’li yıllardan itibaren dünya genelinde Keynesyen refah devleti uygulamaları terk edilmiş, onun yerine neoliberal politikalar benimsenmeye başlamıştır. Neoliberalizmin en temel savlarından biri devletin yani kamu sektörünün ekonomi alanlarındaki girişimlerini en az düzeye indirilmesi ve böylelikle serbest pazar ekonomi kurallarının uygulanmasını sağlamaktadır. Açık ve rekabetçi piyasaların önemli olduğu bir mekanizma olan neoliberalizmde devlet elini ekonomiden büyük ölçüde çekmeli ve yalnızca düzenleyici bir rol oynayarak serbest piyasa ortamını sağlamalıdır.

Neoliberalizm ilk bakışta özel mülkiyet, serbest pazar, serbest piyasa gibi kavramların olduğu ekonomik sistem olarak görülebilir. 1980’li yıllarla itibaren devletlere dayatılmış olan neoliberal politikalar kamuya ait birçok işletme ve hizmet birimlerinin ticari bir meta rolü atfedilerek özel girişimcilere devredilmesine neden olmuştur (Özkul, 2010). Bu noktada devlet neoliberalizmin politikalarının küresel düzeyde teşvik edilmesi için kullanılmaktadır. Bu durumlara paralel olarak birçok ekonomik ve toplumsal sorun ortaya çıkmıştır. Refah devleti uygulamalarının terk edilmesi ile birlikte devletin değişen rolüne paralel olarak sosyal güvenlik harcamalarının kısıtlanması dar gelirli insanların yaşamını oldukça zorlaştırmıştır. Sosyal güvenlik harcamalarının minimum düzeye indirilmesi büyük kitleleri korunaksız hale getirmiştir. Serbest piyasa koşullarının hâkim olması ile birlikte bölge içi ve bölgeler arasındaki rekabetin artmış olması işsizlik, yoksulluk ve ayrışma gibi sorunları artırmıştır (Bıçkı, 2005).

Bir diğer yandan ulus devletler yabancı yatırımcıyı destekleme söylemi ile istihdam olanaklarını özel sektöre bırakmıştır. Bu durum işsizliği artırmakta ve işsizliğin bir salgın misali dünya çapında yayılım göstermesine neden olmaktadır. Aynı zamanda kapitalist ekonomik sistemde yaşanan krizler, bunalımlar ve neoliberal öğretiler beraberinde yeni istihdam biçimlerini ve acımasız iş kültürlerini doğurmaktadır. Bu iş kültürleri esneklik adı altında kendini göstermektedir. Esneklik işgücü piyasasında

görülen kısa süreli, yarı-zamanlı, geçici, düzensiz, mevsimlik, çalışma gibi farklı istihdam biçimlerine karşılık gelmektedir. Bu durum sistem dışında kalan insan sayısını artırmakta ve çalışma koşullarının değiştirmektedir. Güvenceli ve istikrarlı bir çalışma hayatı geride kalmıştır. Bu yeni iş kültürleri insanların işsiz kalmasına veyahut kötü koşullarda çok daha düşük ücretlerde iş çalışmalarına neden olmaktadır.

Tüm bu durumlar bireylerin gelirlerinde azalma yaratarak yoksulluğa doğru sürüklenmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda neoliberalizmin gelişimi yoksulluğun karakterine işsizlik yönünden etki ederek yoksulluğun derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Bir toplumda yoksulluk oranlarının artması işsizliğin yükselişi, düşük ücretlerin varlığı ve güvencesiz istihdamın yaygınlığı ile yakından bağlantılıdır. İşsizliğin yanında diğer iki unsurun etkilerini yabana atmak mümkün değildir.

Söz konusu esneklik biçimleri ile birlikte devletin piyasalar ve emek piyasaları üzerindeki müdahalelerinin en aza indirilmesi ve bu yöndeki neoliberal politikalar enformel sektör olgusuna hayat vermiştir. Kayıt dışı istihdam biçimlerinin ve emek sömürsünün kendini çok fazla hissettirdiği bir alan olan enformel sektör, formel sektöre göre çok daha hızlı büyümekte ve daha çok emeği iç bünyesinde eritmektedir (Özçelik, 2013). Kayıt dışı ekonominin belirsiz ve tespit edilemeyen emek piyasası koşulunda hayatını devam ettirebilmek, kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına çalışma yaşamına dahil olmak isteyen yoksul bireyler, ilk olarak enformel sektörün enformel koşullarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda emek piyasasının mağdur kesimi yoksullardır. Düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, yarı-zamanlı, geçici, kayıt dışı olarak istihdam edilmeleri bir nevi emeğin sömürsüne karşılık gelmektedir. Bu durum toplumda yoksulluğu şiddetlendirmekte, yoksulluk olgusunun yaratmış olduğu kaotik ortamın çetrefilli sürecini beslemekte ve yoksulluğu yapısal bir sorun haline getirmektedir.

Ele alınan tüm bu durumlar sonucunda işsizlik oranlarında artış yaşanmakta, bireylerin çalışma standartları kötüleşmekte gerek çalışma koşulları gerekse ücretli çalışanlar arasındaki farklılaşmalar ve bölünmeler git gide derinleşmektedir. Bu noktada ücret eşitsizlikleri ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler artış göstermektedir. İşsizliğin yanı sıra istihdamın büyük bir bölümünü kayıt dışı sektörler oluşturmaktadır. Bu koşullarla birlikte yoksulluk giderek daha geniş bir kesimi etkisi altına almakta ve yoksulluk hacmi büyümektedir. Bu çerçeveden bakıldığında yoksulluk yalnızca işsiz kesimleri etkilemekle kalmayıp çalışan işgücünü de etkisi altına alan bir yayılım göstermektedir.

(Özçelik, 2013). Bu düzenle birlikte çalışmak yoksulluğun çaresi olmaktan giderek uzaklaşmakta; esnek ve güvencesiz istihdam biçimleri çalışan yoksulların kaynağı haline gelmektedir. Sonuç olarak neoliberal politikalar ile çalışan yoksulların sayısı her geçen gün artmaktadır (Orhun ve Şimşek, 2011).

Neoliberal düzen toplumsal hayatta kendine hizmet eden bireyleri inşa etmiştir. Michel Foucault neoliberalizmin kendi düzenine hizmet eden, neoliberal özneye karşılık gelen, rekabetçi insanı yaratmayı amaçladığını belirtmektedir. Bunu da homo economicus kavramı ile ele alır. Homo economicus, kişisel çıkarı peşinde koşan rasyonel insan olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada neoliberal özne büyük özel sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda kendine yatırım yapan ve kendini insan sermayesi olarak kuran bir girişimci öznedir. Neoliberal düzende herkes kendi hayatının girişimcisidir. İnsanlar hayatlarını küçük şirketçikler olarak görürler ve girişimci mantığıyla hareket ederler. Girişimci insan, kendisini ve toplumu bir şirket gibi ele alan ve rekabet ilkesi doğrultusunda işleten bireydir (Aksu, 2015).

Dünyada hâkim olan neoliberal düzenin böyle özne tiplerinden de anlaşılacağı üzere yoksulluğa bakış açısı da elbette daha bireycidir. Bu noktada neoliberalizme göre birey homo economicus olarak kendini gerçekleştiremediğinde, tembellik ettiğinde yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada neoliberalizmin yoksulluğu ve nedenlerini yoksulun üzerine yıktığı görülmektedir. Neoliberal söylem, devletin sosyal güvenlik harcamalarının yoksulları tembelleştirdiğini ve onları istihdam sahalarına girmekten alıkoyduğunu belirtir. Kapsamlı bir bakış açısıyla bakıldığında bu söylemin arka planında, sosyal güvenlik kurumlarının ve politikalarının geri plana atılması ve bu kurumların yerine getirdiği hizmetlerin ticarileştirilerek doğrudan pazardan satın alınan hizmetlere dönüştürülmesinin meşrulaştırılmasının amaçlandığı söylenebilir (Özçelik, 2013).

Sonuç olarak neoliberal küresel ekonominin hâkim olduğu günümüz dünyasında benimsenen neoliberal politikalar ve sermayenin küresel düzeyde bütünleşme hedefi ile özellikle gelir dağılımının alt gelir grupları aleyhine bozulması ile toplumsal alanda yoksulluğa aday grupların hacmi büyümekte ve yoksulluk derinleşmektedir.

1.3.3.2. Küreselleşme ve Neoliberalleşme Söylemleri Kapsamında Yeni Yoksulluk

Küreselleşme dinamikleri ile ortaya çıkan ekonomik dönüşümler kentsel mekânlarda fazlaca izlenmektedir. Şöyle ki küreselleşme ve ona paralel olarak gelişen süreçler

kentli kitlelerin yaşamlarını her yönü ile etkilemektedir. Bu yaşamların farklı tezahürleri ise tüm boyutları ile kentsel alana yansımaktadır (Bıçkı, 2005). Burada öne çıkan kavram özellikle kentlerde kendini gösteren yoksulluk biçimi olan yeni yoksulluktur. Yeni yoksulluğun genel yoksulluktan farkı küresel ekonomik alanda meydana gelen değişimler ve dönüşümlerle birlikte geçmişte yoksulluk sorunu olmayan kitlelerin yoksul hale gelmesi ve bu yoksulluk biçiminin görece kalıcı olmasıdır. Aynı zamanda yeni yoksulluk kavramı bu kitlenin toplumsal ve mekânsal süreçlerden dışlanmasını da yansıtır (Bıçkı, 2005).

Yeni yoksulluk kavramı yoksulluğun yalnızca maddi gelirden yoksun olmakla sonuçlanmadığını sosyal, kültürel, siyasal alanda birçok görünümünün var olduğunu belirtir. Bu bağlamda yoksulluk sosyal dışlanmaya, mekânsal ayrılmaya, işgücü piyasalarına katılımın zorlaşmasına, suç oranlarının artmasına, ailelerin parçalanmasına ve bunun gibi birçok sosyal ve ekonomik tabanlı soruna neden olmaktadır. Yoksulluğun bu şekilde karmaşık bir alanı yansıtması eskiye nazaran yenidir. Bu nedenle bu yoksulluk hali yeni yoksulluk adı altında ele alınmaktadır.

Bir diğer yandan kapitalizmin hamlelerinden olan küreselleşme olgusu ve beraberinde görülen neoliberal politikalar ile birlikte ekonomik, kamusal, sosyal birçok alanda dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dinamikler ile beslenen en önemli toplum tipi ise tüketim toplumu olmuştur. Günümüz tüketim toplumlarında tüketicilik hem gündelik hayatın bir formu hem de modern bir tüketim ideolojisidir. Tüketim toplumunda yoksullar ise tüketemeyerek normal yaşam şartlarının altında kalan insanlardır. Bu bağlamda yoksullar hem toplumsal hem de ekonomik olarak daha geri planda kalmaktadırlar. Dolayısıyla tüketim toplumunun oluşması yeni yoksulluğu besleyici nitelikte olmuştur. Kapitalizmin dönüşüm evrelerine paralel olarak küreselleşme ve neoliberalleşme ekseninde, tüketim toplumu bağlamında şekillenen yeni yoksulluk küresel kapitalizmin en önemli sonuçlarından biridir (Karakaş, 2010).

1.4. Sosyolojik Teori ve Yoksulluk

Yoksulluk olgusu birçok boyutu olan sosyal bir olgudur. Bu noktada yoksulluk sosyolojik bir kavramdır. Yoksulluk hem bir olgu olarak hem de toplumsal yapıda meydana getirmiş olduğu değişimler ve sorunlarıyla birlikte sosyolojik bir duruma karşılık gelir. Bu yüzden geçmişten bugüne sosyoloji literatüründe geniş bir yer tutan

yoksulluk olgusu farklı değişkenlerle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Kapitalizm, küreselleşme, ırk, etnisite, göç, eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, alt sınıf gibi birçok kavram ile yoksulluk olgusu analiz edilmiştir. Bu kavramlar arasında eşitsizlik oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Sosyolojide yoksulluk ve eşitsizlik ikilisi oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu kavramlar birbiri ile yakından ilişkilidir (Aksan, 2009).

Eşitsizlik olgusu toplumda yoksulluğun önemli belirleyicilerinden biridir. Toplumsal alanda eşitsizliklerin derinleşmesi birçok soruna neden olurken yoksulluğu da artırır. Yoksulluk kavramına bakarken özellikle eşitsizliğin boyutları ve toplumlarda eşitsizliğe bağlı olarak meydana gelen tabakalaşma sistemleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyologlar insan toplulukları içindeki gruplar ve bireyler arasındaki eşitsizlikleri incelemek amacıyla toplumsal tabakalaşma sistemini ele alırlar. Bu noktada toplumsal tabakalaşma sistemi toplumun katmanlar halinde bölünmesine gönderme yapmaktadır. Toplumsal tabakalaşma sistemi toplumdaki bireylerin maddi gelirleri açısından eşitsizliklere dikkat çekmektedir.

Günümüz toplumlarındaki tabakalaşma sistemlerine bakıldığında tabakalaşma ilişkisinin servet, mülkiyet, maddi mallara ve kültürel ürünlere erişim gibi parametrelere göre şekillendiği görülmektedir. Ekonomik temelli olan sınıf kavramı günümüz tabakalaşma sistemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Sınıflar, maddi kaynakların paylaşılmasındaki eşitsizliklere, bireyler arasındaki ekonomik ayrımlara dayanmaktadır (Giddens, 2012). Bu bağlamda günümüz toplumlarında üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıf olmak üzere sınıfların var olduğu söylenebilir. Konuya yoksulluk açısından bakıldığında alt sınıf üyeleri arasında yoksulluk yoğun olarak görülmektedir. Bu noktada yoksulluk toplumdaki eşitsizlik ve buna bağlı olarak toplumsal tabakalaşma ilişkileri içerisinde şekillenen çok boyutlu sosyolojik bir olgudur. Yoksulluk hem kavramsal boyutu hem de toplumsal sorun boyutu ile toplumu, kurumları, bireyleri etkilemektedir. Bu açıdan yoksulluk olgusu sosyoloji disiplininin temel meselelerinden biridir.

1.4.1. İşlevselci Teori ve Yoksulluk

İşlevselci yaklaşım sosyoloji ve antropoloji disiplininde önemli teorik yaklaşımlar arasındadır. İşlevselcilik Durkheim tarafından sistemleştirilmiş daha sonrasında ise Parsons ve Merton tarafından geliştirilmiştir. İşlevselci teorisyenler organizma ve toplum arasında bir benzerlik ilişkisi kurmuşlardır. Makro ölçekli ve pozitivistin

etkilerini barındıran bir yaklaşım olarak işlevselcilik topluma geniş bir çerçeveden bakarak toplumu bir bütün olarak görür. Toplumu kendini oluşturan unsurlara bağlı olarak değerlendirir. Bu doğrultuda işlevselcilik toplumların süregelen, istikrarlı bir şekilde birbirine bağlı bütünler olduklarını ve her biri toplumun istikrarının sürmesi açısından belli işlevleri yerine getiren parçalardan oluştuğu varsayımına dayanmaktadır (Şavran, 2019). İşlevselci yaklaşım toplumun farklı parçalarının istikrar ve dayanışma ortaya çıkarmak için birlikte işlediklerini belirtir. İşlevselciliğe göre sosyoloji, toplumun parçalarının birbiri ile ve bir bütün olarak toplumla olan ilişkisini ele alarak incelemektedir (Giddens, 2012).

İşlevselci yaklaşım sosyolojide yoksulluğu açıklama konusunda ön plana çıkan yaklaşımlardan biridir. İşlevselci yaklaşım yoksulluğun nedenlerini yoksulluk yaşayan bireyin kendisinde görmektedir. Bu bağlamda işlevselci teori yoksulluğun nedenlerini yoksulların kendi bireysel özelliklerinden kaynaklanan yetenek ve beceri eksikliğinin yanı sıra tutum ve davranışlarda ahlaki olmayan tavırlara bağlamaktadır (Aksan, 2009). İşlevselci teoriye göre yoksul bireyler çalışmayı sevmeyenler bu nedenle de yardım kuruluşlarına ya da başkalarına bağımlı hale gelirler. Eğer ki kişi çalışır ve niteliklerini artırırsa yoksulluktan kurtulma şansı oldukça fazladır.

Yoksulluk konusunu daha farklı bir bakış açısıyla ele alarak yoksulluğun nedenlerini bireyin kendisine bağlayan işlevselci yaklaşım yoksulluğun toplumda olumlu işlevleri olduğunu da savunur. Söz konusu bu yaklaşım ile toplumda hep olumsuz değerlendirmelere maruz kalan yoksulluk olgusu farklı bakış açıları ile ele alınma olanağı bulmuştur. Bu noktada yoksulluğun toplumda olumlu işlevleri olduğunu savunan Herbert J. Gans'ın düşüncelerine bakmakta fayda vardır.

Gans yoksulların toplumda bazı işlevleri olduğunu belirtmiştir. Gans toplumda yoksulluğun var olmasının diğer gruplar açısından bazı yararları olduğunu belirtir. Yoksulluk olgusu yoksul olmayanların veya zenginlerin yararınadır. Toplumda zengin ve güçlü olanlar için yoksulluk bir sorun alanı teşkil etmez. Bu görüşten hareketle Gans yoksul olmayan kişiler açısından yoksulluğun işlevleri olduğunu belirtmiştir (Oktik, 2008).

Gans'ın (1971) (akt. Aksan,2009) çalışmasında belirtmiş olduğu bu işlevler şu şekildedir: Her ekonomi kirli, bayağı, statüsüz işlerde çalıştıracağı işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda yoksul bireylerin varlığı bu işlerin yapılmasını sağlar.

Yoksullar içinde bulundukları olumsuz şartlar nedeniyle düşük ücretlere razı bir kesimdir. Yani yoksullar düşük ücretler ve kirli işler için hazır olan bir işgücüdür. Bir diğer yandan hizmet sektörünü düşündüğümüzde bu sektör düşük ücretli işçiler olmaz ise varlığını devam ettiremez. Hastaneler, yiyecek ve içecek ticareti yapan yerler, ziraat, tekstil sanayisi gibi yerler Gans'ın düşüncesine göre düşük ücretli işçiler olmaksızın işletilemez. Böylelikle yoksul bireyler toplumda diğer insanların çalışmak istemeyeceği ve düşük ücretli olan işlerde çalışarak en alt kademe işleri yaparlar. Ayrıca yoksulluk bir istihdam kaynağıdır. Yoksullar hem kendilerine hem de nüfusun belli bir kesimine istihdam sağlama işlevini yerine getirirler. Polisler, sosyal çalışmacılar, psikiyatristler buna örnek olarak verilebilir. Bir diğer yandan Gans yoksulluğun, toplumun geri kalan kesimine destek ve güvence sağladığını söyler. Yoksul kesim yoksul olmayan kesimin mevcut durumunun garantisi ve günah keçisi olmaktadır.

Yoksulluğu işlevselci bir bakış açısı ile ele alan Gans yoksulluk olgusunun farklı bakış açıları ile değerlendirilmesini sağlamıştır. Sonuç olarak işlevselci yaklaşım yoksulluğun nedenlerini yoksul bireylerin beceriksizliğinde ve onların birtakım tutumlarında aramaktadır. İşlevselci yaklaşım yoksulluktan kurtuluşu ise bireylerin kendilerine bağlamaktadır. Dolayısıyla eğer ki bireyler yoksulluktan kurtulmak istiyorlarsa niteliklerini artırmak zorundadırlar.

1.4.2. Marksizm ve Yoksulluk

Karl Marx yoksulluğun nedenlerini bireyden ziyade toplumsal etkenlere bağlı kalarak ele almaktadır. Kendisi yoksulluğun ortaya çıkışında ve derinleşmesinde en etkili olan faktörün kapitalizm olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Marx'ın görüşlerine daha yakından bakmakta fayda vardır.

Toplumsal tabakalaşma kuramlarının önemli düşünürlerinden biri olan Marx 19. yüzyılda sanayileşme olgusuna paralel olarak gelişen kapitalistleşme süreçlerini, kapitalizmin içsel dinamiklerini, kapitalizm ile oluşan yeni sınıfları ve üretim güçlerini incelemiştir. Marx modern kapitalist toplum üzerinde önemli analizlerde bulunmuştur. Marx'ın toplumbilim teorisinde sınıf kavramının geniş bir yer tuttuğu söylenebilir. Marx sınıf kavramını bireylerin sermayeye sahip olmaları ve üretim araçlarıyla ilişkilerine göre tanımlamıştır (Turner, 1997). Marx toplumların tarihini sınıfsal savaşlar olarak değerlendirmektedir. Örneğin özgür yurttaşlar ile köleler, toprak

beyleri ile toprak köleleri, lonca ustaları ile çıraklar, bir nevi ezenler ile ezilenler tarihin tüm aşamalarında yer almış ve bu sınıflar karşı karşıya gelmiştir. Bu sınıfların hemen hepsinde alt aşama sıralamaları var olmuştur.

Sanayi devrimi ile birlikte feodal toplumun yıkıntıları arasından yükselen burjuva toplumu sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmamıştır. Modern burjuva toplumu yeni sınıflar, yeni baskı ve savaş biçimleri, yeni tahakkümler ortaya çıkarmıştır. Orta çağın toprak köleleri arasından eski kentlerin ayrıcalıklı olan kentlileri doğmuş ve bu kentlerde burjuvazinin ilk örnekleri görülmüştür (Marx ve Engels, 2009). Bu kentler aynı zamanda büyük ve yeni yoksullukların kendini inşa ettiği alanlar olmuştur. Bu noktada Marx modern sanayi kentlerinde artan yoksulluk olgusunu bir nevi sınıf mücadelesi başlığı altında ele almıştır. Marx'a göre yoksulluğun nedeni feodal dönemde ezilenlere tanınan hakkın burjuvaziler tarafından ezilenlere tanınmamasıdır. Zira önceki dönemlerde ezilenlere tanınan haklar kapitalistleşme süreçleri ile birlikte burjuvazi tarafından sağlanmamıştır (Marx ve Engels, 2009). Marx'a göre ezen ve ezilen sınıfların dikotomisine dayalı sınıfsal yapıda zamanla orta sınıf aşınıp alt sınıfa katılacaktır. Orta sınıfın tüm tabakaları giderek proleterleşecektir. Marx'a, göre bu iki sınıfın dışında toplumun tortusu olan, eski toplumun en alt tabakalarının içlerinden çıkarıp attığı bir yığın vardır. Bunu "lumpen proleterya" kavramı ile ele almaktadır. Lumpen proleterya birçok açıdan bugünkü dip sınıf ile ilişkilendirilebilir (Erdem, 2003). Marx'a göre lumpen proleterya sınıfının içerisinde hırsızlar, serseriler ve dışlanan yoksullar gibi gruplar yer almaktadır (Turner, 1997).

Daha önce de belirtildiği gibi Marx yoksulluk ile kapitalizm arasında sıkı sıkıya bir bağ kurmaktadır. Şöyle ki kapitalist üretim sisteminin ana amaçlarından biri üretimde en yüksek kara ulaşmaktır. Bunu sağlamanın en önemli yollarından biri ise işçilerin ücretlerini düşük tutmaktır. Bu emeğin sömürsüne karşılık gelmektedir. Bu noktada yoksulluk kapitalist ekonomik sistemde bir nevi düşük ücretler politikası ile üretilir. Kapitalizmin etkili bir şekilde işleyip varlığını devam ettirebilmesi için düşük emek gücü piyasasına ihtiyacı vardır (Erdem, 2003). Bu noktada yoksulluk kapitalist emek piyasası tarafından beslenmektedir. Bir bakıma yoksulluk kapitalizmin varlığı için ön koşuldur. Üretim gücünü elinde bulunduran sınıflar karşısında düşük ücretler ile çalıştırılan işçi sınıfı git gide sömürülmekte ve yoksullaşmaktadır.

Konuya eşitsizlik açısından bakıldığında Marksist teoriye göre kapitalist toplumlardaki yoksulluk kapitalist ekonomiden ve üretim süreçlerinden doğan

eşitsizlik ile yakından ilgilidir. Bu noktada Marksist toplumbilim tasarısında eşitsizlik hususu bireysel nedenlerden kaynaklanan eksikliklerin ya da ahlaki kusurların ürünü değildir. Eşitsizlik toplumların özelliği ile ilgilidir. Sosyal yapıda eşitsizliğin tüm alanlara yansıdığı bir alanda bireyler kendilerine biçilmiş olan rolleri üstlenmek zorundadırlar (Turner, 1997). Bu doğrultuda kapitalist toplumlardaki eşitsizlikler bireyleri git gide yoksul hale getirmektedir.

1.4.3. Weber Düşüncesinde Yoksulluk

Sosyoloji alanında en önemli kuramcılardan biri Max Weber'dir. Max Weber toplum bilim yönteminde sınıf kavramına önemli bir rol atfeder. Weber'e göre (2002) sosyal onurun toplumdaki tipik gruplar arasında dağılım göstermesine sosyal düzen diyebiliriz. Burada Weber sınıflar, statü grupları ve partiler olmak üzere bir tabakalaşma sistemi ortaya koyar. Toplumsal yapının en önemli unsurlarından biri tabakalaşmadır. Tabakalaşma sistemi toplumun tamamına sirayet eder. Bu bağlamda Weber'in ele almış olduğu sınıflarda tabakalaşma sisteminin bir parçasıdır.

Weber'in anlayışında sınıflar sosyal topluluklar değil; toplumsal eylemin temellerini, ekonomik çıkarları, meta ve işgücü piyasalarının koşullarını temsil ederler (Weber, 2002). Bu noktada Weber'e göre sınıf konumu "kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları tipik olanaklar demektir" (Weber, 2002: 270). Bu olanaklar ise ekonomik düzen içinde gelir sağlamak, mal ya da beceri harcama gücünün derecesi, türü gibi etmenlerden oluşmaktadır.

Weber statü kavramını kullanır ve ona göre statü grubu halkın yaşamına özel bir onur payı biçilerek belirlenen ögeyi ifade eder. Weber'in bu görüşü ortak bir yaşam tarzı ve tüketim kalıbıyla ele alınan statü gruplarını öne çıkarmasından ötürü önemlidir (Turner, 1997). Weber (2002) yazgıları ve hizmetleri piyasa koşullarında kendileri için kullanma olanağı olmayan köleleri örnek olarak verir ve bu insanların bir sınıfa değil statüye karşılık geldiğini belirtir. Bu noktada statüler yaşam tercihleri, yaşam biçimleri, itibar gibi öğelerle belirlenir.

Genel itibariyle değerlendirildiğinde Weber'in anlayışında kişinin pazardaki konumu oldukça önemlidir. Yoksulluk açısından bakıldığında bireyin yoksul olma durumu bireyin piyasadaki ve pazardaki konumlanışına olumsuz yönde etki edecektir. Daha çok bireysel faktörlere vurgu yapan Weber'in yoksulluğun kaynağını da bireysel etmenlere bağladığı söylenebilir.

1.4.4. Bir Yaşam Tarzı Olarak Yoksulluk: Yoksulluk Kültürü Kuramı

Yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda yoksulluğun nedenleri, çözümleri, toplumsal alanda tezahürleri, bireye olan etkileri gibi hususlarda farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri olan yoksulluk kültürü yaklaşımı ise yoksulluğu, modernleşme ve kapitalistleşme süreçleri ile ele almakta kentle bütünleşememe ile ortaya çıkan alt kültürde görülen patolojik bir olgu, bir toplumsal sorun olarak nitelendirmektedir (Sallan Gül ve Gül, 2008).

1960'larda antropolog Oscar Lewis'in çalışmaları yoksulluk kültürü kuramının kavramsallaştırılmasına kaynaklık etmiştir. Lewis bu kavramı Meksikalı ve Porto Rikolu yoksul insanlar üzerine yaptığı alan araştırmaları ile kavramsallaştırmıştır. Lewis "İşte Hayat", "Sançezin Çocukları", "Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması" adlı eserlerinde yoksulluk kültürü kavramını ele almıştır. Lewis yoksulluğu bir aşağı kültür yani alt kültür olarak değerlendirmiştir. Lewis yoksulluğun kültürel boyutlarına dikkat çekmek istemiştir. Bu noktada Lewis'e göre yoksulluk, kendi çerçevesi içerisinde rasyonel olarak ailede kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam şekli olarak nitelendirilmektedir.

Lewis'e göre yoksulluk kültürü farklı tarihi olaylar neticesinde ortaya çıkar. Pek çok kez de bölünmüş bir sosyo-ekonomik sistem yıkılıp yerine bir diğeri kurulduğunda gerçekleşir. Buna örnek olarak feodalizmden kapitalizme geçiş ve sanayi devrimi verilebilir (Lewis, 1971). Lewis yoksulluk kültürünün oluşması ve gelişmesi için gerekli olan koşulları: Para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amaçlı yapılan üretim, devamlı ve ciddi ölçüde işsizlik, düşük ücretler, ya hükümet baskısı ile ya da isteyerek toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmenin dar gelir grubunda sağlanamaması, çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı, düşük ekonomik statünün kişisel yetersizlikten veya beceriksizlikten geldiğini savunan bir hâkim sınıf değer yargısının bulunması olarak sıralamaktadır (Lewis, 1965).

Lewis'e göre bazı yoksul gruplarda bu koşullar altında meydana gelen yaşam tarzı yoksulluk kültürü olarak adlandırılmaktadır (Lewis, 1965). Yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler büyük ve hızla gelişmekte olan bir toplumdaki alt tabaka halkıdır. Lewis yoksulluk kültürünün belli başlı bakış açıları ile incelenebileceğini belirtmektedir. Bunlar Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırmasında yer verdiği bazı özelliklerdir. Bu özellikler şu şekildedir: Belli kurumlardaki yoksulların

aralarında iş birliği olmaması yoksulluk kültürünün başlıca özelliklerinden biridir. Buna sebep olan birçok faktör vardır. Bunlardan başlıcaları; ekonomik kaynakların bulunamayışı, ırk ayrımı, endişe, korku gibi sorunlara birlikte değil de ayrı ayrı çareler aranmasıdır. Bir diğer yandan geniş toplumdaki iş birliklerine ve kuruluşlara katılmalar yoksulluk kültürünün özelliklerini ortadan kaldırmaz. İnsanları yarı aç yarı tok yaşatan yardım sistemlerinde yoksulluk ve umutsuzluk duygusu ortadan kalkmaz aksine devam ettirilir (Lewis, 1965). Düşük ücretler, devamlı yaşanan işsizlik, dar gelir, mülk edinememe gibi durumlar maddi darlığa yok açar. Dolayısıyla bu koşullar ekonomik sistemde etkili bir iş birliği imkânlarını azaltmaktadır.

Bir diğer yandan yoksulluk kültürüne sahip olan insanlar pek az refaha kavuşur ve bunun karşılığını çok az alır. Okuma yazmaları ve öğrenimleri genelde kıttır. Çoğu sendikalı değildir. Bankalar, hastaneler, mağazalar, müze ve sanat galerileri gibi yerlere çok az girip çıkarlar. Bunlarla birlikte Lewis yoksulluk kültürünü benimseyenlerin yönetici ve hâkim sınıfın kurumlarına karşı eleştirel bir tavırda olduklarını belirtmiştir (Lewis, 1965).

Lewis'e göre bölgesel toplum açısından yoksulluk kültürüne bakıldığında imar ve konut koşullarının oldukça kötü olduğu görülür. Lewis'in yoksulluk kültürüne atfettiği özelliklerden bir diğerini aile düzeyinde incelenmiştir. Bu noktada aile düzeyinde yoksulluk kültürünün başlıca yansımaları; çocukluk döneminin bulunmaması, cinsiyet ile erken tanışma, nikahsız evlilikler, kocaların eşlerini ve çocuklarını sık sık terk etmeleri, otorite kurma eğilimi, gizliliğin az oluşu gibi durumlardır.

Lewis yoksulluk kültürüne atfettiği bir diğer özelliği ise şu şekilde anlatmaktadır: Birey düzeyinde yoksulluk kültürünün başlıca özellikleri; toplumdan ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, başkasına bağımlılık ve aşağılık duygusudur. Yoksul bireyler kendilerini toplumdan dışlanmış hissederler (Lewis, 1965). Yine Lewis'e göre yoksulluk kültürü içerisinde yaşayan insanların tarihi bilgileri çok kıttır ve yalnızca kendi çevrelerinde yaşarlar. Lewis belli açılardan incelemelerde bulunarak yoksulluk kültürü yaklaşımını bu şekilde ele almaktadır.

Bu bağlamda yoksulluk kültürünün en belirgin karakteristik özelliklerini genel olarak değerlendirdiğimizde Lewis'in “Sançezin Çocukları” adlı eserinde belirttiği üzere yoksulluk kültürü; yaşamak için devamlı uğraşmak, işsizlik ve yeterince kazanç sağlayamamak, düşük ücretler, çocukların çalıştırılması, para biriktirememe, devamlı

olarak para darlığı, elden düşme eşya ve giysi kullanmak gibi özellikler ile karşımıza çıkar (Lewis, 1971). Yoksulluk kültürünün toplumsal ve psikolojik anlamda bazı özellikleri ise; çok kalabalık yerlerde yaşamak, birey gizliliğinin ortadan kalkması, alkolik oranlarının yüksekliği, şiddetli kavgalar, çocukların ve kadınların şiddet görmesi, çocukların ebeveynleri tarafından terk edilmesi, aşırı otorite kullanmak gibi özelliklerdir. Diğer özellikler ise hayatı günü gününe yaşayarak gelecek için çok az plan yapmak, zor yaşam koşullarının gerçekliğine dayanan bir tevekkül anlayışı ve yükselme erişme isteğinin az olması, erkeğin üstünlüğüne inanmak gibi özelliklerdir. Bu özellikler genel hatları ile yoksulluk kültürünü yansıtır (Lewis, 1971).

Lewis'e göre (1965) yoksulluk kültürünü yok etmek yoksulluğu yok etmekten daha zordur. Geçmişte alt tabakada yer alan yoksulluk kültürünü içselleştiren insanların durumları iyileşse dahi yoksulluk kültürünü devam ettirdiklerine sıkça rastlanmıştır. Yani insanlar bunu bir yaşam biçimi olarak benimsedikten sonra koşullar değişse bile bu kültür var olmaya devam edecektir. Lewis'in yoksulluk kültürü tezi yaygın kanının aksine yoksulları birleştiren bir üst çerçeve değildir. Nitekim Lewis tüm yoksul bireylerin yoksulluk kültürü geliştirdiğini iddia etmemiştir. Yoksul olmak yoksulluk kültürünü oluşturan eğilimlerden güçlü bir tanesidir ama tamamı değildir (Bıçkıcı, 2015). Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımı bazı bilim çevrelerinde onay görürken bazılarında eleştirilse de yoksulluğun kültüralist okumasını yapması açısından önemlidir.

2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE KENTSEL YOKSULLUK

2.1. Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü ve Nedenleri

Dünya çapında artan refah ve zenginliğe rağmen dünyadaki ülkelerin büyük bir çoğunluğu yoksulluk sorunu ile halen karşı karşıyadır. Bu noktada tüm dünyada olduğu gibi yoksulluk Türkiye için de en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye’de yoksulluk tarihin hemen hemen her döneminde çeşitli biçimlerde kendini göstererek toplumsal yapıya etki etmiştir. Genel olarak bakıldığında Türkiye’de yoksulluğu tetikleyen unsurların başında, işsizlik, ülkede yaşanan ekonomik krizler, bireyler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal güvencesizlik, çeşitli ekonomik politikalar, yüksek enflasyon oranları, kayıt dışı ekonomi gibi durumlar gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de adaletsiz gelir dağılımı ve ulusal gelirin paylaşımındaki sorunlar, beraberinde getirdiği ekonomik krizlerle yoksulluğu tetiklemiş ve sosyo-ekonomik bir sorun haline getirmiştir (Yayla, 2018). Konuyu kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amacıyla yoksulluk olgusunun Türkiye’deki tezahürüne tarihsel olarak bakmakta fayda vardır.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda büyük bir savaştan çıkan Türk milleti için yoksulluk oldukça belirgin şekilde deneyimlenen bir sorun olmuştur. Henüz savaştan yeni çıkmış ekonomik kalkınmayı hedefleyen Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen 1929 krizini deneyimlemiştir. Tüm dünyada yaşanan bu kriz Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiştir. 1939’ların sonlarına doğru gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle ülke ekonomisi zarar görmüş, bu durumlar Türkiye’de yoksulluğu besleyici yönde olmuştur (Aydos, 2020).

Türkiye’de 1950’li yıllara gelindiğinde sosyo-ekonomik yapıyı ve toplumsal yapının dinamiklerini etkileyen gelişmeler yaşandığını söylemek mümkündür. Şöyle ki kırsal yapıdaki çözülme, kırsal alanlardan kopuş ve kentlere göç 1950’li yıllara dayanmaktadır. Bu yıllardan itibaren Türkiye’de köylerden kentlere yoğun bir göç dalgası görülmüştür. Yaşanan bu iç göç dalgası kentin görece dışında kalan daha sonrasında ise kentin gelişimine paralel olarak kentin merkezine yaklaşan gecekondu ve benzeri yapıları meydana getirmiştir (Bıçkıcı, 2015). Bu mekânlarda hayatlarını devam ettirmeye çalışan insanlar umdukları gibi iyi bir işe ve çalışma koşullarına pek

de sahip olamamışlar; daha çok düzensiz, enformel koşullarda çalışma yaşamına dahil olmuşlardır. Bu noktada kentlere yaşanan göç dalgası ile birlikte kırsal yoksulluk bir nevi kentsel alanlara taşınarak yapısal bir sorun halini almıştır. Kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru yaşanan iç göç olgusu yoksulluğu artırarak yoksulluğun kentlerde farklı suretlerde devam etmesine neden olmuştur.

Türkiye özellikle 1980’li yıllarla birlikte yapısal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Türkiye ekonomisi dünya ekonomisi ile bütünleşmek amacıyla neoliberal ekonomik politikaları hayata geçirmiştir. İktisadi serbestleşme, özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi gibi politikaların uygulanması arka planında yoksulluğu besleyici yönde olmuştur. Bu noktada 1980 ve sonrası dönemde uygulamaya konan ekonomi programı ile ekonomik ve toplumsal alanda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990’lı yıllarda yaşanan krizler sonrasında birçok olumsuzluk yaşanmıştır. Nitekim 1990’lı yıllarda baş gösteren ekonomik krizler sonrasında ekonomide küçülme meydana gelmiş ve işsizlik artış göstermiştir. Yüksek enflasyon oranları, gelir dağılımındaki bozulmalar Türkiye’nin ekonomisinde ağır kayıplara neden olurken yoksulluk olgusunun artmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin, neoliberal politikaların ve yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle birlikte; ülkede gelir dağılımında bozulmalar meydana gelmiş, toplumsal kesimler arasındaki uçurum derinleşmiş ve yoksulluk artış göstermiştir. Bu noktada uygulamaya konan ekonomik politikalar ile birlikte Türkiye’de zengin ile yoksul arasındaki uçurum derinleşmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011).

Yakın döneme bakıldığında Türkiye tarihinde en büyük ekonomik kriz olan 2001 krizi dikkat çekmektedir. Bu kriz nedeniyle ekonomi küçülmüş Türk lirası değer kaybına uğramış ve milli gelir azalmıştır. Mali krizler devamında işsizlik olgusunun artışına, gelir dağılımı bozukluklarına neden olurken yoksulluğu daha da derinleştirmektedir (Yaşar ve Taşar, 2019). 2000’li yıllarda görülen ekonomik kırılmaların ardından Türkiye’de ekonomik olarak büyüme politikalarıyla birlikte işsizliği ve yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. Bu politikaların öncülünde olumlu gelişmeler meydana gelse de Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısı, toplumsal alanda var olan işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kayıt dışı istihdam yüksek enflasyon, döviz kurlarındaki yükselişler, finansal zorluklar gibi durumların varlığı yoksulluğu besleyici yönde olmuştur. Dolayısıyla tüm dünyada olduğu gibi yoksulluk olgusu bugünün Türkiye’sinde halen çözüm üretilmesi gereken yapısal bir sorundur.

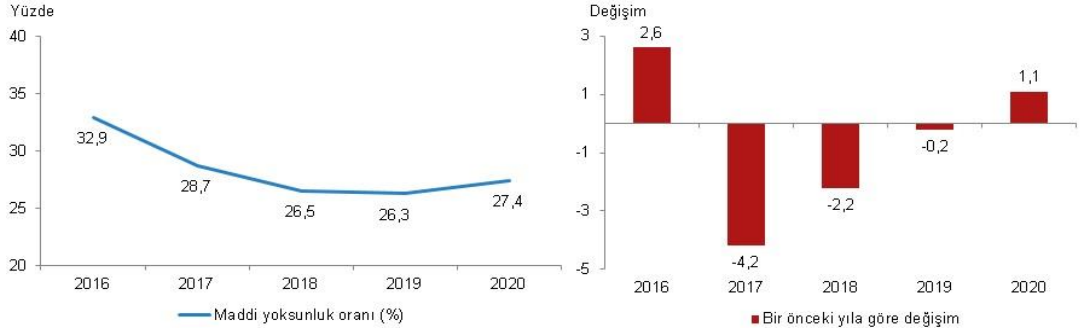
Türkiye’de yoksulluğu ölçmeye yönelik çalışmalara bakıldığında Türkiye İstatistik Kurumu’nun Gelir ve Yaşam Koşulları adı altında yapılan çalışmaları yoksulluk oranları açısından veriler sunmaktadır. Bu noktada güncel yoksulluk oranlarını incelemek amacıyla TÜİK verilerine bakmakta fayda vardır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yoksulluk araştırmaları ile ilgili güncel verileri şu şekildedir: 2020 yılında yapılan gelir ve yaşam koşulları araştırmasına göre göreceli yoksulluk oranı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Toplumdaki genel düzeye göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan bireyler göreceli anlamda yoksul olarak kabul edilmektedir. TÜİK tarafından eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50’si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı 2020 yılında 0,6 puan artarak %15,0 seviyesine gelmiştir. Yine TÜİK tarafından medyan gelirin %60’ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son yılda 0,6 puan artarak %21,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

Tablo 2.1. Türkiye’de Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranı (%), 2011-2020 (TÜİK,2021)

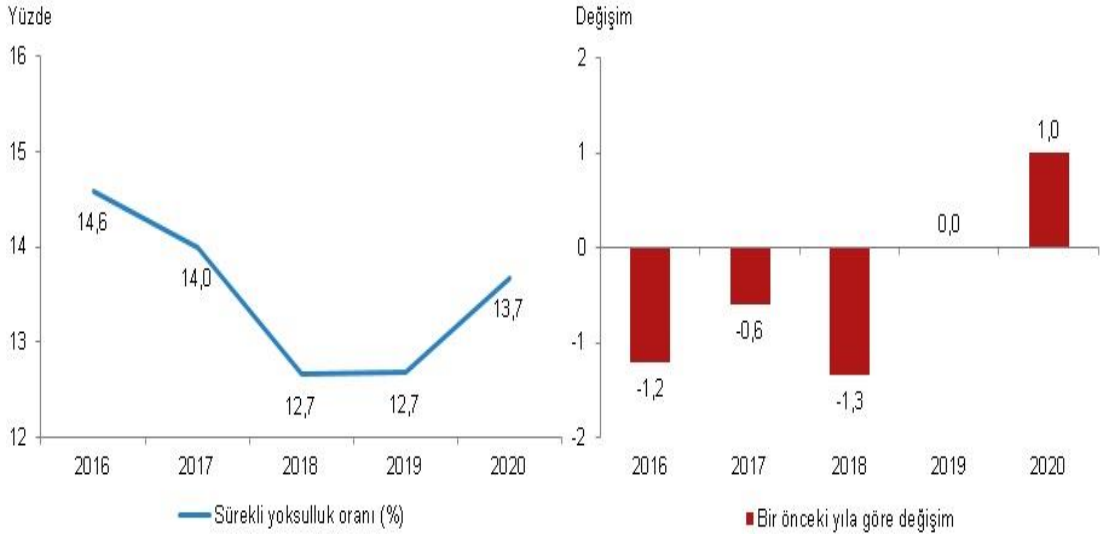
Anket yılı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gelir referans yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Medyan gelirin %40’ına göre	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4	7,9	8,3	8,9
Medyan gelirin %50’sine göre	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4	15,0
Medyan gelirin %60’ına göre	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9
Medyan gelirin %70’ine göre	30,0	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1	28,5	28,5	29,0

Tablo-1’de gösterilen veriler 2011 ve 2020 yıllarını kapsamaktadır. TÜİK tarafından eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %40’ı dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,6 oranda bir artış ile %8,9 olarak görülmektedir. Medyan gelirin %70’i dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre ise yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,5 oranda bir artış ile %29,0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 2.1. Maddi Yoksulluk Oranı (TÜİK, 2021)

Maddi yoksunluk finansal sıkıntıda olma durumuna karşılık gelmektedir. TÜİK'e göre maddi yoksunluk çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile maddi anlamda beklenmedik harcamalar yapabilme durumu, evden uzakta bir hafta boyunca tatil yapabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçlarını ödeyebilme, iki güne bir et, tavuk, balık içeren yemekleri yiyebilme ve yaşadıkları evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme durumu ile ilgili hane halklarının algılarını yansıtmaktadır. Bu belirtilen dokuz maddenin en az dördünü karşılayamayan bireylerin oranı olan ciddi maddi yoksulluk oranı 2019 yılında %26 iken 2020 yılında 1,1 puan artarak %27,4 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

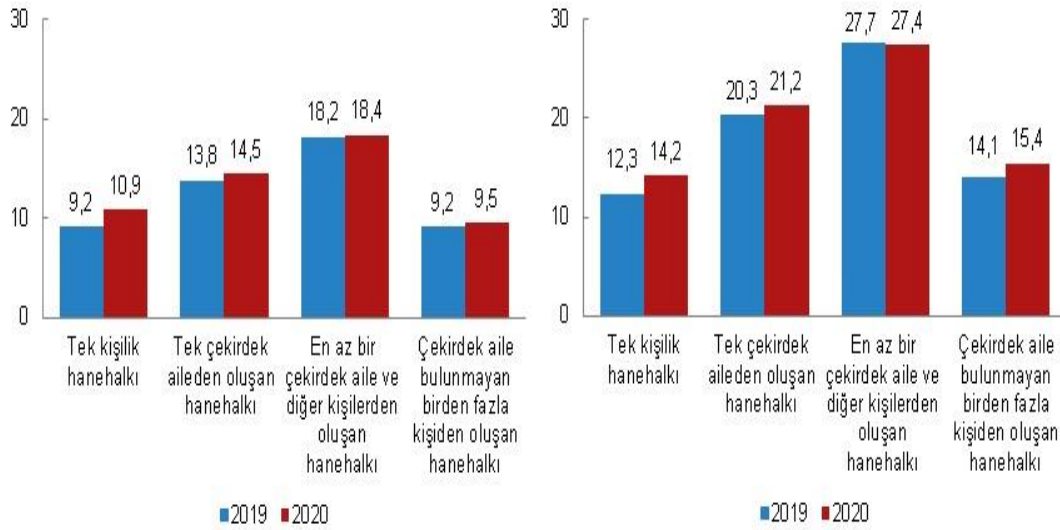

Grafik 2.2. Sürekli Yoksulluk Oranı (TÜİK, 2021)

Grafik.2'de dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan 2016 ve 2020 yıllarını kapsayan sürekli yoksulluk oranları yer almaktadır. Sürekli yoksulluk oranı, eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre son yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan bireyleri kapsamaktadır. Bu noktada

grafikte yer alan verilere göre sürekli yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 1,0 puan artış göstererek %13,7 düzeyine gelmiştir.

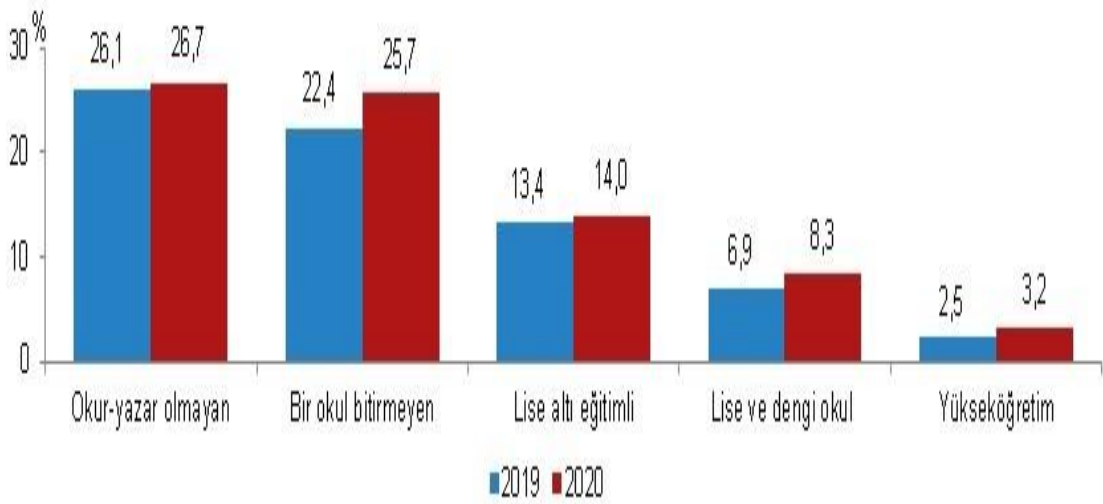
Hane halkının özellikleri, hane halkının büyük veya küçük olması yoksulluğu etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Grafik-3'te hane halkı tipine göre yoksulluk oranları yer almaktadır. TÜİK tarafından yapılan araştırmada hane halkları; tek kişilik hane halkı, tek çekirdek aileden oluşan hane halkı, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halkı, çekirdek aile bulunmayan en az bir kişiden oluşan hane halkı olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Grafik 3.2. Hane Halkı Tipine Göre Yoksulluk Oranı (TÜİK, 2021)

Hane halkı tipine göre eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranları incelendiğinde yoksulluk oranlarının en düşük seyrettiği hane halkları; çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hane halkı ve tek kişilik hane halkı olarak görülmektedir. Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hane halklarında yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,3 puan artarak %9,5 oranına yükselmiştir. Tek kişilik hane halklarında ise bu oranın 1,7 puan artış göstererek %10,9 düzeyine çıktığı görülmektedir. Grafiğe göre en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halkı tipinde yoksulluk oranlarının daha yüksek seyrettiğini söylemek mümkündür. Hane halkındaki fert sayısı arttıkça yoksulluk oranlarında da artış yaşandığı söylenebilir.

Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Grafik 2.4. Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı (TÜİK, 2021)

Grafik 4'te yer alan verilere göre okur-yazar olmayan fertlerin %26,7'si, bir okul bitirmeyenlerin %25,7'si yoksuldur. Yine grafiğe bakıldığında bu oran lise altı eğitimlilerde %14,0, lise ve dengi okul mezunlarında ise %8,3 seviyesindedir. Yükseköğretim mezunları ise %3,2 ile en düşük yoksulluk oranının gözlemlendiği gruptur. Bu noktada grafiğe göre Türkiye'de yoksulluk olgusu fertlerin eğitim düzeyiyle ters orantılıdır. Yoksulluk oranının en yüksek seyrettiği gruplar okur-yazar olmayan ve bir okul bitirmeyen gruplardır. Dolayısıyla eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranında azalmalar görülmektedir.

Verilerden de görüldüğü üzere yoksulluk oranlarında bazı yıllar azalmalar bazı yıllar dalgalanmalar mevcuttur. TÜİK verileri yoksulluğun oransal olarak azaldığını, arttığını birtakım dalgalanmalar yaşandığını gösteren verilerdir. Yoksulluk hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biridir. Konuya Türkiye açısından bakıldığında Türkiye'de yoksulluğun ortaya çıkmasının nedenleri farklılık gösterse de ön plana çıkan bazı temel nedenler bulunmaktadır. Bu temel nedenlerin başında Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısı, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, işgücü piyasalarındaki dengesizlikler, ücretlerin düşüklüğü, yüksek enflasyon, sosyo-ekonomik buhranlar, hane halkının yapısı gibi nedenler gelmektedir. Dolayısıyla günümüz Türkiye'sinde yoksulluk mücadele edilmesi gereken, sosyal gerçekliğin içinde çok boyutlu bir sorundur.

2.2.Türkiye'nin Kentleşme Süreci ve Kentsel Yoksulluk İlişkisi

Belirli bir sosyo-ekonomik işleyişin ve kendine has bir yaşam biçiminin var olduğu insan yerleşmelerinden biri olan kentlerde ortaya çıkan yoksulluk biçimi literatürde kentsel yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Kentsel yoksulluk temel ihtiyaç maddelerine ulaşmada maddi yetersizliğin yanı sıra barınma sorunu, sosyal hizmetlere erişememe, eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yeterince yararlanamama, kentsel yaşamla bütünleşememe gibi sorunları da içerisinde barındırmaktadır. Bu noktada kentsel yoksulluk kente özgü bir yoksulluk biçimidir (Özel, 2015).

Çok yönlü ve karmaşık bir kavram olarak kentsel yoksulluk olgusu özellikle sanayileşmenin ve üretimin kapitalist gelişimi ile birlikte kentlerde örgütlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, küreselleşme ile birlikte de oldukça derinleşmiştir. Günümüz modern kentlerinde yoksulluk ve sefalet manzaraları, modernliğin yüksek idealleri ile çelişir bir şekilde devasa boyutlara ulaşmış durumdadır (Aytaç, 2016). Bir diğer yandan kentsel yoksulluk ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı derecelerde yaşansa da özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentsel yoksulluğun incelenmesi bir yandan kapitalist gelişimin seyri bir diğer yandan da soruna yönelik sosyal politikaların üretilmesi açısından oldukça önemli bir husustur. (Aydın vd, 2020).

Bir ülkenin kentlerindeki yoksulluk olgusu incelenirken kentlerdeki var olan yoksulluk olgusunun tarihsel arka planına bakmak konuya bütünlüklü açıdan yaklaşabilmek açısından elzemdir. Bu noktada Türkiye'nin kentlerindeki yoksulluk olgusunun tarihsel arka planına bakıldığında yoksulluk olgusunun kentleşme süreci ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de kentsel yoksulluk: Türkiye'nin kentleşme süreci, göçler ve birtakım sosyo-ekonomik nedenlere dayanmaktadır.

İlk olarak Türkiye'nin kentleşme sürecini incelendiğinde kırdan kente yapılan göçler, gecekondulaşma, iş piyasalarının istikrarsızlığı gibi durumlar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de kentleşme süreci denildiğinde akla daha çok kentli nüfusun artması, kentlerin düzenli olarak büyümesi, örgütlü sanayi kentleri haline gelmesi değil; komplike bir şekilde birbiri ile bağlantılı olarak kırdan kente göç, gecekondulaşma, yoksulluk, enformel sektör gibi sorunlar gelmektedir.

Kentleşme olgusu toplumsal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimlerle oldukça yakından ilgilidir. Batı toplumlarında sanayi devrimi ile başlayan kentleşme günümüz

az gelişmiş toplumlarında çok daha farklı dinamiklere bağlı olarak gelişim göstermiştir. Türkiye’de ise kentleşme özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ivme kazanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde tarımda makineleşme, tarım topraklarının bölünmesi, köylülerin topraksızlaşması, köylülüğün çözülmesi gibi nedenlerle kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru büyük bir göç gerçekleşmiştir. Bir diğer yandan kentsel alanlarda gelişen üretim zinciri, istihdam sahaları, eğitim, sağlık gibi hizmet sektörleri, kenti cazibesi bu göçün sebeplerinden olmuştur. Kırsal alanların itici özellikleri ve kentin çekici özellikleri bu göç dalgasının oluşmasında etkilidir. Bu göçler ile kente yoğun bir nüfus akışı olmuş ve bu durum kentleşmeyi hızlandırmıştır.

Kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru olan bu göç olgusu kendi bünyesinde birçok sorunu barındırmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi ise yoksulluktur. Bu bağlamda göç ve yoksulluk ikilisi incelendiğinde bu iki kavramında birbiri ile etkileşim halinde olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki göç hem yoksulluğa neden olan hem de yoksulluktan etkilenen bir sosyal hareketliliklerdir. Göç hem yoksulluğun nedeni hem de bir sonucudur. Kırsal kesimdeki yoksulluktan kaçarak kente gelen bireyler kentte çok daha keskin olan yoksullukla baş etme stratejilerine ve imkânlarına sahip olamadıkları zaman çok daha büyük yoksulluklar ortaya çıkmaktadır (Çağlayan, 2008). Dolayısıyla kırdan kente yaşanan göç dalgası o dönemlerde kentsel yoksulluğun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Elbette ki bunda Türkiye’deki kentleşme sürecinin etkileri yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’nin kentleşme sürecine bakıldığında kentleşme sürecinin Batı ülkelerinin kentleşme süreçlerinden oldukça farklı bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü Türkiye’de sanayileşme ve kentleşme olgusu paralel bir düzlemde ilerleyememiştir.

Bu konuda önemli çalışmaları olan Türk sosyologlarından Mübeccel Kıray’ın düşüncesine göre kentleşmenin meslek kuruluşları, iş kolları ve sendikalaşma ile ilişkisi bulunmaktadır (Kıray, 1998). Bir ülkede ve o ülkenin kentlerinde meslek kuruluşları, sendikalar, çeşitli iş kolları ileri düzeyde örgütlenmiş ve iş birliğini geliştirmişse, o ülke sanayileşmiş ve kentleşmiştir. Ancak bir ülkenin çeşitli alanlarında iş bölümü ve uzmanlaşma gelişmemişse, marjinal sektörler büyük ölçüde varlığını devam ettiriyorsa, o ülke veya şehir yeterince kentleşmemiş, sanayileşmemiştir. Zira endüstrileşme ve kentleşme, mesleki yapının çeşitlenmesi, uzmanlaşması ve örgütsel yapıların ortaya çıkması demektir (Kaçmazoğlu, 2017).

Türkiye'nin kentleşme sürecinde ise bazı sınırlı alanlar dışında uzmanlaşma ve örgütsel gelişmişlik oldukça azdır (Kıray, 1998). Dolayısıyla Türkiye'de kentleşme sürecinin kendi içerisinde birçok çıkmazı barındırdığı bir gerçektir. Bu noktada kentsel alanlar kendi çıkmazları ile tasvir edilirken kırdan kente yapılan göç dalgası da kentsel alanların sorunlarının derinleşmesine neden olmuştur. Şöyle ki kırdan kente olan göç ile birlikte topraktan kopup şehre gelen nüfus beklendiği ölçüde modern bir iş ve tabakalaşma sürecine girememiştir. Genellikle üretime belirli bir katkısı bulunmayan dağınık, küçük, marjinal işlerde çalışmış ya da işsizlik ile karşı karşıya kalmıştır. Modern örgüt ve sanayiye ait olmayan bu işlerde elbette ki kazançlar çok düşüktür (Kıray, 1998). Bu nedenle kentsel alanlarda büyük yoksulluklar kendini inşa etmiştir.

Büyük yoksullukların kendini mekânsal olarak inşa ettiği ilk alanlar ise gecekondu olmuştur. Türkiye'de büyük şehirlerin gerçeği olan gecekonduların ortaya çıktığı dönem 1950'li yıllara dayanmaktadır. Nüfusu olanaklarından çok daha hızlı bir şekilde artan kentlerde ilk etapta en önemli sorunlardan biri barınma sorunudur. Dolayısıyla Türkiye'de özellikle kırdan kente göç ile birlikte kentsel alanlarda sorunlar meydana gelmiş, hizmetler yetersiz kalmış ve konut sorunu yaşanmıştır. Bu noktada kent içinde yerleşme ve konut sorununu çözümü olanağı bulamayan insanlar, bu ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kentleşme olgusunun önemli bir boyutunu, yani marjinal kesimini ve bu kesimin fiziki mekândaki görünümü olan ve adına gecekondu denilen yapıları, mahalleleri, bölgeleri meydana getirmişlerdir. Ortaya çıkan gecekondu, kentin toplumsal yapısı içinde ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan ayrı bir yapı ve görünüm kazanmıştır (Çakır, 2011). Bu noktada geçmişten beri kentlerde var olan gecekondu alanları kentsel yoksulluğun beslendiği, yoğunlaştığı ve kendini yeniden ürettiği alanlardır. Bu açıdan bakıldığında kentsel ayrışma olarak nitelendirilebilecek gecekondu daha çok yoksul insanların konut ihtiyacını karşılamış ve kentsel yoksulluk bu alanlarda beslenmiştir.

Türkiye'de 1980'li yıllara gelindiğinde gündeme gelen neoliberal politikalar işgücü piyasalarının istikrarsızlaşmasına, tarımsal desteklerin azalmasına, özelleştirmelere, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin piyasalaşmasına, kırla kent arasındaki iş bölümünün yok olmasına neden olmuştur. Bu durumun kentlere göçü hızlandırması ve kentlerdeki istihdam oranlarının da kısıtlı kalması kentsel yoksulluk olgusunu derinleştirmiştir (Aydın vd, 2020). Uygulamaya konan neoliberal politikalar ile birlikte Türkiye'ye özgü geçmişten beri süregelen kentleşme sorunları artmıştır. Bu durumla birlikte

kentsel alanlarda işsizlik ve gelir dağılımındaki dengesizlikler artış göstermiş, mekânsal olarak kutuplaşma belirginleşmiş, kamusal hizmet alanları daralmış, varsıl ile yoksul arasındaki fark artmış ve tüm bunlar kentsel yoksulluğu beslemiştir. Dolayısıyla yoksulluk kentsel alanlarda giderek büyüyen toplumsal bir sorun haline gelmiştir (Sipahi, 2006). Bir diğer yandan tüm dünyada var olan küreselleşme ve neoliberalleşme Türkiye’de de kendine etki alanı bulduğunda bu durumdan yalnızca kentlerin alt tabakaları değil aynı zamanda geleneksel orta tabakada etkilenmiştir. Bu süreçler geleneksel orta tabakanın erimesine neden olmaktadır. Kent alanlarında geleneksel orta tabakalarının bir kısmı da işsizlik sorunu, güvencesiz çalışma, düşük ücret problemi, geçim sıkıntısı, yaşam standartlarında gerileme gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Aytaç, 2013). Daha sonraki dönemlerde ise ülkede görülen ekonomik krizler, politik istikrarsızlıkların büyüttüğü ekonomik yetersizlikler, milli gelirin paylaşımındaki eşitsizlikler, işsizlik, eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal imkânlardan yararlanma gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması da kentsel yoksulluğu besleyen unsurlar arasında yer almıştır (Sipahi, 2006).

Bugün Türkiye’de özellikle büyük kentler kozmopolit yapıları ile uluslararası göçmen akışları, gelir dağılımındaki dengesizlikler, hayat pahalılığı, işsizlik, enformel sektör, güvenlik sorunları gibi unsurlarla karşı karşıyadır. Bu unsurlar yoksulluğu giderek artırmaktadır (Aytaç, 2016). Günümüzde Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu kentler aynı zamanda büyük yoksullukların da kendini inşa ettiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’de kentleşme sürecine dayanan kentsel yoksulluk olgusu günümüzde Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirler başta olmak üzere Türkiye kentlerinin en önemli sorunlarından biridir. Bu noktada kentlerdeki yoksulluk olgusu kentlerde yaşanan toplumsal sorunlara ve tüm toplumu ilgilendiren konulara kaynaklık eden en önemli konulardan biridir. Kentsel yoksulluk kent ilişkilerini ve kentin sosyal bünyesini etkisi altına alan, toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan ve çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak Türkiye’nin kentlerinde varlığını halen devam ettirmektedir.

2.3. Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri ve Kentsel Yoksulluğun Neden Olduğu Sosyal Problemler

2.3.1. Sosyal Dışlanma

Literatürde çeşitli anlamlarda kullanılan ve aktif bir sürece karşılık gelen sosyal dışlanma kavramı sosyal bilim disiplininde görece yeni bir kavramdır. Sosyal dışlanma kavramının doğuşu 1960’lı yıllarda Fransa’da gerçekleşmiştir. Bu terim 1990’lı yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerde daha da kullanılır hale gelmiştir. Sosyal dışlanma kavramı çok boyutludur. Sosyal dışlanma kavramının tanımı yapılırken özellikle ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutlar göz önünde bulundurulmaktadır (Şahin, 2009). Bu noktada sosyal dışlanma kavramı en genel anlamı ile bireylerin toplumla tam olarak bütünleşememe sürecine karşılık gelmektedir. Toplumsal alanda toplumun dışında kalan, toplumsal faaliyetlere katılamayan, topluma entegre olmayan bireylerin yaşadıkları bu ve benzeri durumlar sosyal dışlanma kavramı ile ele alınmaktadır. Sosyal dışlanma bireyin veya grubun eğitim, sağlık, gelir paylaşımı ve devletin kurumlarıyla olan ilişkilerinde bir kısıtlılığı ifade etmektedir. Bu doğrultuda sosyal dışlanma en genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlere yeterince katılamamaktan kaynaklanan bir dezavantajlılık durumunu yansıtmaktadır. Buna göre sosyal dışlanma toplumu oluşturan kitlelerden bazılarının çeşitli nedenlerle toplumsal yaşama etkin olarak katılım sağlayamayamalarını; eğitim, sağlık, barınma, istihdam, sosyal güvenlik gibi temel gereksinimlere ulaşacak imkânlardan yoksun oluşlarını anlatmaktadır (Bıçkıcı, 2015). Konuya bir de toplumsal yapıdaki sosyal ilişkiler bağlamından bakıldığında ise sosyal dışlanma kavramı bireylerin birbirleri ile ve toplumla olan ilişkilerindeki bozulmalar, sosyal ilişki bağlarının kopması ve buna paralel olarak toplumla bütünleşmenin zorlaşmasına vurgu yapmaktadır.

Yoksulluk olgusu ile ilişkili kavramlar arasında en dikkat çeken kavramlardan biri sosyal dışlanmadır. Her ne kadar yoksul olmak tek başına bir dışlanma unsuru olmasa da bir dışlanma sebebi olarak gösterilebilir. Çeşitli nedenlerden ötürü insanlar veya gruplar toplum içinde belli nedenlerden dolayı dışlanmaya maruz kalmışlardır. Şüphesiz bu nedenler içerisinde en eskisi ve süreklilik kazanmış olanı yoksulluktur. Yoksulluk ve yoksulluğun tezahürleri, bünyesinde barındırdığı sorunlar sosyal dışlanmayı meydana getirebilmektedir. Dolayısıyla yoksulluk ve yoksulluğun

tezahürleri nedeniyle ortaya çıkan sosyal dışlanma olgusu toplumlar için oldukça önemli bir sorundur (Özbay, 2009).

Kentin toplumsal yaşamında ortaya çıkan dışlanmışlık psikolojisi somut olarak 1960'ların sonlarından itibaren özellikle Batı toplumlarında görülmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra kent içinde yoksul bireylerin sosyal dışlanma ile karşılaşma olasılıkları yüksek oranda artmıştır. Eğer bir birey sosyal dışlanmaya maruz kalıyorsa topluma etkin olarak katılma hususunda sınırlı bir yapabilirliğe sahiptir. Dolayısıyla toplumsal yaşama katılımın sınırlı oluşu yoksul kitleleri toplumsal işlevlerinden yoksun bir duruma sürüklemekte ve emek piyasasından, siyasal süreçlerden, karar alma mekanizmalarından, toplumsal ilişki ağlarından dışlanmalarına neden olmaktadır. Bu durum yoksul kitlelerin toplumsal alandaki pozisyonlarını, politik etkinliklerini ve geleceğe yönelik umutlarını zedeleyerek bir nevi yoksulluklarını kronik hale getirmektedir (Aktaş, 2020).

Genelde dünya çapında ve özelde Türkiye kentlerinde, kentsel alanda yoksul bireyler özellikle gelir yetersizliği nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Yoksul bireylerin dışlanarak yoksulluğun yeniden üretilmesine neden olan durumlara bakıldığında bunların başında emek piyasası gelmektedir. Yoksul bireyler emek piyasalarından dışlanmakta, iş ve kaynaklara erişimde sıkıntı yaşamakta ve bu durum onları uzun süren kronik işsizlikle karşı karşıya bırakmaktadır. Bir diğer dışlanma alanı kentsel alanda tüketim ve sosyal aktivite alanıdır. Kentin bünyesinde yeterince tüketime ve sosyalleşme süreçlerine katılamayan bireyler kentlileşme ve kente entegre olma konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Sosyal dışlanmanın bir başka tezahürü de yoksulların politik alandan dışlanmaları olarak belirtilebilir. Zira yoksulluk çoğunlukla içe dönük, edilgen, kendisi ile ilgili karar alma süreçlerinde aktif olarak rol oynamayan bir kitlenin baş ettiği sorundur. Yine kent içerisinde yoksul bireylerin; eğitim, sağlık, hukuk gibi alanlara erişimi de diğer toplumsal tabakalara göre daha kısıtlı olmaktadır (Aytaç, 2013). Sosyal dışlanma sonucunda birey emek piyasasından, siyasal süreçlerden, toplumsal ilişki ağlarından ve kültürel ortamlardan uzaklaşmış olur. Bu durum onların toplumsal pozisyonlarını, ilerleme olasılıklarını da ciddi ölçüde etkileyerek yoksulluklarını her geçen gün daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Örneğin İstanbul örnekleminde yapılan bir araştırmaya göre araştırmaya katılan yoksul bireyler şehrin ulaşım maliyetlerini karşılayacak gelirden yoksun olduklarını ve bu durumda toplu ulaşım araçlarını genelde kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu

noktada bu bireyler mevcut iş olanaklarına erişememekte ve emek piyasalarından dışlanmaktadır. Böylelikle yoksulluk, yoksulluğun yeniden üretim koşullarını doğurmakta ve sosyal dışlanma dinamiklerini de meydana getirmektedir. (Baloğlu, 2005). Maddi gelir yoksunluğu imkânlarla erişimde kısıtlılığa neden olmakta bu durumda sosyal dışlanmaya maruz kalma riskini artırmaktadır. Dolayısıyla dezavantajlı grupların maruz kaldıkları sosyal dışlanma genelde birbiri ile bağlantılı sonuçlar üretmektedir.

Günümüzde Türkiye’de kentsel alanlarda yoksulların sosyal anlamda dışlanması iş piyasalarına girişi zorlandırmakta buna paralel olarak eğitim, sağlık, barınma ihtiyaçlarının karşılanması güçleşmekte ve bu durumlar topluma, kente yeteri kadar entegre olamama durumuna karşılık gelmektedir. Dolayısıyla yeterince kentlileşemeyen kent yoksulları hem bireysel anlamda kendilerini toplumdan geri çekmeleri ile hem de kendileri dışında gelişen yapısal süreçlerin etkisiyle sosyal dışlanma süreci içerisinde yer almaktadırlar (Özbay, 2009). Bu bağlamda kentsel alandaki toplumsal yapının unsurlarına dahil olamayan, sosyo-ekonomik yetersizlikler kısıncında olan, daha çok düşük statülü güvencesiz işlerde çalışan kentli yoksullar sosyal dışlanma ile daha çok karşı karşıya kalmaktadırlar (Özbay, 2009).

Genel olarak değerlendirildiğinde kent ortamında yoksul bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmaları toplumsal alanda git gide daha da görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla sistemin bu yoksul kitlelere ihtiyaç duymaması bu kitlenin de sistemle bütünleşme umudunun kalmaması aynı yaşam atmosferinde birbirinden oldukça farklı dünyaların kurulmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum toplumsal yapıda ortaya çıkan bir toplumsal bütünleşme sorunudur (Aktaş, 2020). Sonuç itibariyle kentsel alanda yoksul bireylerin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaları toplumsal bütünleşmeye zarar veren önemli bir sorundur.

2.3.2. Mekânsal Ayrışma ve Konut Sorunları

Kentsel yoksulluğun toplumsal alanda birçok olumsuz görünümü mevcuttur. Bunlardan biri konutlara erişimde zorluk ve mekânsal ayrışma problemidir. Yoksul bireyler barınma ihtiyacını karşılayacak konutları bulmada bir hayli zorluk çekmektedirler. Özellikle kırsal kökenli olup göç yolu ile gelen yoksul bireyler konutlara erişimde zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu durum daha ucuz yollarla karşılanabilecek konutların ortaya çıkmasına ve buna paralel olarak bu konutların yer

aldığı bölgelerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum aynı zamanda mekânsal olarak kentsel alanda ayrışmışlığı da gözler önüne sermektedir.

Endüstriyel ve küresel etkiler beraberinde modern kentlerde “mekânsal yarıлма” olarak ifade edilebilecek coğrafi ve sosyo-kültürel bölünmeleri artırmıştır (Aytaç, 2013). Bıçkı ’ya göre (2013) mekânsal yarıлма kavramı literatürde daha çok kentsel toplumun bazı dezavantajlı kitlelerinin kentin diğer kesiminden ayrılmalarını, mekânsal anlamda kendilerine benzer insanlarla bir araya gelmelerini, kendi kitleleri dışındakilere kapalı bir davranış biçimi geliştirmelerini, yoksulluktan çıkış için gerekli olanaklardan yoksunluklarını ifade etmektedir. Bu noktada mekânsal yarıлма, ayrışma, bölünme gibi sözcüklerle ifade edilebilecek keskin ayrımların göstergesi olan olgulardan biri bariz olarak yoksulluktur.

Yoksulluk olgusu beraberinde yoksul mekânları, yoksul haneleri, yoksul semtleri, mahalleleri meydana getirmektedir. Yoksul mahaller, kentlerin çoğu zaman gözden uzak, mahrumiyet ve izolasyon bölgelerinde yer alır. Buralar, hayattan kopukluğu hem fiziki hem de sosyal olarak yansıtır. Kentin içinde kente benzemeyen yanlarıyla öteki mekân olma özelliklerini muhafaza ederler (Aytaç, 2016). Dolayısıyla ele alınan yoksul bölgeler genel olarak kentin cazibesinin düşük olduğu, imkânların kısıtlılık arz ettiği, kenar veya uç bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu mahaller kentin iktisadi sosyal haritası üzerinde gri yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul kitlelerin yaşadığı bu yerler, sosyal konut mahalleleri, kent içi çöküntü bölgeleri vs. mekânsal ayrımın negatif kutbundadırlar (Aytaç, 2013). Mekânsal ayrışma toplum içerisinde toplumsal sorunlara neden olmakta ve yeni eşitsizliklerin doğmasına zemin hazırlamaktadır.

Sosyo-mekânsal ayrışmalar yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri olarak görülür. Bu bağlamda dünya kentlerinin birçoğunda bu bölgeler yer almaktadır. Dünya kentlerinde getto, slum, banliyö bölgeler adı altında anılan yoksul bölgelerin Türkiye’deki karşılığı ise gecekondu veya varoş bölgelerdir. Daha önce de değinildiği gibi göçün kentsel yoksulluğu tetikleyici bir yönde olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Konuya Türkiye açısından bakıldığında kırdan kente göç olgusu ile birlikte büyük kentlerde gecekondu mahalleleri meydana gelmiştir. Kentten sosyal, kültürel, ekonomik gibi birçok yönü ile ayrılan gecekondu bölgelerinde yaşayan yoksul kesimler kente ve kentin kültürüne uyum sağlayamamış, kente yabancı kalarak kendi topluluklarında yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Gecekondu kentsel yoksulluğun en önemli mekânsal boyutu haline gelmiştir. Bu noktada geçmişten beri kentlerde var

olan gecekondular alanları kentsel yoksulluğun beslendiği ve kendini yeniden ürettiği alanlardır.

Aytaç'a göre (2013) gecekondular bölgeleri, kent içi yoksul bölgeler, sosyal konut mahalleri gibi bölgeler mekânsal ayrışmayı gözler önüne sermektedir. Türkiye'de dışlama kategorisine dahil edilen bölgeler tanımlanırken genelde “varoş” ifadesi kullanılmaktadır. Varoşlar çok yönlü bir dışlama bölgesi olarak gösterilmektedir. Varoş olarak nitelendirilen yerler daha çok kentin kenarlarında, kentin merkezi yapısına dahil etmediği, giderek yoksullaşan kitlelerin bir nevi mecbur edildiği bölgeleri yansıtmaktadır. Varoş bölgeler yoksulluğun çehresinin mekânsal alana yansıdığı yerlerdir. Kentin genelde gecekondularla kaplı, kenar ve yoksul semtlerini ifade edilirken kullanılan varoş kavramı kentin negatif kutbunu ifade eder (Aytaç, 2013).

Kentsel alanda mekânsal ayrışma birçok toplumsal soruna kaynaklık etmektedir. Bu durumda hem kentin sosyo-kültürel dokusuna hem de yoksul bireylere birçok olumsuz etkisi mevcuttur. Bu mahallelerde insanlar hem kamusal kaynaklardan hem de özel sektörün sunmuş olduğu kaynaklardan daha az yararlanır. Bu durum ise söz konusu kesim arasında kaynaklara erişim noktasında birtakım çatışmaları doğurmakta ve yoksulluğu kentsel anlamda yeniden üretmektedir (Aktaş, 2020) Bu durumun olumsuz etkilerine bakıldığında bu mekânlarda yaşayan insanların işsizlik sorunu ile daha çok muhatap oldukları görülür.

Bir diğer yandan bakıldığında gecekondular ve kent içi yoksullaşmış alanlar, çalışan yoksullardan da oluşmaktadır (Adaman ve Keyder, 2005). Süreklilik arz etmese de belirli bir işte çalışan insanlar kazandıkları ücretler ile temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanırlar. Bu noktada düşük ücretler, kayıt dışı istihdam, sosyal güvenceden yoksunluk gibi problemler görülmektedir. Kentlerde mekânsal ayrışma sorunsalının hâkim olması kentin kenar bölgelerinde yaşayan insanların kentsel dokuya dahil olamamalarını ve bu insanların kentle bütünleşme ümitlerini zedelemektedir. Mekânsal olarak ayrışan yerler kentlerin genel görünümünün ikili ve yahut çelişkili bir düzlemde görülmesine neden olmaktadır. Bir tarafta yoksulluk, evsizlik, işsizlik, güvensizlik ve riskle dolu kentin karanlık yüzü olan bir mahalle çeperi diğer yandan ise bu bölgenin çok da uzağında olmayan hatta zaman zaman dibinde bile olabilen ışıklı, gösterişli, lüks binalarla ve gökdelenlerle donatılmış kentin ışıklı yüzü

bulunmaktadır. Bu çelişkili unsurlar iktisadi ve sosyal eşitsizliklerin mekânsal anlamda göstergesidir (Aytaç, 2013).

Mekânsal olarak ayrışma toplumsal alanda mekânsal “damgalama” problemini ortaya çıkarmaktadır. Mekânsal damgalama kent içinde meydana gelen bozulma, yoksulluk ve eşitsizliğin zirvede olduğu sosyolojik bir zeminde kendini inşa etmektedir. Örneğin işsizlik, sefalet, eğitimsizlik, suç, marjinalleşme gibi olgular kentin belli bölgelerinde daha çok yoksul kesimin yaşadığı mahallerde yüksek oranda seyrettiği için toplumsal düzlemde bu bölgeler ötekileştirilişi, damgalayıcı bakışlara ve söylemlere maruz kalmaktadır. Mekânsal damgalama bu bölgelerde oturan insanların sorunlarının daha da kronik bir hal almasına, imkân ve fırsatların azalmasına, eşit muamele görmemelerine neden olmaktadır (Aytaç, 2013). Aynı zamanda bu durum toplumsal yapıda büyük sosyal sorunlara da kaynaklık edip toplum bütünleşmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Aynı toplumsal yapıda fiziksel, mekânsal, zihinsel, kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan birbirinden keskin mesafeler ile ayrılmış toplumsal sınıfların oluşu sosyal düzensizliğin bir nedeni olarak gösterilebilir. Kentsel yoksulluk bu yönleri ile Türkiye’de sosyal düzensizlik potansiyelini artırmaktadır.

2.3.2.1. Kentsel Dönüşüm Kısacasında Yoksulluk

Günümüz dünyasında kentler özel sektörün yeni müdahale alanlarıdır. Eskinin sanayileşmiş refah devleti olarak yapılandırılmış modern kentleri neoliberal dinamikler altında dönüşmektedir (Erman, 2020). Özellikle 1980’li yıllarla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de küreselleşme ve neoliberalleşme politikalarında ciddi bir artış görülmüştür. Uygulanan politikalara bağlı olarak kentler birer hizmet ve tüketim yuvaları haline gelmiştir. Kentlerde oluşan yeni ilişki ağları, ortaya çıkan yeni sınıflar ve değişen sosyo-ekonomik yapı mekânsal olarak da dönüşümü zorunlu kılmıştır (Engincan, 2015). Dolayısıyla kentsel yeniden yapılandırma uygulamaları adı altında; kentsel dönüşüm, yenileme, canlandırma gibi isimlendirilen politikalar devreye girmiştir. Bu politikalar yalnızca kentsel kimliğe nüfus etmemiş, aynı zamanda ekonomik, politik kültürel birçok fenomenle etkileşim içinde olmuştur. Bu noktada kentsel yeniden yapılandırma projeleri yalnızca fiziki mekânın dönüşümünü değil toplumsal olanın dönüşümünü de yansıtmaktadır (Engincan, 2015).

Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte özellikle İstanbul, Ankara gibi büyük şehirler başta olmak üzere gerek kentin çevresi gerekse kent içi bölgeler kentsel dönüşüme tabi tutulmuştur. Dünyadaki farklı kentlerde görülen kamu-özel sektör iş birliği ile uygulanan neoliberal kentsel projeler Türkiye’de de kendine yer bulmuştur. Kentsel dönüşüm süreci bazı yerlerde amacına uygun işleyip olumlu sonuçlar doğursa da kentlerin büyük bir kesiminde amacından çıkarak farklı grupların çıkar elde ettiği süreçlere dönüşmektedir. Bu noktada Türkiye’nin kentlerinde büyük yoksullukların kendini mekânsal olarak inşa ettiği kent içi yoksulluk bölgelerinin ve gecekonduların dönüşme sorunu hâkimdir. İktisadi mantığın ön planda olduğu bu projelerde gecekondu sakinlerinin evleri ve mahalleleri ile kurdukları bağlar ve yaşam çevrelerine yükledikleri anlamlar hesaba katılmamıştır. Uygulanan bu politikalar neoliberal uygulamaların kentteki yoksullar için olumsuz sonuçlarını gözler önüne sermektedir (Erman, 2020). Bu politikalar amacına uygun işlemediğinde kentler toplumsal yaşam alanı olmanın ötesinde sermayedarların çıkar ve rant elde ettiği yerlere dönüşmektedir.

Kentsel dönüşüm projeleri uygulanırken yalnızca mekânın fiziksel özellikleri ve rant değeri göz önünde bulundurulduğu zaman bu süreçten en çok etkilenen kesim hiç şüphesiz kentli yoksullar olmaktadır. Çünkü kentsel dönüşüm sürecinde onlar bir yerinden edilme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Aytaç’a göre (2013) kentsel alanda yoksulların ikamet ettiği yerler soylulaştırma adı altında yenilenmekte ve kentsel dönüşüm genelde bu yoksul bireyleri yerinden etmektedir. Yerinden edilen yoksul bireyler kentin dış bölgelerine veya başka yoksul mahallere sürüklenmektedir. İnsanlar yaşam çevreleri ile duygusal bağlar oluşturmaktadır. Eve ve mahalleye yüklenen kişisel ve kolektif anlamlar mevcuttur. Bu bağlamda düşünüldüğünde bireyler evlerini ve mahallelerini kaybettiklerinde duygusal ve sosyal olarak sarsılmaktadırlar. Kentsel dönüşüm ile yoksul bireylerin konut çevresi ve komşuları ile kurmuş olduğu bağlar yok edilmekte bireylerin sosyal tercihleri ve psikolojik durumları dikkate alınmamaktadır. Bu noktada kentsel dönüşüm politikaları ile ev sahibi olsalar dahi yerinden edilen gecekondu sakinlerinin konut çevreleri ile kurdukları ilişkiler, sosyal ve duygusal bağlar kopmaktadır (Erman, 2020). Dolayısıyla kentsel dönüşüm projeleri gecekondu sakinlerinin ve kent içi yoksul bölgelerin yenilenmesine buralarda yaşayan alt gelir grubun ve marjinallerin dışlanmasına neden olarak yenilenen mekânlara orta ve üst sınıfın üyelerinin yerleşmesine neden olmaktadır. Bu

noktada buralar kentli üst ve orta sınıfa yeni ve gözde mekânlar sunmakta yoksul bireyleri ise başka yoksulluk mekânlarına savrulmasına neden olmaktadır. Yenileştirme ve soylulaştırma politikaları adı altında yeni orta sınıf kent içine, kentteki gözde mekânlara yerleşmekte eski işçi sınıfı ve bugünün kent yoksulları yerinden edilerek kentten uzaklaşmakta ve kent çeperlerinde yoğunlaşmaktadırlar (Erman, 2020). Dolayısıyla yoksul kitleler bir nevi kentli burjuvazinin konut, iş ve yaşam alanlarından uzaklaştırılmaktadır. Bu durum toplumsal ve mekânsal dışlanmanın en büyük örneklerinden biridir (Aytaç, 2013). Bu noktada Türkiye’de gecekondulaşma sorunu oldukça azalmıştır. Ancak gecekonduların kentsel dönüşümünün sıkıntılı sonuçları artmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri ile genelde yerinden edilen yoksul kitleler daha düşük statülü mahallelerde daha düşük standartlı apartmanlarda yaşamlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla daha önce gecekondularda ve kent içi çöküntü bölgelerinde ikamet eden insanların yoksulluğu konut sorununun çözülme çabası ile bir sonuca ulaşmamıştır. Özellikle son yıllarda kent yoksulluğu ve kent yoksulluğunun karakteristik özellikleri gecekondulardan apartman dairelerine taşınmış durumdadır. Bu durum yoksulluğun bir çözümü değil yalnızca mekânsal olarak biçim değiştirmiş halidir. Kentin bir bölgesinde kentsel yeniden yapılandırma projeleri ile ortadan kalkmış gibi görünen yoksulluk olgusu kentin başka bir bölgesinde düşük statülü semtlerde ve buradaki apartmanlarda büyük ölçüde kendini hissettirmektedir. Erman’ın Ankara’da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesini incelediği araştırmasında sitede gecekondu kültürünün devam ettirilmeye çalışılması, ekonomik zorlukların artarak devam etmesi, bireylerin bu ortama ayak uydurmakta zorlanması ve sitenin gecekondu mahallerinin birtakım özelliklerine sahip olması gibi bulgulara yer verilmiştir. Bu durum yaşam alanı değişen kent yoksulunun gecekondu yaşam formlarını sürdürmek istediğini göstermektedir. Fiziki açıdan farklı bir görünüm arz eden apartmanlar pek çok gecekondu yaşam formunu bünyesinde barındırmaktadır (Erman, 2020). Dolayısıyla yoksulluk olgusu yapısal bir sorun olarak “gecekondulaşan apartmanlar” da halen varlığını devam ettirmektedir.

2.3.3. Yoksulluk ve Kentle Bütünleşme İlişkisi

Kent insanlık tarihinin belli bir anında ve belli koşullarda oluşan: Sosyal, kültürel, ekonomik, mimari, dini, tarihsel yönleri olan karmaşık ve çok boyutlu yaşam alanıdır. Kentler meslek ve üretim açısından çeşitlenmiş; sanayi üretiminin ve hizmet sektörünün gelişim gösterdiği, tüketim toplumunun inşa edildiği yaşam birimleridir.

(Alver, 2012). Kentler toplumsal unsurları ile toplumların aynası konumundadır. Kentin bir toplumsal alanı yansıtmaması onun sosyolojik yönünü göstermektedir. Dolayısıyla kentler yalnızca üretim güçlerinin ve ekonominin çeşitlendiği alanlar değil, toplumsal formlara ve kültürel özlere sahip olan alanlardır.

Kültür: Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi unsurlarının tamamı olarak tanımlanabilir. Kültür ve toplum karşılıklı olarak birbirini besler, kültür kendi temelini toplumsal yapı içerisinde üretir (Alver, 2018). Bu noktada kentler kendilerine has kültürleri olan yerleşim birimleridir. Burada kent kültürü kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kent kültürü denildiği zaman daha çok Batı ülkelerinde olduğu gibi sanayileşme olgusuna paralel gelişen bir kültür akla gelmektedir. Çünkü kentler sanayileşme süreçleri ile birlikte kitlelerin yaşam birimi haline gelmiştir. Dolayısıyla kent kültürü büyük ölçüde sanayi toplumunun karakteristik özellikleri ile yoğurulmuştur. Bir diğer yandan ise sanayileşme hızına değil de ithal ikameci modele dayalı kentleşen ülkelerde tam anlamı ile kentli kültürü oluşmamıştır (Kaya, 2003). Konuya Türkiye açısından bakıldığında kentler sanayileşme olgusuna paralel olarak değil sosyo-ekonomik ve siyasal şartlardan kaynaklanan nedenlerden ötürü büyüme göstermiştir. Bu nedenle bu kentlerde sanayileşmiş kentlerin kentli kültür özellikleri tam olarak oluşmamıştır. Bu gerçeklik düzleminde Türkiye'nin kentlerini değerlendirmekte fayda vardır.

Türkiye'de kentsel alanlar süregelen bir hayatı içinde barındırmaktadır. Elbette ki bu süregelen hayat içerisinde birçok karmaşa ve düzensizlik ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla türlü insanlık manzaralarının olduğu kentler heterojen yapıları ile birçok toplumsal sorunu da içerisinde barındırmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Türkiye'de kent alanlarında görülen en önemli sorunlardan biri "kentlileşememe" sorundur. Türkiye'nin kentleşme süreçlerinde yeterince oluşamayan kentli kültürü bu durumda etkili olsa da sorunun halen devam ediyor olması bu konuyu önemli hale getirmektedir. Bu konu toplumsal yapıdaki bir sorun olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kent ve kentli nüfusun artmasına rağmen kentlileşememe sorununun halen varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Konuya hâkim olmak açısından kentlileşme kavramına daha yakından bakılacak olursa: Keleş'e göre (1998) kentlileşme kavramı pek çok kez kentleşme kavramı ile karıştırılmakla beraber kentleşme kavramından farklı olan; kentleşme sonucunda, toplumsal değişimin insan davranış ve ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler

yaratma süreci olarak ifade edilebilir. Kentlileşme kavramı en temelde bireylerin kent ile bütünleşmesini ifade etmektedir.

Kentlileşme ekonomik ve sosyal açılardan olmak üzere iki temel boyuttadır. Buna göre ekonomik açıdan kentlileşme: Bireyin geçimini tamamıyla kent ortamında kente özgü işler yoluyla sağlamasını ifade eder. Sosyal açıdan kentlileşme ise: Kır kökeninden gelen bireyin her türlü konuda kente özgü tavır ve davranışları, kentin değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşir (Es ve Ateş, 2004). Kentlileşme kavramı kentli bireye ait olan davranışların kişide, ailede ve diğer sosyal gruplarda gelişme sürecini yansıtmaktadır. Bunlar ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal ve estetik olarak en az altı boyutta gözlenebilir (Kaya, 2003).

Kentlileşme kavramı kent yaşam süreci ile ilgilidir. Kentler çok sayıda insanın aynı mekânı paylaştığı yerleşim birimleridir. Dolayısıyla aynı mekânı paylaşan ve aynı toplumsal yapının unsurları olan kitlelerin uyum ve düzen içerisinde yaşamaları için kent ortamında kentlileşmenin sağlanması zaruridir. Kent ortamında kalabalık kitlelerin olduğu yerlerde bireylerin yalnızca kendilerini düşünmeleri ve buna göre hareket etmeleri kentlerde kargaşanın hâkim olmasına neden olacak ve düzen yoksunluğunu ortaya çıkaracaktır. Bu noktada kentlileşme kavramı kurallı bir yaşamın yanı sıra sırasını beklemeyi, kentsel ortak eşya ve mekânlara zarar vermemeyi ve başkalarını rahatsız edecek davranışlardan kaçınmayı, bir diğer yandan ise kenti sevmeyi ve ona bağlanmayı da gerektirmektedir (Yalçın, 2010). Dolayısıyla kentlileşme kavramı: Kent kültürü ve yaşam tarzı, sosyal ilişkiler, istihdam biçimi, kentin beklentisi olan eğitim düzeyi, kentli olmanın gerektirdiği kurallar, ile bireyin kentli kimliğini içselleştirmesini yansıtmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de kentli nüfusun artmasına rağmen kentlileşememe sorunu kendini toplumsal yapıda hissettirmektedir. Kentlileşemeyen bireylerin kente uyumunu güçleştiren birçok sebep olmakla birlikte bu durumun en büyük sebeplerinden biri yoksulluktur. Yoksul kimselerin kentle bütünleşmesinin önündeki en büyük engel ekonomik anlamda ortaya çıkmaktadır. Çünkü kentlileşmenin en önemli aşamalarından biri ekonomik aşamadır. Bireyin kentte yaşamasını anlamlı kılacak kente özgü modern, güvenceli, istikrarlı işlerde çalışması oldukça önemlidir (Kaya, 2003). Ancak yoksul kitlelerin çalıştıkları işlere bakıldığında bu işlerin enformel sektöre ait, güvencesiz, geçici, marjinal, modern kent yapısı ile uyuşmayan işler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda yoksul kitlelerin

işsizlik sorunu ile sık sık karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Durum bu şekildeyken ekonomik yetersizlikler kısılacında olan kitlelerin kentli kimliğini içselleştirmesi ve kente uyum sağlaması pek de olası değildir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde modern iş ve tabakalaşma sistemi içerisinde yer alamayan yoksul kitlenin kentlileşmesi hayli zorlaşmaktadır.

Kişilerin kentlileşebilmesinin önemli unsurları arasında eğitim ve kültür düzeyi de yer almaktadır (Kaya, 2003). Yoksulluğun istatistiki verilerine bakıldığında yoksulluğu deneyimleyen kişilerin genellikle eğitim seviyesinin daha düşük olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada yoksul kişilerin eğitim seviyeleri de kentlileşmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu noktada yoksulluk toplumsal boyutu ile kent ortamında birçok sorunun ana nedeni konumundadır. Bir diğer yandan sosyal dışlanmaya maruz kalan ve mekânsal olarak ayrışan yoksul kitleler kent ortamında kendi içine kapalı izole bir yaşam sürerler. Bu noktada kentin içinde kentten farklı bir yapı arz ederek öteki mekân olan bölgelerde yaşayan yoksul kitleler için bu durum kentlileşmenin önünde engeldir (Aytaç, 2016).

Kent ortamında bireyin kente özgü davranış kalıplarını edinmesi kültürel ve sosyal anlamda kentin dokusu ile bütünleşmesi için kentteki sosyal aktivitelere dahil olması oldukça önemli bir unsurdur (Kaya, 2003). Kentler örgütlü birliklerin alanıdır. Bu noktada yoksul bireyler modern kent ortamının sunduğu, sosyal aktiviteler, sinema, tiyatro gibi imkânlardan yeterince yararlanamazlar. Maddi yetersizliklerin içerisinde olan ve maddi kaygıların peşine düşen kitlenin kentin sosyal ve kültürel imkânlarından yeterince yararlanması pek mümkün değildir. Kentsel alanda toplumsal yaşama aktif olarak katılabilme olanaklarının sınırlı oluşu yoksul kitlelerin kentlileşmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda yer alamayan birey kendini dışlanmış hissetmeye başlar. Bu durum ise kentlileşmenin önündeki engellerdendir.

Kentlileşememe devamında kentlilik bilincine erişememe sorununu getirmektedir. Kentlilik bilinci: Kentte yaşayan insanın kentle bütünleşmesini, kente karşı bir aidiyet duygusu taşımasını ve kente karşı sorumluluk hissetmesini yansıtan bir kavramdır. Kentlilik bilinci yalnızca kente fiziki açıdan dahil olmakla oluşmaz. Kentlilik bilinci kenti koruma, kente sahip çıkma, kenti geliştirme gibi kavramlar ile oldukça yakından ilgilidir. Türkiye’de ise özellikle İstanbul, Ankara gibi kentlerde kentlilik bilincine ulaşan kişi sayısının oldukça sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir (Kaya, 2003). Dolayısıyla insanların yaşadıkları kente aidiyet duygusu hissetmemeleri kentlilik

bilincini zedeler niteliktedir. Yoksul bireylerin yaşadığı geleceğe dair beklentinin daha zayıf olması, mekânsal anlamda yaşanan kutuplaşma, işsizlik, kentin imkânlarından eşit yararlanamama, kentin doğal ve kültürel özelliklerinden yararlanamama ve dışlanma gibi durumlar yoksul bireylerin kente yabancılaşmasına ve buna paralel olarak kentlilik bilincinin gelişmemesine neden olmaktadır (Kaya, 2003).

Kente özgü emek piyasalarından, kültürel ve sosyal aktivitelerden, toplumsal ilişkilerden, politik süreçlerden uzak kalan bu süreçlere yeterince katılamayan yoksul kesim kentlileşememekte ve dolayısıyla bu durum kentin sosyal bünyesinde farklı bir yapı arz etmektedir. İstihdamda yaşanan sıkıntılar, işsizlik, olanakların kısıtlılığı, konut yapısı, kopuk sosyal ilişkiler, kentin beklediği eğitim düzeyinin olmaması gibi nedenlerle birlikte yoksul bireyler yeterince kentlileşememekte ve kentlilik bilincine erişememektedirler. Dolayısıyla kentlileşememe problemi kentsel yoksulluğun toplumsal boyutlarını gözler önüne seren en önemli problemlerden biridir.

2.3.4. Yoksulluk Kısacasınca Çocuklar: Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk olgusunu yalnızca gelir azlığını temel alarak açıklamak mümkün değildir. Yoksulluk alt gelir statülü mahallerde yaşam sürme, kent mekânında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşama, eğitim adalet sağlık gibi hizmetlerden çok daha az yararlanma, şiddete ve sömürüye açık olma gibi durumlar ile yakından ilişkilidir. Yoksulluk bireyleri, aileleri haneleri etkisi altına alan bir durumdur. Aile içerisinde ise yoksulluktan en fazla etkilenen ve bu konuda en duyarlı olan grubu çocuklar oluşturmaktadır. Nitekim kentsel alanlarda yoksulluk yaşayan hanelerde bu durumdan en olumsuz şekilde etkilenen gruplardan biri çocuklardır Ailenin yoksulluğuna bağlı olarak çocuklar da yoksulluk içerisinde yaşamaktadırlar (Şen, 2004). Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında yoksul hanelerde yaşayan çocuklar dünyaya bir dizi riskle gelmektedir. Şöyle ki kent yoksulluğunun en çok deneyimlendiği alanlarda; gecekondu ve kent içi çöküntü bölgelerinde yaşayanlar olmak üzere kent yoksulluğundan en fazla etkilenen dezavantajlı gruplar arasında çocuklar gelmektedir. Dolayısıyla çocuklar hane içerisinde yoksulluk durumundan ve yoksul hanelerin içerisindeki güç ve kaynak paylaşımından en olumsuz şekilde etkilenen dezavantajlı gruptur (Kahraman, 2015).

Burada çocuk yoksulluğu kavramı ön plana çıkmaktadır. Yoksulluk içerisinde büyüyen çocuklar genel olarak sağlık, beslenme, eğitim gibi temel haklarını tam olarak

kullanamamakta; sömürü ve şiddet gibi olumsuz muamelelere maruz kalmaktadırlar (Kahraman ve Gül, 2015). Yoksulluk çocukları derinden etkilemekte, çocuklar bireysel ve toplumsal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamaktadırlar (Şen, 2004). Çocuk yoksulluğu son yıllarda özellikle yeni kentsel yoksulluk ile birlikte daha da karmaşık bir sorun halini almıştır. Konuya Türkiye'nin kentleri açısından bakıldığında kentsel yoksulluk biçimleri arasında çocuk yoksulluğu göze çarpan bir yoksulluk biçimidir. Dolayısıyla yoksul hanelerde yaşayan çocukların deneyimlediği yoksulluğun toplumsal alanda da birçok görünümü mevcuttur. Gün'e göre (2017) yoksulluk kısılacında yaşayan çocuklar; yaşama, büyüme ve gelişme açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun bir şekilde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla çocuklar birçok olumsuz durum ve risk içerisinde bulunmaktadırlar. Bu olumsuz durumlardan biri ise yoksulluğun yeniden üretimi hususunda oldukça önemli bir rol oynayan ve Türkiye'de kentsel alanlarda hemen her yerde göze çarpan çocukların çalışması/ çalıştırılması sorunudur. Kent ile yoksul bireylerin kurdukları bağ kentin olanaklarından faydalanmaktan uzak bir şekilde yoksulluğun yeniden üretiminde oldukça etkili bir faktör olan erken yaşta çalışma yaşamı ile tanışılmasını yani çocuk işgücünü ortaya çıkaran bir niteliktedir (Açıkalın, 2007). Bu noktada toplumsal alanda görünürlüğe sahip olan “çocuk işçiliği” oldukça önemli bir sorun olarak kentlerin sosyal yapısına etkide bulunmaktadır.

Çocukların çalışma yaşamına katılması konusuna ve birtakım kavramlara daha yakından bakılacak olursa: Gelişmiş ülkelerde çocukluk ve çocukluktan yetişkinliğe yani çalışma yaşamına katılım daha ileriki yaşlarda gerçekleşirken gelişmekte olan ülkelerde bu süreç oldukça kısa sürmektedir. Yani çocuklar çalışma yaşamı ile daha erken yaşta tanışmaktadırlar. Çocuklar iş hayatı için gerekli olan fiziksel, ruhsal, toplumsal gelişimlerini tamamlayamadan çalışma yaşamına katılmaktadırlar. Bu da beraberinde birçok sorunu ve olumsuzluğu getirmektedir (Şenol, 2004). Çocukların çalışma yaşamına dahil olması çocuk işgücü kavramı ile tanımlanmaktadır. Çocuk işgücü ise çocuk işçiliği kavramıyla ilgilidir. “Çocuk işçiliği çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanır”. (Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], 2021)

Türkiye açısından bakıldığında: Ellerindeki mendili, suyu, simidi satmaya çalışan, tartıcılık yapan, köşedeki çöpten kâğıt veya karton toplayan veyahut kırmızı ışıkta

duran arabaların camlarını silmeye çalışan çocuk manzaraları 2000’li yıllarla birlikte büyük kent gerçekliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Gün, 2017). Günümüzde halen bu manzaralara sokaklarda sıkça rastlanmak mümkündür. Nitekim sokakta çalışan çocuklar dünyada kentsel bir olgudur. Özellikle azgelişmiş hızlı ve sağlıksız bir kentleşmenin görüldüğü ülkelerde sokakta çalışan çocukların sayısı oldukça fazladır. Bu noktada günümüz Türkiye’sinde, kentlerde yoksul kitlelerin çocukları erken yaşta daha çok enformel sektörlerde ya da sokaklarda çalışmaya başlamaktadır. Yoksulluk alanında yapılan birçok araştırmaya göre çalışan çocuklar çoğunlukla yoksul hanelerde yetişen çocuklardır. Çocukların işgücü piyasalarına girişlerinde babanın işsiz olması veya düşük ücretle çalışması ya da en genel anlamda yoksul olmaları oldukça etkilidir (Gün, 2017). Bu noktada kent yoksulluğu olgusu ile ilişkili olarak sokakta çalışan çocuklar sorunu sosyal gerçekliğin içerisinde aydınlatılmaya muhtaç ve çözüm aranan bir sorundur.

Sokakta çalışan çocuklar, literatürde sokağa aday çocuklar arasında yer alırlar. Bu çocuklar geç de olsa eve dönen ev bütçesine katkı sağlamak veya kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalışan çocuklardır. Ancak aile desteğini kaybettiklerinde ve devletten de destek göremediklerinde bu çocukların sokak çocukları kategorisine girmeleri kaçınılmazdır. Çocukların erken yaşta çalışması yalnızca çocukları ve onların ailelerini ilgilendiren bir sorun değil tüm toplumu ilgilendiren sosyal bir sorundur. Bu noktada kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biri çocuk işçiliğidir.

Çalışan çocuklar ailelerinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını gidermek amacıyla zamanlarının birçoğunu ailelerinden uzakta, yeteri kadar tanımadıkları ve her türlü istismara gebe olan sokaklarda geçirmektedirler. Psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişimini tam olarak tamamlayamayan çocuk korunmasız ve acımasız iş koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır (Şenol, 2004). Çalışan çocukların çoğu sağlıklı bir şekilde beslenememekte, uzun saatler ve zor koşullarda çalıştıkları için yorgun düşmektedirler. Ayrıca çocuklar para kazandıkları için kendileri ile zaman zaman gurur duysalar da dışlanma, sömürü ve istismara da açık hale gelmektedirler (Sula, 2004). Bunun devamında kent alanlarında yoksul hanelerde yetişen ve sokakta çalışan çocuklar genel olarak eğitim hayatından kopmaktadırlar. Şöyle ki çocuğu okul dışına iten en önemli nedenlerden birisi çalışmak zorunda olmasıdır. Okulda ders araç gereçleri, beslenme, okul formaları gibi masrafların var olması ve birtakım

dışlanmalara maruz kalınması yine çocuğu okul dışına iterek acımasız iş hayatına sürükleyen nedenler arasında yer almaktadır (Sula, 2004). Bu noktada çalışan çocuklar genel olarak eğitim hayatını yarıda bırakmaktadır. Çalışan çocuklar arasında elbette ki eğitim hayatlarına devam edenler de mevcuttur. Ancak bu çocukların ders çalışmaya zamanları olmadığından ve ortamlarının ders çalışmak için uygun olmamasından kaynaklı okul başarıları düşük seyretmektedir (Sula, 2004). Zamanlarının birçoğunu çalışarak geçiren çocukların eğitim olanaklarından faydalanmaları pek de mümkün değildir. Zira bu çocuklar para kazanmaya çalışan her türlü sömürü ve istismara açık olan ve bunlarla başa çıkamaya çalışan; sokağın tozunu, dumanını yutan küçük yetişkinler haline gelmektedirler.

Çocukların çalıştıkları için eğitimlerini yarıda bırakmaları oldukça önemli bir sorundur. Şöyle ki hane üyesi çocuğun çalışması ilk bakışta hane üyeleri arasında gündelik direnişin bir parçası ve geçici bir sorun olarak görülse de bu durum git gide yoksul ailelerin yapısal sorunları arasına girmiştir (Gün, 2017). Geçim sorununun içerisinde mücadele veren aile bireyleri için çocuğun eğitiminden önce onun karnını doyurmak geldiği için eğitim fenomeni arka planda kalmaktadır. Aynı zamanda bu durum yalnızca yoksul ailelerin sorunu olmakla kalmamış, toplumsal yapıya etkide bulunarak sosyal dokuyu etkileyen bir sorun halini almıştır. Yoksulluğun nedenlerine bakıldığında ön plana çıkan en önemli nedenlerden birinin eğitimsizlik olduğu daha önce belirtilmişti. Türkiye özelinde düşünüldüğünde TÜİK'in istatistiki verileri yoksulluğu deneyimleyen bireylerin eğitim seviyesinin genelde düşük olduğunu gözler önüne sermektedir. O halde yoksul hanelerde iş yaşamına katılan çocuğun eğitim hayatından geride kalması veyahut eğitim hayatını tamamen bırakmak zorunda kalması eğitim basamaklarını çıkmasına engel olmaktadır. Bu doğrultuda eğitim yolu ile ilerleme şansını kaybetmiş olan çocuğun ileride de yoksul bir hayat yaşama riski artmaktadır. Dolayısıyla çocuk işçiliği kent ortamlarında yoksulluğun yeniden üretiminde oldukça etkilidir.

Bir diğer yandan kentsel alanda çocuklar tam da gelişim dönemlerinde sokağın acımasız koşulları ile kuşatıldıklarında iyiyi, doğruyu, yanlışı sokağın kurallarına göre öğrendiklerinde bu durumun birçok olumsuz sonucu olacaktır. Burada dikkat çeken önemli bir boyut çalışma yaşamına dahil olan çocukların daha tehlikeli ve normal yaşama dönmelerini zorlaştıran ortamlara sürükleniyor olmalarıdır. Örneğin mendil

satma, cam silme, kâğıt toplama ve benzeri birtakım işlerde sokakta çalışan çocuk tehlikelere karşı savunmasız bir hale gelmektedir (Sula, 2004).

Yavuzer'in (1990) (akt: Şenol, 2004) çalışmasına göre aile büyüklerinin korumasından uzakta kalan, okul eğitiminden mahrum olan ve acımasız iş sahalarında yer alan çocukların birtakım davranış bozuklukları geliştirmesi ve zararlı alışkanlıklar edinmesi de olasıdır. Suça yönelim, madde kullanımı gibi problemler ortaya çıkabilir ve bu durumlara paralel olarak geleceğin suçlu grubunun alt yapısını da meydana gelebilir. Bu noktada çalışan çocukların sokak çocukları kategorisine kayma ihtimalleri güçlü bir ihtimaldir. Aynı zamanda çocuk işçiliği ile zihinsel, duygusal, gelişimsel kayıplar ortaya çıkmakta, insan kaynağı olumsuz olarak kullanılmaktadır. Çocuk işçiliği eğitimin önündeki en büyük engellerden biri olduğu gibi mutsuz ve vasıfsız yeni bir toplum inşası anlamına da gelmektedir (Şenol, 2004). Bu bilgiler ışığında kentsel yoksulluk, birçok boyutu ile birlikte sosyal alana sirayet ederek toplumsal yapıda çeşitli tezahürleri ile kendini hissettirmektedir. Kentsel yoksulluk ile ilişkili olan çocuk işçiliği sorunu, özellikle Türkiye'nin büyük kentlerinde yoksul hanelerin sorunu değil tüm toplumu ilgilendiren bir sorundur.

2.3.5. Kent Yoksulluğu ve Suç Fenomeni

Her toplumda sosyal düzenin korunması ve devamlılığının sağlanması birtakım mekanizmalar ile sağlanmaktadır. Her toplumun belirli yazılı ve yazısız kuralları, emir ve yasakları bulunmaktadır. Bu noktada en temel anlamı ile suç yasayı ihlal eden ve karşılığında bir ceza ön görülen insan davranışıdır (İçli, 2019). Suç ile ilişkili olan bir diğer kavram ise sapmadır. Sapma kavramı toplumsal normlar çerçevesinde öngörülen sınırların dışına taşan davranış biçimleri olarak tanımlanabilir. Sapma ile toplumsal norm ve değerlerin ihlalleri kastedilmektedir (Dolu, 2015).

Suç hiç şüphesiz çok boyutlu sosyal bir düzlemde incelenmelidir. Çünkü suç sosyal bir duruma karşılık gelmektedir. Suç olgusu ilk teorilerde genelde tek boyutlu nedenlerle açıklanırken daha sonraki teorilerde çok faktörlü sosyal bir olgu olarak açıklanmıştır. Nitekim suç birçok toplumsal nedeni olan sosyolojik bir duruma karşılık gelir. Suç fiilinin meydana gelmesi biyolojik ve sosyolojik bir varlık olan insanla doğrudan bağlıdır. Bu nedenle suç bireysel faktörlere bağlı olduğu kadar toplumsal ve çevresel faktörlerle de ilişkilidir (Arıkan, 2020).

Kent ve suç ilişkisi ele alındığında kentleşme ile sosyal kontrol mekanizmaları işlevini bir nevi yitirmekte, şehirlerde bireyler birbirlerini az tanıdıkları veya hiç tanımadıkları için suça yönelme ihtimalleri kır ortamına göre daha da artmaktadır. Bu noktada kırsal alanlara göre kentlerde suç oranlarının daha çok artış gösterdiği saptanmaktadır (Arıkan, 2020).

Kentlerde artış gösteren suç olgusunun birçok farklı nedeni mevcuttur. Yoksulluk ise bu nedenlerden biridir. Yoksulluk ve suç olguları birbirleri ile oldukça yakından ilişkilidir. Her ikisi de ciddi toplumsal sonuçları olan ve birçok farklı faktöre bağlı olgulardır. Zira yoksulluk olgusu kentlerde yaşanan çeşitli toplumsal sorunlara ve kriminal vakalara kaynaklık etmektedir (Aytaç, 2013). Yoksulluğun varlığı suç fiilinin oluşması için temel ölçüt olmasa da suç fiilinin temelinde yatan en önemli nedenlerden biridir. Yoksulluk olgusunun suç ya da şiddet yaratma potansiyeli derecesi ile oldukça yakından ilişkilidir. İşsizlik sebebi ile istihdam sahalarının dışında kalmak yasadışı yollara yönelmede, psikolojik olarak incinme bireysel suçlarda ve intihar vakalarında, maddi tatminsizlik mala karşı işlenen suçlarda artış yaşanmasına neden olabilir (Aytaç, 2016). Yapılan araştırmalarda suç işleyenler arasında yoksulların oranının yüksek olması yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir (Ünal, 2008). Ancak yoksulluk ve suç arasındaki ilişki doğrusal değildir. Zira yoksul olmak suç işlemek için yeterli bir neden olarak değerlendirilemez.

Yoksulluk ve suç ilişkisini ele alan sosyolojik kuramlar ışığında konuya yaklaşıldığında: Sosyal düzensizlik teorisyenleri sosyal çözülmenin en karmaşık halinin kentlerde ortaya çıktığını varsayarak kentleri suçun yuvaları olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla özellikle Chicago’da yapılan çalışmalarla birlikte kentler suç ve sapma araştırmaları için birer laboratuvar görevi görmüştür (Kızmaz, 2005).

Chicago’da Shaw ve McKay’ın kuramsallaştırdığı sosyal düzensizlik teorisini incelemekte fayda vardır. Shaw ve McKay’ın (2003) (akt. Dolu, 2015) çalışmasında Shaw ve McKay üç dalga halinde Chicago’daki suç oranlarının değişimini incelemişlerdir. Yaptıkları analizlerin sonucunda suç oranlarının yüksek olduğu yerleri tespit etmişlerdir. Suç oranlarının yüksek olduğu yerler şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak en kötü durumda olan yerleridir. Burada kendileri ve aileleri için kısıtlı imkânlara sahip, temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanan insanlar oturmaktadır. Buralar etnik heterojenliğin, nüfus hareketliliğinin, düşük ekonomik statünün ve

sağlıksız aile yapısının var olduğu yerlerdir. Tüm bu nedenlerle birlikte suç oranlarının yüksek olduğu yerlerde mahalleye bağımlılık duygusu, aidiyetlik, ortak değer yargıları zayıftır. Bu nedenle buralarda geleneksel sosyal kontrol mekanizmaları işlemez. Sosyal kontrol mekanizmalarının işlememesi ise suç oranlarını büyük ölçüde artırmaktadır. Shaw ve McKay'a göre yoksulluk suç ile direkt değil dolaylı bir ilişkiye sahiptir. Zira yoksulluk mahallenin sosyal kontrol mekanizmasını zayıflatarak suça yönelme olasılığını büyük ölçüde artırmaktadır (Ünal, 2008).

Bir diğer sosyolojik teori Merton'un gerilim teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Merton'un gerilim teorisine göre kapitalist toplumların önüne zengin olma, çok para kazanma gibi birtakım toplumsal hedefler konulmaktadır. Ayrıca her bireyin de bu hedeflere ulaşmak için çabalaması gerektiği sıkça vurgulanır. Lakin burada insanların bu hedeflere ulaşmalarının yolları üzerinde pek de durulmaz. Şöyle ki çok çalışmak, emek sarf etmek, eğitim gibi ahlaki ve kanuni yolların, normların, kuralların üzerinde durulmaz (Dolu, 2015). Bu noktada servete nasıl ulaşıldığının pek de bir önemi kalmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında gerilim teorisine göre yoksul bireyler ve ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan bireyler de toplumsal alanda servete, zenginliğe vurgu yapan söylemler ile sosyalleşmişlerdir. Ancak zenginliğe erişebilmek için; iyi bir iş, meslek, eğitim gibi yasal yollar toplumsal tabakalaşma sisteminde eşit bir şekilde dağıtılmamıştır. Şöyle ki, üst ve orta sınıfta yer alan insanların yasal yolları veya toplum tarafından kabul gören yolları kullanmaları alt sınıf mensuplarına göre daha kolaydır. Alt tabakadaki insanların bunlara erişimi daha güçtür. Kapitalist toplumların sosyo-ekonomik yapıları, alt sınıf mensuplarının sosyo-ekonomik seviyelerini engelleyici bir görünüme sahiptir. Alt sınıf mensubu insanların iyi bir eğitime ve iyi bir işe ulaşma olasılıkları daha düşük olduğu için yasal olmayan yollara yönelim artmaktadır. Bu noktada bu insanlar bir gerilim hissederek yasal olmayan yolları kullanarak servete kolayca ulaşmaya çalışırlar. Burada yasal olmayan yollar arasında suç fiili bireyleri kolay yoldan zenginliğe götüren yollardan biridir. Tüm bunlardan hareketle yoksul bireylerde suç oranları daha yüksek seyretmektedir (Ünal, 2008). Yapılan bazı çalışmalar Merton'un gerilim teorisini destekler niteliktedir. Olanakların sınırlı olduğu yoksul yerlerde yaşayanların sosyo-ekonomik statülerini iyileştirmek için suç bir tür çıkış yolu olarak görülmektedir. Bu noktada suç daha iyi koşullara sahip olmanın yegâne aracı olarak görülmektedir.

Yoksulluk ve suç ilişkisine vurgu yapan teorilerden bir diğeri alt kültür teorileridir. Alt kültür teorileri genel olarak çocukların ve genç çete oluşumlarının suça ve sapkın davranışa yönelmelerini ele almaktadır. Alt kültür teorisinin önemli temsilcilerinden olan Cohen'e göre alt sınıfa mensup bireyler orta sınıfın sahip olduğu statüden mahrumlardır. Cohen'in (1995) (akt. Dolu, 2015) çalışmasında, bireylerin suça yönelmesi zenginliğe ulaşma arzusunun yanı sıra sosyal ve statüsel bir hoşnutsuzluk ile oldukça yakından ilişkilidir. Cohen'in düşüncesine göre yoksulluk, işsizlik ve sınırlı imkânlar kişilerin sahip olacakları sosyal statüyü belirler. Buradan hareketle alt sınıfa mensup olan çocukların sahip oldukları imkânlar üst ve orta sınıflarla yarışması için pek yeterli değildir. Bu nedenle bu gençler maddi açıdan düşük bir sosyal statü örüntüsü içerisinde yer alırlar. Bu gibi durumlar gençlerin orta sınıfa ve onun değerlerine karşı düşmanlık beslemelerine neden olabilir. Cohen'e göre okul tamamen orta sınıf değerleri ile kuşatıldığı için alt sınıf mensupları okulda da düşük bir statüye mahkûm olurlar. Durum böyle iken bu gençlerin orta sınıf değerlerini ve sistemi reddedip kendi sistemlerini kurdukları görülmüştür. Şöyle ki bu bireyler sahip olamadıkları sosyal statüyü suç davranışına yönelerek kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu durum alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarının suça yönelmesinde oldukça etkilidir. Bu gençler benzer sorunları paylaşan gençlerle bir araya gelerek çete olarak ifade edilebilecek suçlu alt kültürün yansıması olarak toplumsal yaşamda yer alırlar.

İncelenen bu teorilerden de görüldüğü üzere suç ile ilgili kuramlarda yoksulluk merkezi bir önemdedir. Nitekim yoksulluk suç işlemek için tek sebep olmasa da suç fiilinin meydana gelmesinde etkili olan önemli faktörlerden biridir. Konuyu kentler açısından ele aldığımızda yoksulluğun mekânsal tezahürlerine, yoksulların yoğun olarak yaşadığı mahallere yönümüzü çevirdiğimizde bu bölgeler tümüyle suçla ilişkilendirilmese de toplumsal düzlemde ve medyada böyle bir ilişkiselliğin sıkça kurulduğu göze çarpmaktadır. Bu mekânlar üzerinden tehlikeli bölge ve tehlikeli sınıf portresinin çizildiği gözden kaçmaz. Dolayısıyla bu yerler suç ve suçluların yatağı olan kriminalize yerler olarak lanse edilmektedir (Aytaç, 2013). Bu mahaller kentin mekânsal ayrışım haritası üzerinden kendisini; suç, sokak çocukları, eğitimsizlik, sefalet gibi durumlarla belli eden yerlerdir. Buralarda yasal davranışların dışına çıkma, normdan sapma, suç davranışına yönelme gibi durumlara sıkça rastlanmaktadır (Aytaç, 2013). Bu noktada geçmişten günümüze dünya genelinde ve Türkiye'de kentsel alanlarda yoksul kitlelerin yaşadığı yoksul mahaller suçun ve suçlunun

bulunduğu alanlar olarak resmedilmiştir (Açıkgöz, 2015). Aynı zamanda ekonomik imkanların kısıtlı olduğu işsizliğin yoğun olarak yaşandığı durumlarda işsiz bireylerin suç fiiline geçimini sağlamak için yöneldiği de bir gerçektir. İşsizliğin, düşük ücretlerin var olduğu ve yoğun olarak yaşandığı yerlerde suç alternatif bir gelir kaynağı olarak görülmektedir (Mercan, 2019).

Bir diğer yandan daha önce de belirtildiği üzere kent alanlarında yoksul bireyler sosyal dışlanma ile sıkça karşı karşıya gelmektedirler. Sosyal dışlanmaya maruz kalan mekânsal olarak ayrışan ve kent içerisinde farklı bir yapı arz eden bölgelerde yaşayan insanların kurallara, normlara, yasalara olan bağlılığı zayıflamakta bu da bazı durumlarda suç ve sapma davranışına neden olmaktadır. Kent ortamlarında bu dışlama ve bazen de damgalama derecesine gelen süreçlerle birlikte illegal davranışların yükseldiği ve suçun bir ifade aracı olarak artış gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla yoksulluk arttıkça ve yoksul bireyleri dışlayan mekanizmalar güç kazandıkça yoksul bölgeler suçun yatağı olarak toplumsal yaşamda yer almaktadır. Tüm bu durumlarla birlikte yoksul, işsiz, kente göç ile gelmiş, kente tutunamamış, insani yaşama imkânını kaybetmiş bireyler arasında suç oranları günden güne artış göstermektedir (Aytaç, 2016). Bu durum kentlerde birçok sosyal düzensizliğin ve güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk bazı durumlarda suç davranışı ile tezahür etmektedir ve yoksulluk kentsel alanlarda suç oranlarının artmasının en önemli nedenlerinden biridir.

2.3.6. İşsizlik ve Enformel Sektör

Yoksulluk ve işsizlik birbiri ile oldukça yakından ilişkili iki kavramdır. Şöyle ki işsizlik yoksulluğun en temel sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin var olduğu yerlerde yoksulluk kaçınılmazdır. Bu noktada yoksulluk ve işsizlik kendi arasında oldukça komplike bir ilişkiye sahiptir. İşsizlik yoksulluğa sebep olurken yoksullukta işsizliğe sebep olmaktadır. Bu kısır döngü yoksulluğu yapısal bir sorun alanı haline getirmektedir. İşsizlik elbette ki tüm bireyleri etkisi altına alabilecek sosyal bir risktir. Ancak işsizlikten en fazla etkilenen grubun alt gelir grubu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü alt gelir grubuna mensup olan bireylerin yeterli eğitim ve donanımına sahip olmadıkları net bir şekilde görülür. Bu nedenle de iyi bir işe sahip olma şansları daha düşüktür. İşsizliği tecrübe etmeden önce de çoğunlukla enformel sektörde düşük ücretlere çalıştıkları için herhangi bir birikimlerinin olması

da pek olası değildir. Bu noktada alt gelir grubu mensupları işsiz kaldıklarında herhangi bir maddi birikimleri ve sosyal güvenceleri olmadığı için bu durumdan daha şiddetli bir şekilde etkilenirler (Adak, 2010). Bu yönü ile işsizlik ve enformel sektörün varlığı kentsel alanlarda yoksulluğun en önemli toplumsal görünümlerindendir.

İşsizlik salt gelir kaybı, gelir kazanımından yoksunluk olarak tanımlanamaz. Zira işsizlik ekonomik yönlerinin yanında sosyal yönlü çok katmanlı bir sorun alanıdır. İşsizliğin sebep olduğu gelir kaybı kişinin ve hane bireylerinin tüm toplumsal yaşamını etkileyecek bir güce sahiptir. Sosyolojik açıdan bakıldığında bu durum kişinin toplumsal ilerleyişini, statüsünü, topluma katılımını, sosyo-psikolojik durumunu fazlaca etkilemektedir. Bu açıdan işsizlik bir sosyal problem olarak; ailelerin çözülmesi, suç oranlarının artması, toplumsal alanda şiddetin artması, yoksulluğun kalıcı hale gelmesi, intihar vakaları gibi birçok sorunun kaynağıdır. İşsizliğin neden olduğu gelir kaybı ile birey toplumsal iş bölümünde olması gereken konumdan uzakta kalmış olur ve bu da bireyin toplum ile kuracağı güçlü dayanışmanın önüne geçer. Bu açıdan bakıldığında sosyolojik olarak işsizlik bireyin toplumla bütünleşmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu noktada kentlerde yaşayan yoksul bireyler bir de işsizlik nedeni ile toplumun görece dışında kalmaktadırlar. Dolayısıyla günümüz dünyasında iş ve sosyal hayatın önemli bir problemi olan işsizliğin tüm yönleri ile sosyal-psikolojik bir problem olarak incelenmesi önem arz etmektedir (Adak, 2010).

Kentlerde yaşanan yoksulluk ve işsizlik ilişkisine tarihsel açıdan bakıldığında: Türkiye’de özellikle 1950’li yıllarla birlikte kırsal alanlardan kentsel alanlara daha çok ekonomik nedenlerle bir göç dalgası başlamıştır. Bu göç dalgası günümüzde hızını ve yoğunluğunu kaybetse de kırdan kente doğru bir nüfus akışının halen var olduğu bir gerçektir. Bu göçler sonucunda kentlerde kapasiteden çok üstün bir şekilde nüfus patlamaları meydana gelmiş, kente daha iyi bir iş için göçen bireyler iyi bir iş ve tabakalaşma sistemine girememişleridir (Doğan, 2004). Bu insanların en büyük sorunu konut ve iş sorunu olmuştur. Başlangıçta konut sorunu gecekondular vasıtası ile çözüme kavuşsa da işsizlik sorunu genelde çözüme kavuşamamıştır. Bu noktada kentsel yoksulluğun filizlendiği gecekondular alanlarında işsizlik karakteristik bir özelliğe dönüşmüştür. Kırdan daha çok gizli işsiz konumunda olan bireylerin kentte istihdam edilemeyişleri onları tamamen tüketici ve açık işsiz durumuna getirmiştir (Doğan, 2004).

Kırdan kente gelen birinci kuşaklar vasıfsız işçi konumunda oldukları için nitelikten ve yeterli eğitimden yoksunluk onların iş bulmalarını güçleştirmekteydi. Ancak bunların ikinci, üçüncü kuşakları ise kır ile bağlantısı olmamaları ve belirli bir eğitim seviyesine gelmelerine rağmen kentle bütünleşecek mesleklere erişememe durumundan dolayı işsizlik ile karşı karşıya kalmışlardır (Doğan, 2004). Daha sonraki yıllarda ise uygulanan neoliberal küresel ekonomi politikaları, ekonomik krizler, hayat pahalılığı gibi nedenlerle birlikte Türkiye’de özellikle büyük kentlerde yoksulların yoğun olarak yaşadığı gecekondu bölgeleri ve kent için çöküntü alanları işsizlik oranlarının tavan yaptığı yerler olarak anılmaya başlamıştır. Yoksul bölgelerde işsizlik oranlarının yüksekliği ve hayat standartlarının düşük olması buralarda yaşayan bireylerin yoksulluğunu günden güne daha da arttırmaktadır. Nitekim işsizlik yoksulluğun en büyük besleyicisidir.

Yoksulluk ve işsizlikle yakından ilişkili bir diğer kavram enformel sektör kavramıdır. Yoksulların işsizlikten sıyrılıp çalışma yaşamına dahil olmaları da kendi içerisinde birçok çıkmazı barındırmaktadır. Şöyle ki yoksulların işgücü piyasasına girişte ve istihdam sürecinde yaşadıkları en temel problemler; kayıt dışı istihdam, düşük vasıflı işlerde çalışmak, görece düşük ücretler, uzun ve zorlu çalışma problemi olarak sıralanabilir. Güvenceli ve sürekli işlerin azalması, istikrarsız işgücü piyasalarının giderek artış göstermesi ve kalıcı hale gelmesiyle istihdam alanları parçalanmakta ve enformel istihdam biçimleri artış göstermektedir (Gün, 2017). Bu noktada yoksullar çalışma yaşamına katılsalar dahi bu genelde enformel yollarla gerçekleşmektedir.

Genel itibari ile yoksul bireyler düzenli bir maaştan yoksun; geçici, mevsimlik, marjinal sektörlerde çalışma imkânı bulmaktadırlar. Bu noktada kentsel yoksulluk bağlamında kentsel işgücü piyasalarının karakteristik özelliği genelde düzenli ve güvenceli iş olanakları sunmayışıdır. Dolayısıyla istihdam olanaklarının yetersizliği eğitimsiz ve niteliksiz işgücü ile birleşince kitleler günden güne yoksullaşmakta ve işsizlik artmaktadır. Bu bağlamda kentsel yoksulluğun toplumsal alanda yansımalarından biri olan enformel sektöre daha yakından bakmakta fayda vardır.

Kent yoksullarının genellikle enformel çalışma yaşamında yer almalarının en önemli nedenleri eğitimsizlik, vasıfsızlık, formel alanlarda iş bulmanın güçlüğü gibi nedenlerdir. Enformel sektöre giriş formel sektöre girişe göre daha kolay olduğu için yoksul bireyler genellikle enformel sektörde istihdama katılmaktadırlar. Kent yoksullarının çalıştıkları enformel alanlar ise genellikle; seyyar satıcılık, işportacılık,

hamallık, hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı, inşaat işçiliği, konfeksiyon işçiliği, temizlik işçiliği, mevsimlik tarım işçiliği gibi alanlardır. Buradaki iş kollarının çoğunun ekonomiye belirli bir katkısı vardır. Ancak bu iş kollarında çalışan bireyler genellikle sosyal güvence, ücretlerin garanti altına alınması, çalışanların korunması gibi formel sektörün yasalarından yoksunlardır (Açıkalın, 2007). Bu iş kollarında çalışanlar enformel sektörün girdabına sürüklenmektedirler.

Enformel sektör ve yoksulluk ilişkisi 1980’li yıllarla birlikte dünya genelini etkisi altına almıştır. Konuya gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye için baktığımızda uygulamaya konan politikalarla birlikte çalışma hayatından devletin elini büyük ölçüde çekmesi, özel sektörün ve esnekleşmenin hâkim olması çalışma koşullarını çalışanların aleyhine çevirmiştir. Esnek, düzensiz ve güvencesiz çalışma biçimleri artış göstermiştir. Çalışanlar işverenler karşısında korunmasız ve güvencesiz bir konuma sürüklenmiştir. Çalışma saatleri, çalışma koşulları ve ücretler işverenin inisiyatifi altına girmiştir.

Bu noktada uzun çalışma saatleri, ağır çalışma koşulları, sosyal güvenceden yoksunluk, yarı zamanlı çalışma koşulları, düşük ücretler, iş piyasalarında daha çok bireysel inisiyatiflere göre iş bulmak, bulunan iş ile ayakta kalabilmek çalışan yoksulların çalışma hayatındaki en önemli problemlerdendir. Buradan hareketle enformel sektör yaratmış olduğu çalışma koşulları ile yoksulluğu artırıcı bir özelliğe sahiptir. Çünkü tüm bu durumlar niteliksiz veya yarı nitelikli işgücü üzerinde yapısal işsizliğin artmasına, gelir eşitsizliğine ve gelir istikrarsızlığına neden olarak kent alanlarında yoksulluğu beslemektedir (Açıkalın, 2007). Bu bağlamda enformel sektör yarattığı çalışma koşullarıyla kentsel yoksulluğu artırıcı bir role sahip olmasının yanında yaratmış olduğu istihdam koşulları ile yoksulların geleceğe yönelik umutsuzluğunu artırmaktadır. Bu durum bir yandan yoksulların mağduriyetlerinin artmasına neden olurken bir diğer yandan da geleceğe yönelik umutlarının körelmesine ve istihdam sahalarında ilerleme şanslarının azalmasına neden olmaktadır. Sonuç itibari ile işsizlik ve enformel sektör kentsel yoksulluğun hem toplumsal hem de istihdam sahalarındaki genel yansımalarıdır.

2.3.7. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sarmalında Kadın Yoksulluğu

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkekler için meydana getirilmiş; roller, beklentiler, öğrenilmiş davranış kalıplarına işaret etmek için kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramı ise kadın ve erkeğin toplumsal kurumlar içerisinde mevcut kaynakları ve fırsatları kullanımlarında birinin diğerinden daha eşitsiz bir konumda oluşunu anlatır (Ecevit, 2003).

Bu noktada konuya yoksulluk ekseninde bakıldığında kentlerde yoksulluğun toplumsal alandaki yansımalarından biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Şayet burada toplumsal cinsiyet eşitsizliği yoksulluğun artışında ve yeniden üretiminde etkili bir kavram olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği hemen hemen dünya toplumlarının tamamında görülmektedir. Konuya Türkiye açısından yaklaşıldığında Türk toplum yapısında ataerkil değerlerin baskın olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla ataerkil bir yapıda olan Türk toplumunda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri birçok alanda kendini göstermektedir. Burada toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yoksulluk bir ilişki içerisinde. Şöyle ki yoksulluk ve eşitsizlik kavramlarının negatif kutbunda yer alan kesimi kadınlar oluşturmaktadır (Tire, 2017). Dolayısıyla cinsiyet eşitsizlikleri var olduğu için çoğu alanda bu durumdan olumsuz olarak etkilenen kadının yoksulluktan da en büyük payı aldığı bir gerçektir. Nitekim zenginliğin ve sefaletin bir arada yer aldığı günümüz dünyasında yoksulluktan en fazla etkilenen kesim hiç şüphesiz kadınlardır.

Uzun yıllardan beri dünyada yoksulluğun kadınlar arasında yüksek bir düzeyde olması yapılan araştırmalarda cinsiyet faktörüne yönelimi artırmıştır. Yapılan birçok araştırmada kadınların yoksulluk oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu ve kadınların yoksullaşma risklerinin erkeklere oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada yoksulluğun kadın ve erkekler için farklı manalar kazanıp farklı görünümler arz etmesi cinsiyet kavramını daha da önemli bir hale getirmiştir (İlhan, 2013). Bu durum ilk etapta ilkel ve genel bir ayrım gibi görünse de toplumsal cinsiyet meseleleri ile oldukça yakından ilişkilidir (Tire, 2017). Konuya bu açıdan yaklaşıldığında yoksulluk olgusunun kentsel alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ürettiği ve bu durumdan yoğun olarak etkilenen kesimin kadınlar olduğu bir gerçektir. Nitekim yoksulluk geleneksel toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kadınların aleyhine daha da perçinlemektedir (İlhan, 2013).

Günümüz toplumlarının modern yapılarında kadınlar, küresel kapitalist sermayenin işlediği kent alanlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin birçok biçimi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kadın yoksulluğu kırsal kesimlere göre kentlerde daha yoğun olarak gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kadınlar cinsiyet

eşitsizliğinin olumsuz söylemleri ve yaptırımları ile karşılaşmaktadır. Durum böyle iken kadınlar hem hane içinde hem de toplumsal çevrelerde erkeklere oranla çok daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kendini her alanda hissettirdiği kentlerde kadınlar yoksulluğun çetrefilli hali ile daha çok karşılaşır (Açıkgöz, 2010). Zira toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yoğun olarak görüldüğü kentsel alanlarda yoksulluğun psiko-sosyal açıdan kadınlar üzerindeki etkileri oldukça ciddidir (Açıkgöz, 2010).

Burada en önemli kavramlardan biri “yoksulluğun kadınlaşması” kavramıdır. Kadınların dünya ölçeğinde küresel zenginlikten daha az pay alıyor olmaları uzun yıllardır tartışılan konular arasındadır. Yoksulluğun kadınlar için oldukça önemli bir sorun alanı teşkil ettiği hususu, Pekin’de toplanan uluslararası bir konferansta kabul edilmiştir. Bu Konferans’ta kadınların yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu bir nevi teyit edilmiştir. Burada yoksulluğun kadınlaşması kavramına yer verilmiştir (Cömertler, 2004). Yoksulluğa toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında; yoksulluğun kadınlaşması kavramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çok yönlü boyutlarına vurgu yapmakta, sosyal ve ekonomik imkânlara erişimdeki eşitsizlikleri, özgürlükleri, ekonomik bağımsızlıkla ilgili cinsiyet temelli eşitsizlikleri yansıtmakta ve kişilerin karar verme gücünden de yoksunluğunu anlatmaktadır (Bahçe ve Memiş, 2021). Bu noktada yoksulluğun ölçümünde hane içi eşitsizlikler ve kadının dezavantajlı konumu oldukça önem arz etmektedir.

Toplumsal cinsiyet temelinde kurulan eşitsizliklerin yoksulluğu artırdığı gerçeğine daha yakından bakılırsa hem dünyada hem de Türkiye’de toplumsal cinsiyet olgusu kadın ve erkek işi arasında ayrım yapar. Yapılan bu ayrım ücretsiz ve değersiz görülen bakım ve ev içi işlerden kadını sorumlu tutarken ücretli işlerden erkeği sorumlu tutar (Tire, 2017). Bu noktada ataerkil tahakkümle kuşatılmış toplumlarda kadınlar genelde hane içinde bakım ve ev işlerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu noktada kadınların başlıca görevleri; hanede çocuk, yaşlı, hasta bakımı, kocanın bakımı gibi görevlerdir. Aynı zamanda ev içinde evin işleri, yemeklerin yapımı, evin düzeni gibi konulardan yine kadınlar sorumlu olarak görülürler (Tire, 2017). Bu sistemde erkeklerin görevi ise çalışmak ve eve maddi gelir sağlamak olarak görülmektedir. Ekonomik anlamda çalışan ve eve para getiren erkek olduğu için kocası işten geldiğinde ona bakım ve konfor sunmak yine kadının görevi olarak görülmektedir. Bu emek ataerkil sistem içerisinde kadının tabii bir rolü olarak görülür bu nedenle de

kadınlara ev içi emekleri için hiçbir maddi ücret verilmez. Bu noktada aile üyeleri için emek veren kadının yaptığı işler herhangi bir çalışma alanı olarak görülmez. Bu işlerin herhangi bir maddi ücreti, tatili, izni de yoktur. Ele almış olduğumuz bu bakım emeği işleri genellikle çabuk tüketilen ve emek yoğun işler olduğundan ötürü kadınların zamanının büyük bir kısmını almaktadır. Dolayısıyla bu durum kadınların erkeklere nazaran daha çok yoksullaşmalarının önemli bir nedenidir (Tire, 2017).

Toplumsal cinsiyet konumlarının yoksulluğu ürettiği gerçeğinden hareketle kadınlar yoksulluktan çok daha fazla etkilenmektedirler. Ataerkil toplum yapısında bazı erkeklerin örneğin eşlerin, babaların ve erkek kardeşlerin kadınların çalışması konusuna sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Onlara göre kadının yeri evidir. Bu bağlamda bu düşünce yapısına göre herhangi bir iş yapılacaksa bu iş yine evde yapılmalıdır. Şöyle ki kentlerde hane içerisinde yaşam koşullarının git gide kötüleşmesi ve yoksulluğun artış göstermesi ile erkeğin karısını çalıştırmama eğilimi kadını evde çalıştırma eğilimine dönüşmüştür (Cömertler, 2004). Bu noktada “ev işçiliği” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda enformel bir çalışma biçimi olarak evde iş yapma Türkiye’de de yaygın bir durumdur. Kadınlar hem aile içerisinde kendilerine yüklenen rolleri yerine getirmek için hem de çalışmasını onaylamayan ataerkil tahakkümler nedeniyle evinde parça işi yapmayı tercih etmektedirler (Cömertler, 2004). Burada her şeyden önce kadınlar evde yaptıkları bu işi pek de iş olarak saymayarak kendilerini işçi olarak görmemekte, bunu yalnızca bir uğraş olarak nitelendirmektedirler. Bu durum onların emeklerinin sömürüsüne neden olmaktadır. Aynı zamanda toplumsal güvenceden yoksun olarak yapılan ve mesleksel bir statü kazandıramayan ev eksenli çalışma kadınların yoksulluğunu artırıcı yöndedir (Cömertler, 2004).

Bu konuya çalışan kadınlar üzerinden bakıldığında yoksulluğun kadınlar üzerindeki en büyük etkilerinden biri onları ücret seviyesi düşük olan işlerde çalışmaya itmesidir. Çünkü yoksul kadınlar için öncelikli olan temel ihtiyaçlarını karşılayıp karın tokluğuna da olsa bir işte çalışmaktır. Bu işlerde ise toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kendini fazlaca hissettirmektedir. Bu noktada kadın erkek ayrımcılığına dayanan eşitsizlere istihdam alanlarında da sıkça rastlanmaktadır (Açıkgöz, 2010). İstihdam sahalarında görülen ayrımcılık kent yoksulluğunu artırıcı niteliktedir. Ayrımcılık bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak kentsel alanlarda yoksulluğu tetikleyen bir durumdur. Bu noktada kentlerde istihdam sahalarında görülen ayrımcılık kadınların

fırsat eşitliğine erişimini önlemektedir (Sarı ve Coşkun, 2004). Bir diğer yandan istihdam sahalarında kadın işi ve erkek işi ayrımları olduğu için kadınlar erkeklere oranla iş bulma hususunda zorluk çekmektedir. İş bulsalar dahi bu işlerin çok azı formel olup geri kalan büyük çoğunluğu ise enformel sektörler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla kadınlar genelde düşük ücretlere kayıt dışı işlerde; sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışmaktadırlar. Türkiye’de kent ortamlarında kadınlar gündelikçilik, konfeksiyonculuk, sanayi, tekstil gibi alanlarda daha çok kayıt dışı olarak istihdam edilmektedirler. Dolayısıyla enformel sektörün bu güvencesiz işleri çalışıp para kazansalar dahi kadınları yoksulluktan tamamen kurtarmamaktadır (Tire, 2017).

Yukarıda da belirtildiği üzere toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yoksulluk ile doğrudan ilişkilidir. Zira yoksulluğun artışına paralel olarak cinsiyet eşitsizlikleri de artar. Bir diğer yandan bu eşitsizlikler kadınların yoksulluğunu arttırır ve yahut onları yoksulluk riski altına sokar. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların hane içerisinde deneyimledikleri yoksulluğun şiddetini artırıcı bir güce sahiptir (Ecevit, 2003). Bu noktada kadınlar hane gelirinin dağılımda ve kontrolünde, kredilere erişimde, kaynaklar kullanmada, mülkiyet üzerinde söz sahibi olmada eşitsiz muamelelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşgücü piyasalarında ise; ayrımcılık, ev içi sorumlulukları nedeni ile ücretli ekonomik faaliyetlerin sınırlandırılması, ekonomik alanlarda yaşadıkları sosyal dışlanma gibi nedenler kadınların kronik yoksulluğa karşı savunmasız ve korunmasız hale gelmelerinde etkilidir (Ecevit, 2003). Sonuç itibarıyla ataerkil düşünce kalıpları ile üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yansımaları kentin sosyal yapısında kadın yoksulluğunu artırarak daha da görünür kılmaktadır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kavramsal ve kuramsal çerçevede yer verildiği gibi yoksulluk toplumsal alanda çok katmanlı bir sorun alanına karşılık gelmektedir. İlk bakışta ekonomik sebeplere dayalı olarak görülen yoksulluk ekonomik özelliklerinin yanında toplumsal bir sorundur. Bu noktada yoksulluğun sosyal, kültürel, psikolojik birçok boyutu mevcuttur. Dünya ölçeğinde düşünüldüğünde hızla artan refah seviyesi ve zenginliğe rağmen yoksulluk halen varlığını devam ettirmektedir. Kapitalist küreselleşme süreçlerinde zenginlik artarken bir diğer yandan da yoksulluğun hacmi genişlemiştir. Bir diğer yandan bakıldığında tüketim toplumunda, modern söylemler eşliğinde yepyeni eşitsizler ortaya çıkmış bu durumda yoksulluğu besleyerek daha da derinleştirmiştir. Günümüzde dünya toplumlarının büyük bir kısmı kentlerde yaşamaktadır. Kentler kapitalizm ile kendini gösteren ve insanların yoğun olarak yaşadığı mekânlardır. Sosyal, kültürel, ekonomik gibi birçok açıdan oldukça çeşitli yaşam formlarının bulunduğu kentlerde baş gösteren yoksulluk olgusu yapısal bir sorun alanıdır. Şöyle ki modern bir iş yaşamının ve sosyal yaşamın bulunduğu kentsel alanlar bir dizi eşitsizlik ve yoksulluk hallerinin yaşandığı yerlerdir.

Bu konuya Türkiye açısından bakıldığında Türkiye'nin kentlerinde de yoksulluk oranlarının yüksek seyrettiği yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye'de nüfusun yoğun olarak yaşadığı kentler büyük yoksullukları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada bu çalışma kentsel yoksulluğun toplumsal görünümünden ve kaynaklık ettiği sosyal problemlerden kesit sunmayı amaçlamakla birlikte yoksulluk hallerini yoksulların tecrübeleri ve hikayeleri ile anlamlandırma çabasını gütmektedir. Bu çalışmanın amacı kentin toplumsal yapısında yoksulluğun yansımalarını ve yoksulluğun toplumsal alandaki etkilerini sosyolojik olarak incelemektir.

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde kentsel yoksulluk kent ilişkilerini ve kentin sosyal bünyesini etkisi altına alan, toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan, birçok sosyal soruna kaynaklık eden ve çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak Türkiye'nin kentlerinde varlığını büyük ölçüde devam ettirmektedir. Bu noktada bu tez çalışması Ankara ilinde yapılacak olan saha araştırmasıyla toplum nezdinde bir

sorun olan kentsel yoksulluğa dair sosyolojik veriler sunması ve yoksulluğa dikkat çekmesi açısından önemlidir.

3.2.Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreni Türkiye'nin başkenti Ankara'dır. Ankara Türkiye'nin en kalabalık ikinci şehridir. Dolayısıyla kalabalık bir şehir olan Ankara'da yoksulluk oranları yüksek seyretmektedir. Ankara'nın mekânsal gerçekliği olan gecekondu kentsel yoksulluğun tarihsel bir yansımasıdır. Şöyle ki Türkiye'de kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı dönemde en fazla göç alan şehirlerden biri Ankara olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Türkiye'deki kentsel yoksulluğun mekânsal yansımasını gösteren gecekondu bölgeleri oldukça yaygındır.

Günümüzde ise Ankara'da gecekondu bölgelerinde, kent içi çöküntü bölgelerde ve apartmanlarda yoksulluk oranları yüksektir. Dolayısıyla Ankara'da kentsel yoksulluğun birçok yansıması mevcuttur. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini Ankara'nın iki büyük merkez ilçesi olan Altındağ ve Mamak ilçeleri oluşturmaktadır.

3.3. Sınırlılıklar

Yoksulluk olgusu oldukça kapsamlı ve çok boyutlu bir olgudur. Dolayısıyla yoksulluğun incelenmesinde birtakım sınırlılıklara ihtiyaç vardır. Yoksulluğun sosyolojik analizinde bazı sınırlılıklar belirlenmiştir. Bunlardan ilkinin gelir oluşturmaktadır. Yoksulluk hususu incelendiği için alt gelir grubundan bireyler ile görüşme yapılmıştır. Araştırma Ankara'da yaşayan valilik, kaymakamlık, belediye ve dernek gibi kurumlarından yardım alan bireyler ile sınırlandırılmıştır. Muhtarlık vesilesi ile adresleri temin edilen yoksul hanelerde, 18 yaşın üzerindeki yetişkin bireyler ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada gözetilen bir diğer sınırlılık ise araştırmanın yerleşik Türk vatandaşlar ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu doğrultuda alt gelir grubuna mensup, yetişkin, sosyal yardımlardan faydalanan ve Türk olan bireyler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.4.Araştırmanın Yöntemi

Yoksulluk çok boyutlu ve geniş bir kapsama sahip sosyal bir olgudur. Bu kadar geniş bir etki alanına sahip olan yoksulluk birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bu

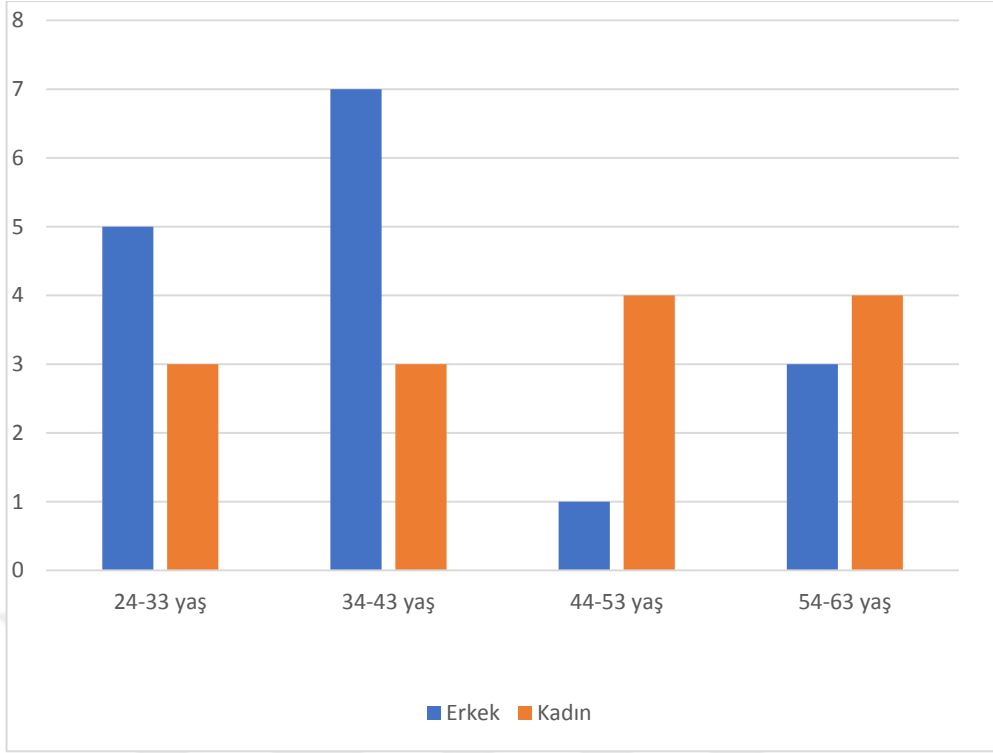
araştırmada ise yoksulluk sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Araştırmada nitel şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda öncelikli olarak araştırmanın temel sorusu: “Ankara’da kentsel yoksulluğun boyutları, nedenleri, kentsel yoksulluğun toplumsal görünimleri ve toplumsal alandaki etkileri nelerdir?” şeklindedir. Temel araştırma sorusunun yanında çözmeye çalışılan alt sorular da mevcuttur.

Öncelikli olarak yoksulluk olgusunun kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Çeşitli literatür taramaları yapılmış ve konunun kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için araştırmaya kavramsal ve kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Son olarak ise elde edilen bilgiler doğrultusunda saha çalışması yapılmıştır. Bu tez çalışması nitel araştırma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu tez çalışmasında özellikle araştırılan konunun tüm boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze gerçekleştirilerek bilgi toplanmasına olanak sağlayan ve bir veri toplama aracı olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, dolaylı gözlem yapılmıştır.

Fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılarak kişinin yaşam deneyimlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel bir çalışma olduğu için yapılan görüşmeler katılımcılardan izin alınarak ses kaydı ve not alınarak kaydedilmiştir. Sahadan elde edilen veriler nitel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sahada elde edilen veriler kodlama yöntemi ile kategorilere ayrılmış ve kodlanmıştır. Kodlama ve kategorilere ayırma işlevinden sonra ortaya çıkan temalar üzerinden analiz çözümlmeleri yapılmıştır.

3.5. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Araştırma kapsamında Ankara’nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde yaşayan toplam 30 katılımcı ile görüşülmüştür. 14 kadın ve 16 erkek katılımcı görüşmeye dahil olmuştur. Bu katılımcıların 13 tanesi Altındağ, 17 tanesi ise Mamak ilçelerinde ikamet etmektedir. Katılımcıların hepsi de belediye, kaymakamlık gibi kurumların sosyal yardımlarından faydalanmaktadır. Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımları ise aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 3.1. Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

3.5.1. Eğitim

Eğitim konusuna yoksulluk açısından yaklaşıldığında eğitim yoksulluğun önemli belirleyicilerinden biridir. Günümüz dünyasında düzenli bir gelir ve iyi bir iş edinmenin en önemli şartlarından biri yeterli bir eğitimidir. Bu eğitimin alınamamış olması bireylerin ilerleme şanslarını ellerinden alarak yoksulluk risklerini bir nevi artırmaktadır. Bu noktada eğitim yetersizliği bireylerin yoksullaşmalarında ve bu yoksulluğun sürekli hale gelmesinde oldukça etkili bir faktördür. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde Türkiye’deki yoksulluk olgusu incelenirken TÜİK verilerine göre eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters orantı olduğu belirtilmişti. Bu noktada araştırmaya katılan bireylerin eğitim seviyeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.1. Katılımcıların Eğitim Durumları

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı
Okur-yazar değil	5
İlkokul mezunu	13
Ortaokul mezunu	7
Lise mezunu	5

Tabloda katılımcıların genel olarak eğitim seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında yükseköğrenim kurumu, eğitimin en üst basamağı olan üniversite mezunu yoktur. Katılımcılar arasında en yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar ise 5 kişi ile lise mezunlarıdır. Okuma yazması olmayan katılımcılar da mevcuttur. Katılımcılar arasında en yaygın görülen eğitim seviyesi ise ilkokuldur. Bu doğrultuda eğitim seviyesinin düşüklüğü kent yoksulluğunun karakteristik görünümlerinden biridir.

3.5.2. Meslek

Tek belirleyici olmasa da kişinin yaptığı iş yoksulluğu belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Bu noktada araştırmaya katılan katılımcıların mesleklerine dair bilgilere bakıldığında: Kâğıt ve karton toplayıcılığı, tesisatçılık, inşaat işçiliği, hamallık, geçici ve mevsimlik işler gibi işlerin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Kâğıt ve karton toplayıcılığı yapan 7 kişi, tesisatçılık yapan 2 kişi, inşaat işçisi 3 kişi, geçici işlerde çalışan 2 kişi vardır.

Kadın katılımcıların ise çoğunluğu ev hanımıdır. Sayı olarak değerlendirildiğinde 11 kadın katılımcı ev hanımı geriye kalan 3 kadın katılımcı ise kâğıt ve karton toplayıcılığı yapmaktadır.

3.6. Yoksulluk ve Göç İlişkisi

Türkiye'nin göç tarihi incelendiğinde kırdan kente yapılan göçler yoğun olarak 1945-1980 aralığında gerçekleşmiştir. Kırsal çözülme ile başlayan iç göç dönemi aynı zamanda Türkiye'nin kentleşme tarihi olarak da ele alınmaktadır. Türkiye'de 70'li yıllarla birlikte kentler arası göçler ivme kazanmış küçük kentlerden büyük kentlere doğru bir göç yaşanmıştır. İnsanlar kırsal alanlardaki fırsatların yetersiz oluşundan; daha iyi bir iş, gelir ve yaşam için kentlere göç etmişlerdir (Bıçkıcı, 2015). Kentler iş, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel her türlü özellikleri ile kitleleri kendine çeken mekanlar olmuşlardır. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde Türkiye'nin kentlerinin yoksulluk olgusu tarihsel olarak incelendiğinde iç göç faktörüne fazlaca atıf mevcuttur. Nitekim Türkiye'nin kentlerindeki yoksulluk biçimlerinde iç göçün rolünün oldukça fazla olduğu bir gerçektir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında yapılan araştırmaya katılan bireylerin birçoğunun göç yolu ile geldiği göze çarpan bir

durumdur. 20 katılımcı kente göç ile geldiklerini belirtmiştir. Bu noktada katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan yola çıkarak iç göç ve yoksulluk olgusu periyodik olarak incelenebilir. Bu hususta bazı katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“80’li yıllarda Kastamonu’dan göç ettik buraya. Gelir olmayınca ne yapacaksın o yüzden buralara geldik.” (K:24, E, 62)

“Ben Ankara’ya geldiğimde 19 yaşındaydım. Kırıkkale’de köyümüz var oradan göç ettik. Köyde davarla, tarlayla, tapanla uğraşırdık. Orada başka da yapılacak iş yok zaten. Sanki köyde ne var da... O yüzden pek iş olmadığından ailecek buraya göç ettik.” (K:3, K, 52)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde Türkiye’nin kentleşme süreçlerinde kırsal çözümlere bağlı olarak başlayan göçün devamı niteliğinde olan 80’li yıllar ve sonrasında gerçekleşen göçlerin örnekleri görülmektedir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara göçen kitlelerin kentlerde umulduğu gibi modern bir iş ve tabakalaşma sistemine dahil olamadıkları bir gerçektir. Genel olarak bakıldığında kente göç eden bireyler eğitim seviyesinin düşüklüğü, sanayileşmenin tam anlamı ile gelişmemesi, mevcut işlerin var olan nüfusu karşılayamaması gibi nedenlerden ötürü düzenli bir iş ve gelirden yoksun kalmışlardır. Bu bağlamda araştırmada saptandığı üzere göç burada bireylerin gelir şartlarını iyileştirmekten öte bir rol üstlenerek onların kentsel alanda yoksul hale gelmesinde etkili olmuştur.

Sahadan elde edilen verilere göre göç hususunda göze çarpan bir başka durum günümüzde Türkiye’de kırdan kente göçler ve küçük kentlerden büyük kentlere göçler şeklinde yaşanan göçün halen devam ettiği gerçeğidir. Katılımcıların bir kısmı son beş yılda Ankara’ya göç eden bireylerden oluşmaktadır.

“Hemen hemen 5 sene oluyor. Gaziantep’ten buraya göç ettik. Orada iş yoktu o yüzden buraya göç ettik. Burada da kâğıt toplayarak geçimimizi sağlıyoruz.” (K:19, E, 24)

“Ben 7 aydır Ankara’da yaşıyorum. Van’dan göç ettim iş için. Orada maddi durumum çok kötüydü, çocuklarım perişandı. O yüzden Van’dan buraya mecburen geldim.” (K:6, E, 36)

“6 ay önce Hakkari’nin bir köyünden göç ettik. Orada iş imkânları kısıtlı olduğu için buraya geldik.” (K:30, E, 53)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan da görüldüğü üzere göç ve yoksulluk kavramları birbiri ile oldukça yakından ilişkilidir. Türkiye'nin kentleşme süreçlerinde meydana gelen kırdan kente göç olgusu yakın tarihte yoğunluğu azalmakla birlikte halen devam etmektedir. Bireyler kırsal alandan veya daha küçük kentlerden iş imkânlarının azlığı ve geçim sıkıntısı gibi nedenlere bağlı olarak büyük kentlere göç etmektedirler.

Ankara kenti göç alan önemli büyükşehirlerden biridir. Bu noktada Türkiye'de kent yoksulluğunun temsiliinde göç oldukça önemli bir yere sahiptir. Kente göçün en belirgin gerekçesinin ise ekonomik gerekçeler olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada kent iş imkânlarına erişim açısından elverişli olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada kente iyi bir iş için göçen kesimin bekledikleri ölçüde bir işe giremedikleri, maddi durumlarını tam olarak iyileştiremedikleri ve halen alt gelir grubunda yer aldıkları görülmektedir. Genel itibari ile değerlendirildiğinde kentler iş olanakları açısından geniş bir yelpaze sunmasının yanında derin yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Dolayısıyla kente göç eden kesimin kırsal alandaki yoksulluğu bir nevi kentsel alanlara taşınarak çok daha karmaşık bir hal almaktadır. Yoksulluk farklı çehreleri ile göç eden bu bireyleri etkisi altına almaktadır.

3.7. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma toplumun içerisindeki kesimlerden bazılarının çeşitli nedenlerden dolayı toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılamamalarını anlatır. Sosyal dışlanma dezavantajlı kesimlerin topluma eşit ve etkin katılımlarını kısıtlayıcı bir özellik taşımaktadır. Toplumsal alanda toplumun dışında kalan, toplumsal süreçlere yeteri kadar katılamayan bireylerin yaşadıkları bu süreç sosyal dışlanma kavramı ile ele alınmaktadır (Bıçkılı, 2015).

Geçmişten bugüne insanlar çeşitli sebeplerden dolayı dışlanmaya maruz kalmışlardır. Bu sebeplerden biri ise yoksulluktur. Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramının yoksulluktur. Konuya kentler açısından bakıldığında ise sosyal dışlanma olgusunun kentlerdeki önemli bir basamağını fertlerin kentsel ve sosyal sistemle ilgili olan ilişkileri oluşturmaktadır (Özbay, 2009). Kent alanlarında yaşanan yoksulluk olgusu bu yoksulluğu deneyimleyen bireylerin kent ile bütünleşmesini zedeler niteliktedir. Bu

noktada bireyler kent ortamında sosyal ilişkilerden soyutlanma, dışlanma gibi bir dizi sorunla kuşatılmışlardır.

Dolayısıyla bu araştırmada yoksul bireylerin kent ortamında sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını, toplumun geneliyle ilgili dışlanma algılarının derinliğini anlamak amacıyla katılımcılara birtakım sorular yöneltilmiştir. Ayrıca katılımcılara yöneltilen sorular ile toplumsal alanda yoksulların sosyal dışlanmaya maruz kalmalarında rol oynayan etkenleri de saptamak amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun farklı nedenlerden ötürü dışlanma ile karşı karşıya kaldıkları sonucuna varılmıştır.

3.7.1. Maddi Nedenlerden Kaynaklı Dışlanma

Katılımcıların sosyal manada dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını ölçmek amacıyla yöneltilen sorularda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun maddi yetersizliklerden dolayı sık sık dışlanma ile karşılaştıkları görülmüştür. Bunun ana sebebi ise maddi yetersizliklerdir. Dolayısıyla saha araştırmasında maddi yetersizlikler bir dışlanma nedeni olarak tespit edilmiştir.

“Dışlanma olmaz mı oluyor tabi... Mesela bir yere gittiğimizde arkadaşlarımız ile bir yere oturduğumuzda ben param olmadığı için oradan kalkmak zorunda kalıyorum. Orada onlarla birlikte oturamıyorum. Yani demem o ki bir yere gidip ortama girdiğinde cebinde paran olmadığı için sen dışlanmış oluyorsun ve insanların arasına tam olarak katılamıyorsun. Bir de mesela bir yere gidip gelmekte çok büyük sorun çünkü gidip gelirken arabaya binecek paran yok. O yüzden mecburen yayan gideceksin, yayan döneceksin.” (K:6, E, 36)

Katılımcı 6 maddi yetersizliklerden ötürü herhangi bir ortama girdiğinde dışlandığını belirtmektedir. Aynı zamanda katılımcının vermiş olduğu cevaptan şuna ulaşılabilir: Yoksul bireyler kentte bir yere gelip giderken otobüs, dolmuş, taksi gibi araçları yeteri kadar kullanamamaktalar hatta bazen yürüyerek gidip gelmek zorunda kalmaktadırlar. Kişilerin bu tür araçları aktif olarak kullanamamaları bir nevi onların toplumsal, ekonomik, kültürel süreçlerden dışlanmasına neden olmaktadır. Dezavantajlı grupların muhatap oldukları bu dışlanma süreçleri genelde birbiri ile bağlantılı sonuçlar üretmektedir. Dolayısıyla bu durum yoksulluğun yeniden üretiminde önemli bir rol oynamaktadır.

“Dışlanmayı burada, bu mahallede hiç hissetmiyorum. Buradakiler de fakir olduğu için nasıl aşağılayacaksın birbirini demi. Ama başka yere gidince mesela çocukların okuluna toplantılara gittiğimde orada bu dışlanmayı hissediyorum. İnsanların bakışlarından falan. Bir de mesela herkesin çocuğunun elinde telefonu var bizim çocuğumuzun yok nasıl alalım? Onların çocukları servisle gidip geliyor biz çocuğumuzu servise veremiyoruz nasıl verelim? O yüzden o toplantılara gittiğimde bu dışlanmaları hep hissediyorum.” (K:10, K, 40).

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan da anlaşıldığı üzere maddi gelir yoksunluğu insanların maddi kaynaklara erişimini sınırlamaktadır. Bu noktada bireyler toplumsal alanda sosyal süreçlere katılırken maddi gelir eksikliğinden dolayı dışlanmakta veya kendilerini toplumun dışında, diğerlerinden farklı olarak görebilmektedirler. Verilen yanıtlar sosyal dışlanmanın maddi yönüne vurgu yapar niteliktedir. Bu noktada maddi gelir yoksunluğu imkânlarla erişimde kısıtlılığa neden olmakta bu durumda bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalma riskini artırmaktadır. Dolayısıyla yoksul kesimlerin karşı karşıya kaldıkları sosyal dışlanma genelde birbiri ile bağlantılı sonuçlar üretmektedir. Şöyle ki maddi imkânların yetersiz oluşu bireyin temel ihtiyaçlarını bile zor bir şekilde karşılaması onun giyim kuşam gibi konulara fazla önem verememesine neden olmaktadır. Maddi olarak yetersizlik yaşayan bireylerin kendilerine yeni kıyafetler alması pek de olası değildir. Bu noktada katılımcılar arasında giyim kuşamları nedeni ile dışlandıklarını belirtenlere sıkça rastlanmıştır.

“Mesela insanlar seni giyim kuşama bakarak dışlıyorlar. Ben bir topluma girdiğimde böyle hissettiğim oluyor...” (K:23, E, 40)

“Bak şimdi zaten eğer paran yoksa bir yere çıkamazsın. Gücün yoksa elbise alamazsın ve toplum içine giremezsin. Bunu gençler daha iyi bilir topluma çıkmak için hem düzgün sağlam bir kıyafetin olmalı hem de cebinde paran olmalı... Bugün Kızılay’a git çay kaç lira? Pahalıdır yani değil mi sen bilirsin... Biz bunları geçtik kızım zaten bizim bir yere gittiğimiz yok biz evimizde çayımızı şekerimizi bulabiliyorsak buna şükrediyoruz.” (K:26, E, 60)

Bu noktada verilen cevaplar doğrultusunda düşünüldüğünde giyim kuşam faktörü yoksul bireylerin sosyal dışlanma ile karşılaşmalarında etkili bir nedendir. Ayrıca bireyler topluma karışmak için giyiminin özenli olması gerektiğini ve ceplerinde paraları olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu durum yoksul bireylerde toplumsal katılımı zayıflatabilir. Şöyle ki yoksulluk içerisindeki bireyler paraları ve düzgün

giyecekleri olmadığı zaman toplumun içine karışma noktasında seviyeli davranmakta ve git gide bu süreçlere karşı yabancılaşmaktadırlar. Bu durum kentin sosyal bünyesinde bir toplumsal sorun olarak kendini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun maruz kaldığı sosyal dışlanmanın birçok olumsuz sonucu vardır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler kentin toplumsal yönüne daha az temas ederek kente ve topluma yabancılaşabilirler. Bireylerin bu şekilde sosyal dışlanmaya maruz kalmaları her türlü toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel sürece katılımı dezavantajlı bir konumda yer almalarına neden olmaktadır. Bu durum toplumsal alanda tabakalar arasındaki uçurumun derinleşmesine, ayrışmaların artmasına neden olarak kentin sosyal dokusunda birbirinden farklı yaşam atmosferlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Saha çalışmasına dahil olan katılımcıların çok az bir kısmı ise dışlanmaya maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir. Bunu belirtirken ise çevredeki insanların yardımseverliği ile bağdaştırmışlardır. Katılımcıların yanıtlarından yapılan çıkarımlara göre insanların onlara yardım etmesi dışlanma hissine kapılmalarını engellemektedir. Dolayısıyla yardımseverlik yoksulların nezdinde maddi faydalarının yanında, psikolojik faydaları ile de oldukça önemlidir.

“Ben çok şükür dışlanma hissetmedim. Bizim insanlarımız iyidir. Yardımsever insanlar çoktur. Bir adam var, gelir şu köşeye her kurbanda et dağıtır bizlere. Bazı zamanlar bir koyun getirir keser onu dağıtır.” (K:12, E, 38)

“Ben dışlanma hissetmedim. Hele bundan önce benim evim Çankaya tarafındaydı oradaki insanlar o kadar iyilerdi ki benim eşyalarım kadar aldılar, evime halı perdeye kadar aldılar. Böyle insanlar arasında dışlanma hiç hissetmiyorum.” (K:17, K, 53)

3.7.2.Yapılan İşler ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Sosyal dışlanma ile ilgili sahadan elde edilen verilerde ön plana çıkan bir diğer faktör ise yapılan iş dolayısıyla dışlanmadır. Şöyle ki bireylerin bir kısmı yaptıkları iş dolayısıyla toplum tarafından hor görüldüklerini kendilerine olumsuz bir bakış açısı ile bakıldığını belirtmişlerdir. Özellikle kâğıt ve karton toplayıcılığı işinde çalışan bireyler, insanlar tarafından dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

“Ben yaptığım iş yüzünden dışlanma hissediyorum. Sonuçta çöp çöptür ve insanı rahatsız eder. Bu yüzden insanlar bu işten de bizden de rahatsızlık duyuyorlar. Bizlere farklı bir gözle hor görerek bakıyorlar. Onlar yokluğu görmemişler ki ne demek olduğunu bilmiyorlar.” (K:30, E, 53)

“Bazen yaptığım iş yüzünden beni dışladıklarını hissediyorum. Sanki insanlar bana tuhaf bir gözle bakıyorlar, sanki görmek istemiyorlar ve bu yüzden de görmezden geliyorlar. Ama sonuçta bu benim işim.” (K:5, E, 28)

“Yaptığımız iş yüzünden insanlar bizi dışlıyorlar. Ama herkes ekmeğinin peşinde bu ayıp bir şey değil ki.” (K:19, E, 24)

Kent ortamında yoksul bireyler daha çok düşük statülü, enformel ve düşük gelir getiren işlerde çalışmaktadırlar. Bireylerin yoksullukla başa çıkmak adına yaptıkları bu işler bazen toplumsal alanda sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Kâğıt ve karton toplayıcıları ise, hem bu iş kolu enformel olduğu için hem de toplumsal olarak çöpün pislikle ilişkilendirilmesi gibi nedenlerle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Sahadaki veriler bunu destekler niteliktedir. Bu noktada görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle, yapılan araştırmada yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisinin oldukça belirgin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sosyal dışlanma kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biridir.

3.8. Yoksulluk ve Kentleşme Düzeyi

İnsanlık tarihinin gelişim süreci içerisinde kentler önemli yerleşme biçimleridir. Toplumsal ve ekonomik biçimlenme şekli olarak ortaya çıkan kentler ekonomik örgütlenmenin ve toplumsal hareketliliğinin var olduğu birimlerdir. Kentlerin ortaya çıkışları kentleşme süreçleri ile ele alınmaktadır. Burada göze çarpan ülkelerin kentleşme süreçlerinde ileri düzeyde gelişmiş endüstri toplumlarının kentleşmesi ile azgelişmiş ülkelerin kentleşme süreçlerinin birbirinden oldukça farklı olduğu hususudur. Gelişmekte olan ülkelere kentleşme olgusu gelişmiş ülkelerdeki sanayileşme olgusu ile paralel bir düzlemde ilerlemez. Yani gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere sanayileşme kentleşme düzeyinde olmamaktadır (Özer, 2004).

Bu noktada kentin ve kentleşme süreçlerinin Türkiye’deki tezahürleri ele alındığında Türkiye’de kent ve kentleşme olguları gelişmiş ülkelere göre farklı bir nitelik

taşımaktadır. Türkiye’de kentleşme olgusu sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşmemiştir. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllarla birlikte kırdan kente büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Türkiye’de kırdan kente yönelen nüfus hareketleri ülkenin toplumsal, kültürel, ekonomik birçok yapısını biçimlendirmiştir. Bu süreçler içerisinde Türkiye kentlerinde birçok yapısal sorun görülmüştür. Bunlardan biri ise kentlileşememe sorunudur.

Bu noktada tarihsel perspektiften bakıldığında Türkiye’nin kentleşme süreçleri ile ortaya çıkan sorunlardan biri olan kentlileşememe durumu günümüz Türkiye’sinde halen bir sorun alanını yansıtmaktadır. Bugün Türkiye’nin demografik özellikleri incelendiğinde nüfusun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu noktada Türkiye’de kentli nüfusun günden güne artmasına rağmen kentlerde kentlileşme seviyesi oldukça sınırlı düzeyde seyretmektedir. Bu durumun birçok faktöre bağlı olduğu söylenebilir. Kentsel alanda yaşanan yoksulluk ise bu durumun başlıca nedenlerinden biridir. Bu noktada Türkiye’nin en kalabalık ikinci kenti Ankara’da yapılan saha çalışmasında yoksulların kentlileşme düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların kentlileşme düzeyleri farklı başlıklar altında incelenmiştir.

3.8.1. Ekonomik Anlamda Kentlileşme

Ekonomik olarak kentlileşme kişinin geçimini tamamıyla kent ortamında kente özgü işler yoluyla sağlamasını ifade eder. Bilindiği üzere tarihsel sahnede kentler modern iş sahaları ile kendilerini göstermişlerdir. Bireylerin kent ortamında kente özgü istihdam biçimleri ile geçimlerini sağlamaları onların kentlileşmelerini sağlayan en temel faktörlerden biridir. Kentteki istihdam yapısı genel olarak düşünüldüğünde uzmanlaşmış ve beceri kazanmış bireyleri kabul etmektedir (Tatlıdede, 2014). Bu çalışmada ise yoksul bireylerin ekonomik açıdan yeterince kentlileşemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yoksul bireylerin kent ortamında çalıştıkları işlere bakıldığında bu işlerin genellikle düzenli gelirden yoksun, enformel, güvencesiz ve geçici işler olduğunu söylemek mümkündür.

“Ben kâğıt ve karton topluyorum. Bu işin soğuğu ayrı dert sıcaklığı ayrı dert, havalar kötü olduğu zaman işe çıkamıyorum ve bu yüzden para kazanamıyorum. Başka işlere başvuru yaptım ama kabul edilmedi başvurularım. Şu an benim tek geçim kaynağım bu iş.” (K:19, E, 24)

“İnşaatta çalışıyorum ama kışın sezon kapalı olduğu için şu an iş yok. O nedenle de uzun süredir işsizlik yaşıyorum. Genellikle yaz aylarında çalışabiliyorum o da en fazla üç dört ay. Benim gibi inşaat ustaları burada, Dışkapı’da yatıyor işte iş yok ne yapacaksın.” (K:26, E, 60)

“Ben tesisatçıyım. Ama şu an işsizim.” (K:2, E, 38)

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim seviyelerinin genelde düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların uzmanlaşma ve beceri kazanmada daha dezavantajlı bir konumda yer aldıklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle mevcut eğitim düzeyinin düşüklüğü modern işlerdeki uzmanlaşma beceresine sahip olmayı engellemektedir. Yoksulluk burada ekonomik anlamda kentlileşmenin önünde engel teşkil eden bir fenomendir. Bu noktada yapılan saha araştırmasında katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük çoğunluğunun kent ortamında yaptıkları işler genel olarak modern kentin iş yapısı ile uygun olmayan daha çok enformel sektöre ait, geçici, düzensiz, sigortasız, kayıt dışı işlerdir. Netice itibarıyla yoksul bireylerin çalıştıkları işler modern kent yapısı ile uyuşmayan, geçici, güvencesiz, bireye düzenli bir gelir sağlayamayan ve çoğu zaman düşük getirili işlerdir. Ayrıca katılımcı 2’nin de belirttiği gibi katılımcılar arasında işsiz bireyler de mevcuttur. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların kentlileşme düzeyleri ekonomik olarak incelendiğinde yalnızca 3 tanesinin çalışmakta olduğu görülmektedir. Bu iş ise kâğıt ve karton toplayıcılığıdır. Geriye kalan 11 kadın katılımcı ise herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bu noktada kadın katılımcıların büyük çoğunluğunun çalışmaması ve çalışan kadınlarında formel sektöre ait işlerde değil de enformel işlerde çalışmaları ekonomik anlamda kentlileşemediklerini göstermektedir.

“Ben karton topluyorum kızım. Başka işlere girmek isterdim ama okumuşluğum olmadığından giremedim.” (K:22, K, 60)

“Çocuklarım okula giderken onların beslenmelerine bir şey koyabilmek için kâğıt topluyorum buralardan abla”. (K:16, K, 33)

Araştırmaya katılan bireylerin geneli enformel sektörlerde, pek gelir getirmeyen işlerde, geçici, düzensiz çalıştıkları için bu durum katılımcıların ekonomik açıdan kentlileşemediklerini göstermektedir. Bu noktada yoksul bireylerin ekonomik anlamda kentlileşemedikleri bu araştırmanın bulgularından biridir.

3.8.2. Sosyal Anlamda Kentlileşme

Sosyal anlamda kentlileşme, kentlileşmenin temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal anlamda kentlileşme bireylerin kent ortamında boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri hakkında önemli ip uçları sunmaktadır. Bu noktada sosyal anlamda kentlileşme boş zaman aktiviteleri, sosyalleşme, sosyo-kültürel aktiviteler gibi kavramlar ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu kapsamda sosyalleşme kavramı araştırmaya dahil olan katılımcılar açısından ele alındığında Kişilerin kent ortamında boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri onların sosyalleşme ve kente katılımları ile ilgili önemli ip uçları sunar.

Toplumsal hayatın içerisinde sosyalleşme oldukça önemli bir olgudur. Sosyalleşme sosyolojik olarak bireyin toplumsal çevre ile bütünleşme sürecine karşılık gelir. Birey toplumun bir parçası olurken sosyalleşme süreçlerinden geçer. Bu noktada bireyler parçası oldukları toplumun değerlerini, normlarını, kültürünü sosyalleşme sürecinde özümser ve sosyalleşme süreci ile tüm bu değerleri gelecek nesillere aktarır. Dolayısıyla sosyalleşme süreci yaşam boyunca kişilerin içerisinde bulundukları bir sürece karşılık gelir. Bilakis bireylerin toplumsal katılımları zayıf olur, toplumsal olandan dolayısıyla toplumdan uzak kalırlar ise bu durum bireylerin yeterince sosyalleşememelerine neden olarak birçok sosyo-psikolojik soruna zemin hazırlar.

Bu noktada yapılan araştırmada yoksulların kent ortamında sosyalleşme ve kentsel yaşama katılım oranlarını ölçmek amacıyla katılımcılara boş zamanların nasıl değerlendirdiklerine dair birtakım sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlara bakıldığında yoksulların büyük bir çoğunluğunun boş vakitlerini evde veya mahallede geçirdikleri tespit edilmiştir.

“Ben boş zamanlarımda genelde televizyon falan izlerim. Evden pek çıktığımı söyleyemem. Benim hayatım şu evin içerisinde stres ile geçer. Ben bu şehirde gezmeyi bilmem ki kızım bazen bakkala ekmek almaya giderim bazen de belediye ve kaymakamlığa yardım almak için giderim. Başka da ne evden ne de mahalleden pek çıkmam. Benim durumum böyle işte görüyorsun pek iyi bir durumum yok.” (K: 27, K, 58)

“Ben boş vakit buldukça yevmiyeli olarak işe gidiyorum. Mesela mahallede komşuların işlerine gidiyorum. Bazen de çocuklarla mahalleye yakın stadyum var oraya maç izlemeye gidiyoruz ya da mahalledeki parklarda geziyoruz. Bunların haricinde de pek bir yere çıkmıyoruz. Para olmayınca nereye gideceksin ki en fazla mahallede gezinirsin işte.” (K:2, E, 38)

“Boş olduğum zamanlar genellikle çocuklarla uğraşıyorum. Gezmeye tozmaya gidemem pek hani öyle fırsatlar var mı elde?” (K:16, K, 33)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde yoksul bireylerin zamanlarının büyük bir çoğunluğunu evde geçirdikleri görülmektedir. Buradan şu çıkarımlar yapılabilir: Yoksul bireyler vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu evde geçirerek daha içe kapalı bir hayat sürmektedirler. Yoksulluk burada kente katılım açısından engel teşkil etmektedir. Bir diğer yandan, yoksul bireyler boş zamanlarında birtakım aktivitelerde bulunsalar dahi bu aktiviteler genelde mahalle içerisinde mahalleden çok uzaklaşmadan yapılacak olan aktivitelerdir. Bireylerin kendi alanlarından pek de uzaklaşmadıkları göze çarpmaktadır. Maddi gelir eksikliği toplumsal süreçlere katılımı bireyleri dezavantajlı bir duruma sürüklemektedir.

Bu noktada boş zamanlarını genellikle evde geçiren yoksul bireyler toplumsal alanda sosyalleşme süreçlerinin görece dışında kalmaktadırlar. Katılımcılar tarafından verilen cevaplarda “para olmayınca nereye gideceksin” ifadesine sıkça rastlanması yoksulların kent ortamında maddi yetersizlik nedeni ile sosyal ve kültürel süreçlere yeterince katılamadıklarını, boş zamanlarını genelde evlerinde ve mahallelerinde geçirdiklerini göstermektedir. Bu noktada araştırmada elde edilen verilere dayanarak şunu söylemek mümkündür: Dezavantajlı yoksul kesimler boş zamanlarında yeteri kadar sosyalleşememekte, bu da onların toplumun görece daha dışında kalmalarına sebep olarak kentlileşmelerini engellemektedir.

Bir diğer yandan bireylerin kent ortamında kente özgü davranış kalıplarını edinmesi, kültürel ve sosyal manada kentin dokusu ile bütünleşmesi için kentteki sosyal aktivitelere dahil olmaları oldukça önemli bir unsurdur (Kaya, 2003). Çünkü kentler modern yapıları ile bünyelerinde kente özgü aktiviteleri barındırmaktadırlar. Bu noktada görüşmecilere kentteki sosyal ve kültürel aktivelere katılımlarını ölçmek amacıyla birtakım sorulara yöneltilmiştir. Alınan cevaplar incelendiğinde katılımcıların neredeyse tamamının kentteki sosyal ve kültürel aktivitelere katılımlarının zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“Sinema, tiyatro, alışveriş merkezi bunları ne biliriz biz keşke gidebilsek. Keşke bir sinemaya gitsek mesela elimizi öper başımıza katarız ama biz öyle etkinliklere gidemiyoruz abla. Çünkü paramız yok. Para olmayınca nereye gideceksin değil mi? Bizde para olmadığı için ne yazık ki böyle etkinliklere katılamıyoruz.” (K:19, E, 24)

“Ben mesela evden pek çıkamıyorum parası olan gezmeye gider insan içine çıkar bizde olmadığı için genelde gidemiyoruz ki bir yerlere. Komşu da kalmadı buralarda. Öyle olunca hiç evden çıkmaz oldum, genelde evdeyim. Ankara’da bir yeri bilmem hiç. Daha sinema görmedim. Oğluma diyorum beni Anıtkabir’e götür senelerdir Ankara’da yaşarım ama daha oraya da hiç gidemedim.” (K:3, K, 52)

“Ben gezmeye filan gitmem ya evdeyim ya da mahalledeyim.” (K:13, E, 34)

Sahada da görüldüğü gibi yoksul bireylerin kent ortamında sosyal ve kültürel aktivitelere katılımları oldukça zayıftır. Sinema, tiyatro, alışveriş merkezi vb. gibi yerlere gidemeyen sosyal ve kültürel aktivitelere katılım sağlayamayan yoksul bireylerin kentlileşmesi elbette ki zorlaşmaktadır. “Parası olan gezmeye gider” söylemi maddi kaynak yetersizliğinin sosyal ve kültürel aktivitelere engel olduğunu gözler önüne sermektedir. Geçim sıkıntısı veya maddi yetersizlik kişinin kenti kent yapan aktivitelerden ve olanaklardan yararlanmasının önünde engel teşkil etmektedir.

“Başkentteyim ama hiç de başkentte yaşıyor gibi hissetmiyorum kendimi. Çünkü genelde evdeyim ya da mahallede. Bu şehirde başka yaptığım bir şey yok ki benim.” (K:2, E, 38)

“Zamanımın büyük çoğunluğu işte geçiyor zaten ondan sonra da evde oluyorum ya işte ya da evdeyimdir yani.” (K: 28, E, 34)

Nitekim maddi kaygılarının peşinde ve geçim derdinde olan bu bireylerin kentteki sosyal ve kültürel aktivitelere yeterince katılım sağlamaları pek de olası değildir. Bu noktada araştırmada saptandığı üzere kent ortamında yoksul bireylerin kentin modern yapısı ile bağdaşan sosyal ve kültürel aktiviteler ile olan ilişkileri oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla ev ve iş arasında sıkışmış yaşamlarda kentlileşmenin tam olarak gerçekleşemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer yandan bakıldığında sosyal açıdan kentlileşme konusunda bireylerin eğitim ve kültür düzeyi iki önemli faktördür. Nitekim bireylerin sosyal manada kentlileşebilmesinin önemli unsurları arasında eğitim ve kültür düzeyi yer almaktadır. Bireylerin kente özgü davranış biçimlerini içselleştirmeleri kentli kültür düzeyi ile yakından ilişkilidir. Kentli kültürü kente ait olan bir kültür dünyasını yansıtmaktadır. Bu kültürün oluşumu geçim sıkıntısının var olduğu yaşamlarda oldukça zordur. Maddi yetersizlikler tarafından kuşatılan bireylerin kentli kültürünü içselleştirmeleri epeyce zor olmaktadır.

Bir diğerk yandan bakıldığında ise eğitim seviyesi daha önce de belirtildiği üzere kentsel modern işlere girişte oldukça önem arz etmektedir. Bu noktada yoksul bireylerin eğitim seviyelerinin görece düşük olduğu düşünüldüğünde onların modern iş yaşamına dahil olup iyi bir gelir elde etmeleri bir hayli zorlaşmaktadır. Bu da kentlileşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitim ve kültür düzeyinin düşüklüğü kentsel aktivitelere katılımı ve kentin olanaklarından yararlanmada oldukça önemlidir. Ancak araştırmaya katılan bireylerin eğitim seviyeleri değerlendirildiğinde katılımcılar arasında en yüksek eğitim seviyesinin lise olduğu görülmektedir. Katılımcıların geneli ortaokul veya ilkokul mezunudur. Hatta bazılarının okuması yazması dahi yoktur. Bu noktada katılımcıların yanıtları şu şekildedir.

“Ben karton topluyorum. Çünkü okumuşluğum olmadığı için başka işe giremedim. Hem iş konuları olsun hem de bu şehrin olanaklarından yararlanmak olsun biz cahiliz diye kimse bizi önemsemiyor sanki kızım. Benim okumuşluğum yok ya cahil diye insan yerine koymuyorlar bizi maalesef.” (K:21, K, 60)

“Ben köyde yetiştim hiçbir şey görmedim. Eğitim desen zaten yok. Ben şimdi bir yere yalnız gidip gelemeyecek kadar korkak bir insanım daha ne diyeyim. Cesaretim yok kendi başıma gidip gelmeye.” (K:10, K, 40)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan da anlaşıldığı üzere eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü bireylerin kentli kültürünü içselleştirmelerini ve kent ile bütünleşmelerini hayli zorlaştırmaktadır. Bireyler eğitim ve kültür seviyeleri düşük olduğu için toplumda dışlanma ile karşı karşıya geldiklerini belirtmektedirler. Ayrıca eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü bireylerin özgüvenlerini de zedeleyerek kentteki toplumsal yaşama katılımlarını zayıflatmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü yoksul kitlelerin kentlileşmesinin önündeki engellerden biri olarak saptanmıştır.

3.8.3. Yoksulluk ve Kentlilik Bilinci

Kentin toplumsal yapısında beliren kentlileşememe sorunu birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri ise kentlilik bilincine erişememe sorunudur. Kentlilik bilinci: Kentte yaşayan insanın kentle bütünleşmesini, kente karşı bir aidiyet duygusu taşımasını yansıtmaktadır. Kentlilik bilincinin oluşumu bireylerin kent ortamında uyum ve düzen içerisinde yaşayabilmeleri için oldukça önemlidir (Kaya, 2003). Aynı toplumsal yapı içerisinde yaşayan bireylerin uyumlu bir şekilde

yaşayabilmeleri mekân bilinci ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu noktada kentsel mekânlarda kentlilik bilinci sosyal yapının düzeni ve devamlılığı için oldukça önem arz etmektedir. Katılımcıların kentlilik bilinçlerini ölçmek için yöneltilen sorularda alınan yanıtlar incelendiğinde bir kısmında kentlilik bilincinin olmadığı, kente karşı aidiyet duygusunun zayıf olduğu tespit edilmiştir.

“Ben bu şehre kendimi çok uzak hissediyorum. Bunun nedeni geçim sıkıntısı. Çünkü biz geçimi düşünmekten başka bir şey düşünemiyoruz. Bir yere gidemiyoruz. Yani sen diğer insanlara ayak uyduramıyorsun ki. Bu diğer insanlar dediğim maddi durumu iyi olan insanlar. Sen bunlara ayak uyduramıyorsun. O yüzden de mecburen sosyal yaşamda biz daha geri planda kalıyoruz.” (K:4, E, 35)

“Valla evlendim evleneli burada yaşıyorum. Yıllar olmuştur ama Ankara’nın neresini bilirsin desen hiçbir yeri sayamam. Bir tek bu mahalleyi bilirim. O yüzden kendimi hiç buralıymış gibi hissetmiyorum ki ben. Şehirliyim diyebilir miyim?” (K:1, K, 45)

Kentsel mekânlarda yoksulluğu deneyimleyen bireyler geçim sıkıntısı yaşadıklarından ötürü toplumsal yaşama ayak uydurma konusunda birtakım zorluklar ile karşı karşıya gelmektedirler. Bu durum yoksul bireyleri kent ortamında sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal gibi birçok alanda daha geride bir pozisyona sürüklemektedir. Dolayısıyla yoksulluğun çetrefilli hallerini deneyimleyen bireyler toplumsal katılımları da sınırlanınca kentlilik bilincine tam anlamı ile sahip olamamaktadırlar. Katılımcıların yanıtlarında rastlanan “bir yere gidememek, diğer insanlara ayak uyduramamak” gibi ifadeler ve mahalleden pek çıkmama durumu sosyal açıdan kentlileşememenin kentlilik bilincine sahip olmayı engellediğini göstermektedir.

Bu durum yoksul bireylerin kentsel mekâna karşı daha mesafeli yaklaşımlarına ve kentten uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların bir kısmı ise kendilerini yeterince kentli hissettiklerini belirtmişlerdir. Bunlar arasında Ankaralı olanlar ve çok uzun yıllar önce göç ile gelmiş katılımcılar çoğunluktadır.

“Kendimi bu şehre çok yakın hissediyorum. Ankaralıyım sonuçta ben.” (K:26, E, 60)

“Şehirliyiz tabi ya...Valla ben 35 senedir buradayım. Seksenlerde de buradaydım. Seviyorum Ankara’yı.” (K:28, E, 60)

Katılımcıların cevaplarında da görüldüğü üzere bireyin Ankaralı olması ya da uzun yıllardır Ankara’da yaşaması kentlilik bilincinin oluşumunda bir etkidir. Dolayısıyla

yapılan araştırmada kentte yaşama süresi ve kentli olmak kentlilik bilincinin oluşumunda önemli bir etken olarak saptanmıştır.

3.9. Mekân ve Yoksulluk

Mekân ve yoksulluk ilişkisi ele alındığında yoksulluğun kentlerde kendini mekânsal olarak gösterdiği bilinmektedir. Barınma ihtiyacı her birey için temel ihtiyaçtır. Bu noktada yoksul bireyler barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirli meskenlerde yaşamaktadırlar. Konut her ne kadar barınma ihtiyacı ile sembolize edilse de esasen konut çevresinde sosyal ve fiziki çok boyutlu bir görünüm arz etmektedir. Konuya yoksulluk problemi çerçevesinde yaklaşıldığında yoksulların oturdukları konutların yer aldığı bölgeler yoksulluğun mekânsal yansıması olarak kentin sosyo-kültürel haritasından okunur. Araştırmada yoksulluğun mekânsal görünümüne ilişkin sonuçlarına bakıldığında bunlardan ilkinin gecekondular oluşturmaktadır.

Mekân ve yoksulluk hususu Türkiye'nin kentleri açısından değerlendirildiğinde kentlerdeki yoksulluk olgusu şekillenirken bunun mekânsal görünümünü gecekondular bölgeleri oluşturmuştur. Bilindiği üzere kırdan kente yaşanan göç ile birlikte şehirlerin çevrelerinde derme çatma yapılardan oluşan, barınma ihtiyacını en kolay yoldan karşılayan ve göç eden kırsal nüfusun yaşam alanı olan gecekondular mahalleleri oluşmuştur. Bu insanlar mekân olarak şehrin çevresine yerleşmiş ve orada gecekondular bölgelerini oluşturmuşlardır. Türkiye'nin özellikle büyük kentleri uzun yıllar bu gecekondular gerçekliği ile yaşamışlardır. Bu noktada araştırmada saptandığı üzere günümüzde gecekondular tamamen yok olmuş değildir. Kentte gecekonduda yaşayan insanlar halen vardır. Araştırmaya katılan katılımcıların büyük bir çoğunluğu gecekondular bölgelerinde ikamet etmektedirler. Yoksulluk bu araştırmada gecekondular mekânları ile kendini göstermektedir.

“Gecekonduda oturuyorum o da kira. Maddi durumumuz iyi olsa oturur muyuz burada?” (K:1, K,45)

“Yaşadığım yer bu gördüğün gecekondular işte. Burada kirada oturuyorum.” (K:30, E, 53)

“Gecekonduda yaşıyoruz kızım.” (K:15, K, 63)

Türkiye'nin kentlerinde yoksulluğun mekânsal tezahürlerinden birini de kent içi çöküntü bölgeleri oluşturmaktadır. Kent içi çöküntü bölgeleri daha çok kalitesiz, yıkık, dökük konutların yer aldığı ve daha çok sosyo-ekonomik seviyesi düşük insanların yaşadığı alanlardır. Sahadaki bazı katılımcılar bu bölgelerde yaşamaktadırlar. Sahada saptandığı üzere kent ortamında yoksul bireylerin bir diğer yerleşim alanlarını ise sosyo-ekonomik seviyenin görece düşük seyrettiği semtlerdeki apartmanlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kentlerde kendisini direkt belli eden yoksulluk mekânları saha çalışmasında mekân ve yoksulluk ilişkisi bağlamında birçok faktöre bağlı olarak aşağıdaki alt başlıklarda incelenmiştir.

3.9.1. Mekânsal Ayırışma

Sosyo-ekonomik eşitsizlikler kentlerde mekânsal ayırışma olarak adlandırabilecek bölünmeleri artırmıştır. Bu bağlamda eşitsizlik olgusu üzerinden ayırışan kentsel bütünlük kendi içerisinde çatışan, çelişkili yaşamların bir arada var olmasına neden olmaktadır. Bu yönü ile değerlendirildiğinde kentler, her türlü eşitsizlik faktörü üzerinden farklılaşan mekânsal ayırışmaların sahnesi haline gelmektedir. Bu mekânsal bölünme veyahut ayırışmaların nedeni olan eşitsizlikleri besleyen en önemli durumlardan biri ise yoksulluktur. Yoksulluk ve yoksulluğun ekonomik, sosyal, kültürel tüm halleri ile birlikte yoksul mekânlar, yoksul semtler, yoksul mahalleler ortaya çıkmaktadır (Aytaç, 2013).

Bu durum kentin bünyesinde mekânsal bir ayırışmayı göstermektedir. Kentteki orta sınıfa ve üst sınıfa mensup bireylerin yaşam alanları ile alt sınıfa mensup insanların yaşam alanları keskin bir çizgi ile birbirinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla mekânsal olarak ayırışmış olan yoksul mahaller çoğu zaman gözden uzak, mahrumiyet bölgelerinde yer alırlar. Yoksulluk üzerinden ayırışan mekânlar yalnızca fiziki bir görünüm arz etmez. Bu ayrımlar birçok kutuplaşmaya da ayna tutar. Bu nedenle de kentlerde birbirinden oldukça keskin hatlarla ayırışmış yaşam alanları oluşur ve sosyo-kültürel farklılıklar meydana gelir (Aytaç, 2013). Tüm bu anlatılanların ışığında saha çalışmasında yoksul kesimlerin mekânsal olarak diğer insanlardan farklı bir yerde yaşadıkları ve mekânsal ayırışmanın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin neredeyse tamamı mekânsal olarak ayırışan yoksul bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu durumu anlamak amacıyla yöneltilen sorularda katılımcıların

çoğu yoksulluğun mekânsal olarak ayrılmaya neden olduğunu belirten cevaplar vermişlerdir.

“Yoksulluk elbette ki insanları ayırıştırır. Mesela benim imkânım olsa Çayyolu, İncek gibi yerlerde oturmayı çok isterim ama var mı öyle bir imkân yok. Oralarda hep zengin insanlar oturuyorlar. Biz ise böyle gecekondularda oturuyoruz. Mesela orada oturan adamın aidatı en az 3 milyardır. Ben ise evime giren 2000 lira ile beş çocuk büyütmeye çalışıyorum.” (K:2, E, 38)

Bu noktada yapılan araştırmada yoksulluğun kentin toplumsal yapısındaki görünümlerinden biri mekânsal ayrışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyu bir de mekânsal yarılma kavramı ile ele alacak olursak: Mekânsal yarılma kavramı yoksulluğa bağlı olarak gelişen sorunları yansıtır. Mekânsal yarılma kentsel topluluğun birtakım dezavantajlı durumları nedeniyle kentin diğer kesimleri ile ayrılmalarını, kentsel alanda kendilerine benzerler ile bir araya gelmelerini, birbirine benzer veya aynı alanlarda toplanmalarını ifade etmektedir (Bıçk, 2015). Bu durum da mekânsal ayrışma süreçleri ile yakından ilişkilidir. Yoksullar kendileri gibi olmayandan daha uzakta, diğer insanlardan izole yoksulluk alanları içerisinde yaşamaktadırlar.

“Ben bu mahalleden başka bir yerde yaşamak istemem. Çünkü buraya alıştım başka yerde vakit geçiremem. Mesela sana bir örnek vereyim ben 80’lerde Ayrancı’daydım. Tabii oralar zengin yatağı, bizim gibi adamlara göre değil ki. Oralar bize göre olmadığı için Çinçin’e geldim. O gün bugündür buradayım. Zaten burada hep gariban insanlar, düşkünler var. Yani demem o ki bizler buraya alıştık. Burada herkes birbirini tanır. Mesela burada kahvemiz var, kahveye giderim, mahallede dolaşırım. Ama mahalle dışına pek çıkmam ben. En fazla Ulus’a gider gelirim.” (K:24, E, 60)

Katılımcı 24’ün aktarmış olduklarına bakılarak yoksul bireylerin kendilerine benzer insanlarla aynı mekânı paylaşmayı yeğledikleri söylenebilir. Yoksul bireylerin kentsel alanda kendileri gibi yoksul insanlarla aynı mekânda yaşamaları ve bu mekânlarından da pek çıkmak istemedikleri görülmektedir. Birçok katılımcının cümlelerinde rastlanan “mahalleden pek çıkmam” söylemi mekânsal ayrışmayı yansıtmaktadır.

“Gecekondulu mahallesinde yaşayan insanlar biz o yüzden şehre karşı daha mesafeliyiz. Sen beni bu apartmanlarda yaşayan insanlarla bir tutabilir misin abla. Bakıyorsun karşıdaki insanlar başka bir şey bir de dönüp kendine bakıyorsun sen başka bir şeysin. Giyimim kuşamım, her şeyin daha farklı diğer insanlardan.” (K:16, K, 33)

Araştırmadan elde edilen çıktılarına göre yoksul kitleler, kentin gözden çıkarılmış, kenar, izole gibi bölgelerinde yaşamaktadırlar. İzole bir yaşam süren bu bireylerin toplumla olan etkileşimleri ve kente sosyal, kültürel, ekonomik anlamda katılımları oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu bireylerin kentsel yaşama farklı yönlerden katılım sağlamaları, kentin sunduğu fırsatlardan yararlanmaları ve toplumun geneli ile bütünleşmiş bir şekilde yaşam sürmeleri pek olası değildir. Bu durum birçok alanda kutuplaşmaya ve ayrılmaya sebebiyet vererek mekânsal ayrışma, dışlanma gibi süreçlerle desteklenmektedir. Yoksul bireyler tüm bu süreçlerle birlikte toplumdan kendilerini soyutlamaktadırlar.

Saha araştırmasında saptandığı üzere yoksul kesimler kentin toplumsal yapısında farklı bir görünüm arz ederek mekânsal olarak ayrılmış yoksulluk bölgelerinde kendi halinde bir yaşam sürmektedirler. Mekânsal olarak ayrılmış bölgelerde yaşayan bu bireylerin topluma yabancılaşma riskleri yüksektir. Mekânsal olarak ayrılan, topluma karşı yabancılaşma riski olan ve buna bağlı olarak toplumsal süreçlere oldukça sınırlı bir şekilde katılan bu bireylerin yoksullukları daha da kronik hale gelmektedir.

3.9.2.Mekân ve Kentlileşme İlişkisi

Kentsel yoksulluğun mekânsal tezahürü yoksulluk mahalleleridir. Gecekondu bölgeleri ve kent içi çöküntü bölgeler yoksul insanların mekânsal olarak yerleşim alanlarıdır. Mekân bir nevi kentsel alanda yoksulların ayrışım haritasını gösterir. Konuya kentlileşme açısından yaklaşıldığında kentin mekânsal olarak ayrılan bu bölgelerinde yaşama hususunun; kentlileşmenin, kentli kültürünü içselleştirmenin önünde bir engel olduğunu söylemek mümkündür.

“Biz kendimizi şehirli olarak hissedemiyoruz inan. Çünkü maddiyat kötü olduğu için gezip tozamyoruz, bir yerlere gidemiyoruz evden, mahalleden dahi pek çıkmıyoruz. Mesela Dikmen, Ayrancı gibi yerlerde oturan insanlar bir yerleri gezip dolaşıyor onların sosyal aktiviteleri var ama bizim burada böyle bir şey mümkün değil ki. Yani biz evde sürekli odunla, kömürle, geçimle uğraşıyoruz. Ben o yüzden şehirli olduğumu, şehirli hissettiğimi söyleyemem.” (K:12, E, 38)

Sahadan elde edilen cevaplar değerlendirildiğinde yoksulluk, mekân, kentlileşme hususlarının birbiri ile oldukça yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Mekânsal olarak ayrılan yoksul bölgelerdeki bireyler sosyo-ekonomik seviyesi normal ve iyi olan bölgelerdeki bireyler ile çoğu bakımdan ayrılmaktadırlar. Bu ayrılmalar yoksul bireylerin kentlileşmesini zorlaştırmaktadır. Bir diğer yandan katılımcıların

ifadelerine bakıldığında yoksulluk bölgelerinde içe kapalı izole bir hayat göze çarpmaktadır. Mahallenin sınırlarından öteye pek gidemeyen bir maduniyetin hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür. Yoksulluğun perçinlediği bölgelerde bireyler giderek toplumsal yaşama karşı aidiyetlerini yitirmekte ve dış dünyaya yabancı hale gelmektedirler. Bu durum elbette kentlileşmenin önünde büyük bir engeldir. Dolayısıyla mekân ve yoksulluk ilişkisi kentlileşme hususunda önemli bir yere sahiptir. Yoksul bireylerin mekânsal açıdan ayrışmaları kentlileşmelerini zorlaştırmaktadır.

3.9.3.Yoksulların Konutla İmtihanı

Kentlerde yoksulluğun mekânsal tezahürleri incelenirken yoksul bireylerin yaşadıkları konutlar oldukça önemli bir yer kapsar. “Ev” kavramı insan ihtiyaçlarının tatmininde oldukça merkezi bir yerdedir. Hayatın içinde geçtiği bu mekânlar insanın duygusal ihtiyaçlarını karşılayan ve ait olma duygusunu aşıl原因an yegâne mekânlardır. Bu nedenle evin bireysel ve toplumsal hafızada derin anlamları vardır. Zira ev yalnızca fiziki ihtiyaçlara yanıt veren bir yapı olarak değerlendirilemez (Yaşar, 2013). Bu noktada yoksulların yaşadıkları evler ve bu evlerin özellikleri değerlendirildiğinde iç açıcı bir tablo ile karşılaşıldığı söylenemez. Bu doğrultuda özellikle kentlerde yoksulların en büyük sorunlarından biri konut sorunudur.

Şöyle ki yoksulluk kendini derme çatma, düşük kaliteli konutlar ile resmeder. Maddi yetersizlik içerisindeki bireyler en temel ihtiyaçlardan biri olan barınma ihtiyacını karşılarırken de birçok kaynak yetersizliği ile karşı karşıya gelir. Bu nedenle barınma ihtiyacının en ucuz şekilde karşılanması hedeflenir. Bu noktada yoksulların ikamet ettikleri konut tipleri genelde bakımsız, derme çatma, düşük kaliteli ve bazen de sağlıksız konutlardır.

Araştırmaya katılan katılımcıların 27 tanesi gecekonduda ikamet etmektedir. Yalnızca 3 tanesi apartman dairesinde yaşamaktadır. Gecekonduda yaşayanların büyük çoğunluğunun konut hususunda sıkıntı yaşadığı ve bir nevi “konut yoksunluğu” çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada araştırmada yoksulların konutla imtihanı olarak konut yoksunluğu kentsel yoksulluğun önemli görünümlerinden biri olarak tespit edilmiştir. Düşük kaliteli, boyasız ve çatlamış duvarları ile yoksul haneler kentteki diğer evlerden, apartman dairelerinden farklı bir görünüm arz etmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmının evleri: Duvarları yarılmış, kapısı ve pencereleri

hasarlı sanki her an yıkılacak gibi duran bir görünüme sahiptir. Sahada araştırma gerçekleştirilirken iç içe yıkık harabe sokaklara, numarası olmayan hanelere, dar ve ıssız yollara fazlaca rastlanmıştır. Bu konutlarda yaşayan yoksul hanelerin birçok sıkıntısı vardır. Bu noktada katılımcılar konutlarında birçok problemin var olduğunu dile getirmişlerdir.

“Ben eşim ve çocuğumla birlikte bu evde yaşıyorum. Evdeki bazı odaların tavanı akıyor içeriye fareler giriyor bir görsen yaşanılacak gibi değil ama yaşıyoruz perişan bir şekilde ne yapalım. Daireye gücümüz yetmiyor ki bizim. Daireye çıkacak para nerede bizde? Burada idare etmeye çalışıyoruz.” (K:14, K, 41)

“Evimde bir sürü sorun var çatısı ve pencereleri muntazam olmadığı için kışın hiç ısınmıyor. Yağış olduğunda mutfığa su vuruyor kaç kez su bastı mutfığı. Ben hiç istemiyorum burada yaşamayı ama sürünüyoruz işte biz bu gecekondularda.” (K:1, K, 45)

“Bu evi hiç sevmiyorum hiç de burada yaşamak istemiyorum baksana kırık dökük her taraf ama başka imkânım olmadığı için buradayım.” (K:11, K, 45)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar değerlendirildiğinde yoksulların yaşadıkları konutlarda birçok sorunla karşılaştıkları görülmektedir. Bu konutlar sürekli masraf gerektirmekte ve yoksul kimselerin kaliteli bir yaşam sürmelerine engel teşkil etmektedir. Bir diğer yandan mekânın psiko-sosyal etkileri ev açısından değerlendirildiğinde yoksul kimselerin mecbur oldukları bu yetersiz konutlar onların ruhsal durumlarına birçok etkide bulunmakta ve çaresizlik haline bürünmelerine neden olmaktadır. Evde var olan su, elektrik, kapı, pencere, çatı gibi sorunlar ruhsal kaygıları da artırmaktadır. Netice itibari ile yapılan alan çalışmasında konut yoksunluğu kent yoksulluğunun en karakteristik özelliklerinden biri olarak saptanmıştır. Sahadan elde edilen veriler ışığında yoksulların yaşadıkları konutlar toplumun diğer kesiminin oturduğu konutlara göre oldukça farklı bir yapı arz etmekte ve birçok sorunu içerisinde barındırmaktadır. Bu durum toplumsal açıdan değerlendirildiğinde: Günümüzde farklı sınıflar arasında mekânsal uçurumlara sıkça rastlanmaktadır. Kullanılan mekânlar, bu mekânlardaki konutlar ve bunları birbirinden ayıran mesafeler fiziksel olmasının yanında algısal ve sosyal mesafelere de neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sınıflar arasında görülen konut farklılıkları ve mekânsal mesafeler onların arasındaki sosyal mesafeleri de pekiştirmektedir (Yaşar, 2013).

3.9.3.1. Kentsel Dönüşüm ve Yoksulluk İlişkisi

Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte özellikle büyük şehirlerde kentsel dönüşüm projeleri ivme kazanmıştır. Bu noktada kent içi ve kent çevresi bölgeler dönüşüme tabi tutulmuştur. Bu kentsel dönüşüm süreçleri amacına uygun işlediğinde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bu projeler amacına uygun işlemediğinde birçok olumsuz duruma neden olmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri uygulanırken yalnızca mekânın fiziksel özellikleri ve rant değeri göz önünde bulundurulduğu zaman bu süreçten en olumsuz şekilde etkilenen kesim hiç şüphesiz kentli yoksullar olmaktadır. Çünkü kentsel dönüşüm sürecinde onlar bir yerinden edilme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yapılan bu araştırmada ise yoksulların kentsel dönüşüm ile birçok sorun yaşadığı saptanmıştır. Gecekonuda yaşayan ve kiracı olan bu kesim kentsel dönüşümün olumsuz sonuçlarından etkilenen dezavantajlı kesimi oluşturmaktadır. Sahada bu konu ile ilgili katılımcıların birçok şikâyeti olmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kentsel dönüşümün kendilerinin aleyhine işlemesinden şikâyetçidir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında zaman katılımcılar; bu süreçten kiracı oldukları için hiçbir şekilde faydalanamadıklarını, üstüne sürekli taşınmak zorunda kaldıklarını ve buradaki insanlara ne olacak düşüncesinin kimsede olmadığını belirtmektedirler. Katılımcıların ifadelerine göre yoksul insanların barındıkları düşük kaliteli konutlar ve bölgeler dönüşüme girdiğinde buradaki yaşayan insanların ne yapacağı göz ardı edilmektedir ve bu süreçten oldukça olumsuz etkilenmektedirler. Bu noktada katılımcıların yanıtlarına bakıldığında:

“Gecekonuda yaşıyoruz ama bura benim değil kiracıyız. Burası bir aya kalmaz yıkılacak diyorlar. Bizler kaplumbağa gibiyiz bir evimiz yıkılıyor diğerine, o da yıkılıyor bir diğerine taşınıyoruz. Ben tam yedi ev değiştirdim. Evleri düzenledim, adam ettim birkaç sene oturdum her seferinde yıkıldı. Bu adam nereye gidecek bunun durumu kötü, hastası var diye düşünen olmadı. Kimsenin umurunda dahi değil. Sorun bu şekilde çözülemez ki. Bu gecekondu bir ay sonra yıkılırsa ben nereye gideceğim, ben bu apartman dairelerinde nasıl yaşayacağım, bir buçuk milyar kirayı ben nasıl vereceğim? Şu an kara kara bunu düşünüyorum. Çadır kurulacak yer de yok onu da yapamayız ki...” (K:23, E, 60)

Sahada sürekli ev değiştirmiş olan yoksul bireyler sayıca fazladır. Maddi yetersizlikler içerisinde bulunan, kirada olan ve katılımcının da cümlelerinde ifade ettiği gibi kaplumbağa misali evi sırtında gezen bu yoksul bireyler için durum oldukça zordur. Sürekli yerinden edilme ile karşı karşıya kalmak yoksulların içerisinde bulundukları olumsuz koşulların daha artmasına neden olmaktadır. Bu durum yoksulluğu tetikleyici yönde olmaktadır. Örneğin çalışılan yer, eğitim kurumları, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi bir dizi bağlantıyı sağlayan sabitliliğin ev değiştirerek kopuşu yoksul bireyler için şartları daha da kötüleştirmektedir (Yaşar,2013). Dolayısıyla ev değiştirmek zorunda kalmak kentteki yoksul bireylerin yoksulluklarını derinleştirici bir etkiye sahiptir.

“Mahalle eskiye göre terkedilmiş gibi, yıkım bekleniyor yıkılan yerlerin enkazları da duruyor. Burada kalan insanlara da yıldırma politikası uyguluyorlar ve gitsinler diye bekliyorlar. Kentsel dönüşüm yapılacaktı da hala yapılacak. Bizde gitmek isteriz. Ama bir daire 1500 olmuş yaşam şartları çok zor. İmkânın olmadığı için bir yere gidemiyorsun. Ben burada 200 lira kira veriyorum. Bir şekilde ev sahibi kirayı vermeyince bekliyor daire de öyle mi, değil işte hemen kirayı isterler. Biz nasıl gidip dairelerde yaşayalım?” (K:26, E, 61)

“Ev sahibim burası nisan ayından sonra yıkılacak diyor. Eğer öyle olursa ben nereye gideceğim ne yapacağım onu düşünüyorum kara kara.” (K:10, K, 40)

“Zaten buralar yıkılacakmış kızım öyle diyorlar biz nereye gideriz yıkılınca bilmiyorum.” (K:3, K, 52)

Katılımcıların cevaplarından da anlaşılabacağı üzere kentsel dönüşüm ile birlikte gecekondularda kiracı olarak yaşayan yoksul bireyler yerinden edilme sorunu ile karşı karşıya gelmektedirler. Sahada saptandığı üzere kentsel dönüşümün girdiği alanlardan bir nevi sürgün edilen yoksul bireyler kentin bir başka bölgesine yerleşmektedirler. Dolayısıyla mekânsal açıdan bakıldığında kentin bir yerinde yok olmuş gibi görünen yoksulluk kentin bir diğer bölgesine taşınmaktadır. Şöyle ki bireyler kötü şartlarda da olsa bütçelerine uygun bir mekânda barınma ihtiyaçlarını karşılamaktalarken buradan çıkmak zorunda kaldıklarında bütçelerine göre bir konut bulmakta oldukça zorlanmaktadırlar. Apartman dairelerinin kiralara yoksul bireylerin bütçelerine uygun olmaması durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Yoksul bireylerin mecbur oldukları bu hareketlilik onları maddi, sosyal, psikolojik gibi birçok açıdan etkilemektedir. Yersizlik yurtsuzluk hissini veren bu konut değişimleri

elbette ki düzen bozucudur. Yoksulluğun tetiklediği bu zorunlu hareketlilik ve buna bağlı olarak kendini gösteren sürgün hayatlar yoksulluğu derinleştirmektedir. Bu durum kentsel alanlardaki yoksul kimselerde köksüzlük, yabancılaşma, çaresizlik gibi duyguları artırmaktadır. Dolayısıyla yoksulların kentsel alanda karşı karşıya kaldığı bu durumlar onlar için oldukça sarsıcıdır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde de değinildiği gibi kentlerde yoksulların ikamet ettiği yerler soylulaştırma adı altında yenilenmekte ve kentsel dönüşüm genelde bu yoksul bireyleri yerinden etmektedir. Yerinden edilen yoksul bireyler kentin dış bölgelerine veya başka yoksul mahallere sürüklenmektedir (Aytaç, 2013).

Katılımcılar arasında apartmanda oturanlar düşük sosyo-ekonomik seviyeli semtlerde ve konutlarda oturmaktadırlar. Dolayısıyla gecekonduların biçim değiştirmiş hali olarak gecekondulaşan apartmanlarda yoksulluk varlığını devam ettirmektedir. Bu durum yoksulluğun bir çözümü değil yalnızca mekânsal olarak biçim değiştirmiş halini yansıtmaktadır. Genel itibariyle Ankara’da kentsel yoksulluğun toplumsal alandaki görünümünden biri yoksulluk içerisindeki bireylerin konut hususunda ciddi sorunlar yaşamalarıdır. Bu sorunların ise kentin toplumsal yapısında birçok sosyal ve psikolojik yansıması bulunmaktadır.

3.9.4. Yaşanılan Bölgenin Güvenlik Sorunları ve Risk Unsurları

Günümüz modern kentlerinde dezavantajlı nüfusun yoğun olarak yaşadığı konsantre yoksulluk bölgeleri giderek kriminalize bir görünüm sergilemektedir. Yoksul kitleler kenar mahalle olarak adlandırılan, getto, varoş olarak nitelendirilen bölgelere sürüklenmektedirler. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde de yer verildiği gibi bu bölgeler kentsel yaşam içerisinde risk, tehlike gibi unsurlarla birlikte anılmaktadır. Bu mekânlar hem burada yaşayan insanlar için hem de kent için bütünü bir sorun alanını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya katılan katılımcıların neredeyse tamamı yaşanılan bölgede risk ve güvenlik sorunlarının oldukça fazla olduğunu belirtmişlerdir.

“Bizim mahallede sorundan çok ne var. Bak mesela buradaki gecekondularda hiç demir kalmış mı, küçücük demir parçası bile bulamazsın. Çünkü alıp alıp gidiyorlar. Onu da satıyorlar. Mesela ben bu evden çıkayım evimi bırakıp başka bir yere gideyim. Sabahında geleyim ben evimi yerinde bulamam. Ne var ne yok alır giderler.”
(K:2, E, 38)

“Güvenlik sıkıntıları var tabi var olmaz mı? Sabaha kadar polis geziyor bizim mahallede. Sürekli polis arabası görürsünüz burada çünkü mahallede suça falan karışan çok adam var.” (K:29, E, 50)

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi yoksulluk bölgeleri içerisinde pek çok risk ve güvenlik sorununu barındırmaktadır. Suç ve suçlu kavramlarına yoksul mahallelerde sıkça rastlanmaktadır. Bu noktada mekân ve suçluluk arasındaki ilişki ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çok boyutlu bir düzlemde yer almaktadır. Yoksul bölgelerin mekânsal anlamda damgalanması, ayrımcılık, dışlanmak, yabancılaşmak gibi unsurlar yoksulluğu derinleştirmektedir. Zira bu tarz negatif söylemleri göğüslemek yoksulların hallerini kronikleştirmekte ve yoksulluk halini sürekli hale getirmektedir. Böyle bir zeminde ise kriminalize, alternatif çıkış yolu olarak artış göstermektedir (Mercan, 2019). Bu noktada katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara bakıldığında:

“Hırsızlık çok fazla abla burada. Bundan iki ay önce bizim bir motorumuz vardı iyi kötü onunla işe çıkıyorduk kâğıt topluyorduk kapıdan motorumuzu çalıp götürmüşler. Geçenlerde çekçek arabamı da çaldılar.” (K:16, K, 33)

“Yani güvenlik sorunları var aslında mahallede. Burada hırsızlıkta oluyor, mahallede hapçılar da var, esrarcılar da var, içkiciler de var ama biz çocuklarımızı uzak tutmaya çalışıyoruz haliyle.” (K:18, E, 55)

Sahadan elde edilen bilgilere göre yoğun olarak yoksul kesimlerin yaşadıkları yerlerde güvenlik sorunları ve risk unsurlarının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu durumdan bahsetmiştir. Bu noktada kentin belirli bölgelerinde yoğunlaşan suç ve suçluluk sorunsalının yoksulluk ile yakından ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. İşsizlik, enformel sektör ağlarının varlığı gibi fenomenlerle birlikte yoksulluk bölgelerinde hayatta kalma uğraşı çeşitli çarelerin aranmasına ve kanuni olmayan illegal yollara yönelmeye sebep olabilir. Bu noktada sahadan elde edilen bilgiler ışığında yoksul mahallerde gayrimeşru yolların çeşitlendiği söylenebilir. Kriminal faaliyetler bu bölgelerde oldukça yaygın bir şekilde kendini göstermektedir. Bu noktada gelir kıtlığı, işsizlik gibi nedenler bireylerin illegal sahalara girişini kolaylaştırmaktadır. Hal böyle olunca da yoksul mekânlar, yoksulların yaşadıkları bölgeler bir dizi risk unsuru ile kuşatılıp suçun ve suçlunun yuvası haline gelmektedir.

“Mahallemiz önce nasıl iyi bir mahalleydi. Şöyle kapımız açık olsa bile kimse girmezdi. Ama şimdi öyle değil ne yazık ki. İpsiz sapsiz insanlar var. Örneğin esrar uyuşturucu satanlar da var, bir köşede çekenler de var. Hırsızlık olayları da çok yaşıyor. Buralar yıkıldı yumuldu yerine bir şeylerde yapılmıyor. Temelli pislik yatağı oldu burası. Mesela akşamları kapıyı kapatıp da bir yere gitmeye korkar olduk.” (K:3, K, 52)

“Benim gelirim olsa burada ne işim var görüyorsun işte halimi. Buralar iyice tekinsiz oldu. Görüyorsun burada tek başıma yaşıyorum can güvenliğim bile yok. Afedersin iti var köpeği var beş parmağın beşi bir mi?” (K:21, K, 60)

Yoksul bölgelerde yoğun olarak yaşanan güvenlik sorunları ve risk unsurları bireylerin sürekli tedirginlik içerisinde olmalarına ve yoğun bir güvensizlik ile birlikte korku hissi yaşamalarına neden olmaktadır. Korku, endişe ve güvensizliğin yoğun olarak görüldüğü bu yaşam atmosferinde yaşanan yere karşı duyulan aidiyet zedelenmektedir.

Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde teorilerine yer verilen önemli suç teorisyenlerinden Shaw ve McKay’in (2003) (akt. Dolu, 2015) çalışmasına göre suç oranlarının yüksek olduğu yerler şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak en kötü durumda olan yerleridir. Burada kendileri ve aileleri için kısıtlı imkânlarla sahip insanlar oturmaktadır. Buralar etnik heterojenliğin, nüfus hareketliliğinin, düşük ekonomik statünün var olduğu yerlerdir. Tüm bu nedenlerle birlikte bu yerlerde mahalleye bağımlılık duygusu, aidiyetlik, ortak değer yargıları zayıftır. Buralarda geleneksel sosyal kontrol mekanizmaları pek işlemez. Sosyal kontrol mekanizmalarının tam olarak işlememesi ise bu bölgelerde suç oranlarını büyük ölçüde artırmaktadır. Sahada da bu durumlarla karşılaşmış aidiyet, mahalleye bağlılık gibi duyguların zayıf olduğu ve suç olaylarının sıkça yaşandığı saptanmıştır.

Yoksul mahallelerin suç ve suçlunun yoğun olarak görüldüğü yerler olması, içerisinde birçok risk unsurunu barındırması orada yaşayan yoksulların hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. Mekânsal olarak ayrışan, sosyal manada dışlanma ile karşılaşan, maddi yetersizliklerin pençesinde olan kent yoksulları bir de yaşadıkları bölgede karşı karşıya kaldıkları risk unsurları ile mekâna karşı aidiyetlerini yitirerek derin bir yabancılaşma içerisine girmektedirler. Ayrıca yoksul mahallerin suç ve suçlunun yatağı olması zorluk içinde olan ve çıkış yolu arayan bireylerin gayrimeşru yollara sapmasını kolay bir hale getirmektedir. Bu bölgeler işsiz, kente göçle gelmiş, kente

tam anlamı ile tutunamamış kitlelerin yasa dışı hareketlerde bulunmasını kolaylaştırmaktadır.

Saha araştırmasının sonucuna göre yoksul bölgelerde var olan güvenlik sorunları ve risk unsurları hem orada yaşayan bireyleri hem de kentin sosyal bünyesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum kentin toplumsal bünyesinde de risk, güvenlik sorunlarını artırmakta illegaliteyi beslemektedir. Dolayısıyla yoksul bireylerin yaşadığı bölgelerde risk ve güvenlik sorunlarının belirgin olarak yaşanması kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biri olarak saptanmıştır.

3.10. Suç ve Yoksulluk İlişkisi

Suç fiilinin altında yatan birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri ise yoksulluktur. Yoksulluk suç fiilinin oluşması için temel ölçüt olmasa da suç fiilinin temelinde yatan en önemli nedenlerden biridir. Daha önceki başlıkta değinildiği gibi yoksulların yoğun olarak yaşadığı bölgeler içerisinde birçok güvenlik sorununu ve risk unsurunu barındırması yönü ile suç oranlarının fazla olduğu bölgelerdir. Yapılan saha araştırmasında katılımcıların neredeyse tamamı bu bölgelerde suç olaylarına fazlaca rastlandığını belirtmişlerdir. Burada suç ve yoksulluk ilişkisi kolayca kurulabilmektedir. Bir diğer yandan katılımcılara yoksulluk ve suç ilişkisi ile ilgili sorular yöneltildiğinde çoğunluğun düşüncesi yoksulluğun suç oranlarını artırdığı yönünde olmuştur.

“Yoksulluk toplumda suç oranlarını artırır. Refah seviyesi yüksek olmayan toplum her zaman için suça yönelir. Bugün hırsızlıklar arttı, adam öteberiyi çalıyor bir de güvenlik kamerasına öpücük atıyor, sence neden? Parası olsa, geliri olsa, bir şeyi olsa hırsızlığı neden yapsın? Gasplar yaralamalar neden çoğaldı? Bizim mahallede insanlar lagar kapağına kadar çalıyorlar. Niye? Olmadığı için çalıyor. Eskiden bir laf vardı. Aç köpek fırın yıkar. Köpeği beslemezsene fırını yıkar ekmeği alır. Bunun gibi bir durum yani. Bu sözü insanlığa dökersen aç insan bütün her şeyi yapar. Çünkü yaşamak zorunda.” (K:26, E, 60)

“Bence yoksulluk suçu artırır çünkü niye artırır adam evine ekmek götürecektir ama yok ne yapacak? Mesela bu adam yolda birini tutacak gasp edecek yani bu ben de olsa aynısı. Mesela evde benim çocuğumun sütü yok atıyorum bezi yok eee ben ne yapacağım mecbur ya çalacağım ya da gideceğim birini gasp edeceğim. Bu böyledir yani.” (K:8, E, 39)

“Suç artar tabi. İnsan olmayınca ne yapacak bir pisliğe bulaşacak...”
(K:1, K, 45)

“Mesela yoksulluk insana hırsızlık yaptırır, her şeyi yaptırabilir parasızlık.” (K:4, E, 35)

Katılımcıların verdikleri yanıtlar yoksulluğun suç oranlarının artmasının bir nedeni olduğu yönündedir. Aç köpek fırın yıkar sözünde de ifade edildiği gibi insanların maddi yetersizlikler içerisinde olması, temel ihtiyaçların bile zor karşılanması gibi nedenler kişileri suça yöneltebilir. Burada suç fiili kişinin ihtiyaçlarını gidermesi açısından kişiye bir yol sunmaktadır. Suç eylemine yönelmede yoksulluğun yani maddi kaynak olmaması durumunun etkili olduğu kanaatine varılmaktadır. Katılımcılar arasında suç fiilinde bulunmuş, aile üyelerinden biri suç işlemiş ve suça yönelebileceğini belirten bireylerde mevcuttur. Bu da suç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

“Ben sana şöyle anlatayım: Bizim paramız olmadığından dolayı evlerin önünden ayakkabı çaldık. Onları da gider Ulus’ta itfaiye meydanındaki bit pazarına satardık. Bu nedenlerden dolayı adam yaraladığım bile oldu, parasızlıktan yani. Yaşımız küçüktü o zamanlar cezaevine girdim ben bu yüzden çünkü parasızdım ve yapacak hiçbir şeyim yoktu. Şimdi de görüyorum para için gençler esrar eroin gibi her türlü pisliğe bulaşıyor. Bir de yoksulluk yüzünden insanlarda öfke oluyor bende de çok oldu zamanında bu da suça neden oluyor. Suç üstüne suç işliyor insanlar.” (K:28, E, 34)

“Yoksulluk suç oranlarını arttırır. Mesela biri bana dese ki şu an iki üç milyon vereyim birini git öldür içerde yat dese öldürürüm yani çünkü ben o parayı bu hayatta kazanamam o yüzden yaparım mesela. Mesela kuyumcuların yakınlarında hep polis noktaları oluyor eğer ki olmasın ben kuyumcu soymaya yeltenirim. Çünkü başka türlü benim o paralara ulaşmam mümkün değil.” (K:9, E, 25)

“3 çocuk var biri cezaevinde. Adam yaralamadan içeri girdi büyük oğlum.” (K:15, K,63)

Yukarıda katılımcı 28’in ifadelerine bakıldığında parası olmadığından ötürü hırsızlık, adam yaralama gibi suçlara karıştığı ve cezaevine girdiği görülmektedir. Buradan maddi yetersizlikler içerisinde bulunan bireylerin para için türlü yollara yöneldiği sonucuna varılabilir. Katılımcı 9’un para için suç işleyebileceğini belirtmesi suç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Katılımcı 15’in ise oğlunun adam yaralama suçundan cezaevinde olması yoksulluk ve suç arasındaki bağlantıları gösterir niteliktedir.

Katılımcıların bu ifadeleri kavramsal ve kuramsal çerçevede yer alan suç teorisyeni Merton'un gerilim teorisini çağrıştırmaktadır. Merton'un gerilim teorisine göre kapitalist toplumların önüne zengin olma, çok para kazanma gibi birtakım toplumsal hedefler konulmaktadır. Her bireyin bu hedeflere ulaşmak için çabalaması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır. Ancak burada insanların bu hedeflere nasıl ulaşacağının yolları üzerinde pek de durulmaz. Yani çok çalışmak, iyi bir eğitim almak gibi hususların ve kuralların üzerinde durulmaz (Dolu, 2015). Burada bu servete hangi yol ile ulaşıldığının pek önemi kalmamaktadır.

Dolayısıyla gerilim teorisine göre yoksul bireylerde toplumsal hayat içerisinde bu zenginliğe ve servete vurgu yapan söylemlerle sosyalleşmişlerdir. Ancak yoksullar için şartlar çok daha zordur. Bu servete ve zenginliğe erişme imkânları kanuni yollarla oldukça kısıtlı görünmektedir. Teoriye göre burada insanlar bir gerilim yaşayarak servete kolay bir şekilde ulaşmanın yollarını ararlar. Suç fiili ise bu servete ulaşmanın en kolay yolu olarak değerlendirilir. Bu bağlamda yoksulluk insanları servete ulaşmak için yasa dışı yollara yöneltebilir. Katılımcının “adam öldürmeye, kuyumcu soymaya yeltenirim çünkü başka türlü benim o paralara ulaşmam mümkün değil” söylemi Merton'un gerilim teorisine örnek teşkil etmektedir. Ekonomik anlamda kısıtlı imkânlarla sahip bireyler sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla ve servete ulaşma düşüncesi ile suç davranışına yönelebilirler.

Suç ile ilgili yöneltilen sorularda katılımcıların bir kısmı ise yoksulluğun suç ile doğrudan ilişkisi olamayacağını, bunun insanın kişilik, ahlaki gibi özellikleri ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir.

“O biraz da kişiliğe bağlı bak ben nasıl akşama kadar şu çöpten bir şeyler arıyorum ama bunun yerine hırsızlıkta yapabilirim, uyuşturucu da satabilirim. Görüyoruz burada bunu yapan birçok insan var ama ben helal paranın peşindeyim. Çocuklarımız var ailemiz var helal lokma gerek bizlere.” (K:19, E, 24)

“O adamına göre değişir. Zenginin de suçlusu var, onun bunun hakkını yiyorlar. İnsan her tarafta insandır hayvan ise her tarafta hayvandır.” (K:21, K, 60)

Görüldüğü gibi bazı katılımcılar suç fiilini insanın kişiliğine, ahlaki değer yargılarına göre değerlendirmektedirler. Yoksulluğun suça yönelmede etkili olmadığını düşünmektedirler. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında ve sahadaki gözlemler işin içine katıldığında yoksulluk ve suç arasında anlamlı bir bağlantı kurulmaktadır.

Gerek katılımcıların yoksulluk suçu artırır, görüyoruz birçok suç işleniyor ifadeleri gerekse bazı katılımcıların suça dair yorumlamaları suç ve yoksulluk arasında bir ilişki kurmaktadır. Netice itibariyle yapılan saha araştırmasının verilerine göre sosyolojik açıdan suç ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Suç, kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biri olarak saptanmıştır.

3.11. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Yoksulluğu

Toplum kadın ve erkeklere farklı roller, özellikler, görevler yüklemektedir. Ataerkil sistem üzerinden şekillenen bu ayrımlar cinsiyete dayalı eşitsizlikleri meydana getirmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri erkeklere her alanda daha aktif bir rol yüklerken kadınlara ise daha pasif roller yüklemiştir. Bu durumlar kadınları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı olumsuzluklar sarmalına sürüklemiştir. Yoksullukta ise kadınlar bu kesimin dezavantajlı kısmında yer almaktadırlar. Literatürde yoksulluğun artışında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine fazlaca vurgu yapılmaktadır. Kadın yoksulluğu, yoksulluğun kadınlaşması gibi kavramlar kadın yoksulluğunu ele alan kavramlardır. Nitekim yoksulluğun negatif kutbunda kadınlar yer almaktadırlar (Tire, 2017).

Yapılan saha çalışmasında gerek görüşülen kadınlar üzerinden olsun gerekse erkeklerin söylemlerinden yapılan çıkarımlar olsun toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri tarafından beslenen bir kadın yoksulluğunun varlığı gözden kaçmamıştır. Özellikle görüşme yapılan kadınlar arasında yalnızca 4'ünün çalışıyor olması ve geriye kalan 10 katılımcının ev hanımı olması kadınlara daha çok ev içi rollerin yüklendiğini göstermektedir. Kadınlara herhangi bir işte çalışıyor musunuz sorusu yöneltildiğinde çoğunluğu ev hanımı olduğunu belirtmiştir.

“Evde ev işlerini yaparım, çocuklarla ilgilenirim. Zaten hiç işim bitmiyor ki benim.” (K:7, K, 30)

“Benim evde hiç boş zamanım olmuyor inanır mısın? Çocuklarımın üçü de okula gidiyor onları götürüp getiriyorum. Onların yemekleriydi, sobaydı, temizlikti derken hiç vakit bile olmuyor.” (K:10, K,40)

“Ev işlerini eşim yapıyor. Tabi bizim yamyamlardan yetişebildiği kadar...” (K:2, E, 38)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara bakıldığında kadınların genelde ev içi işlerden ve çocuklara bakım işlerinden sorumlu oldukları görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde kurulan formlarla erkek işi kadın işi ayrımı yapılmaktadır. Bu noktada ücretsiz olan ev içi işleri, çocuklara bakım gibi işleri gibi işler kadınlara yüklenmektedir. Kadınların başlıca görevleri; hanede temizlik işleri, çocuk, yaşlı, hasta bakımı, kocanın bakımı gibi görevlerdir. Bu işler kadının yapması gereken doğal bir görevi olarak nitelendirilmekte ve karşılığında kadına hiçbir ücret ödenmemektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu ev içinde ev içi işler, çocuk bakımı gibi işlerle meşgul olmaktadır. Bu işler kadınların zamanının büyük çoğunluğunu almaktadır. Zaten yoksulluğun pençesinde olan bu kadınlar evde ücretsiz bir şekilde emek sarf etmekte ve dışarıda maddi gelir elde edeceği işlerden uzakta kalmaktadır. Ev içi rollerin kadına bu şekilde yüklenmesi onun herhangi bir işte çalışıp maddi gelir elde etmesinin önündeki engellerden biridir. Bu durumlar kadınların yoksulluğunun giderek artmasına neden olmakta ve maddi olarak şartlarını iyileştirme şanslarını azaltmaktadır. Bir diğer yandan sahadan elde edilen verilere göre görüşme yapılan kadınların bir kısmı kocaları istemediği için herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda bazı erkek katılımcılar ise eşlerini bir işte çalıştırmak istemediklerini belirtmişlerdir.

“Ben eskiden evlere temizliğe giderdim. Üç beş kuruş para kazanırdım ama şimdi evdeyim. Eşim beni işe göndermek istemiyor.” (K:1, K, 45)

“Ben buralarda ne yokluklar çektim ama bir gün olsun eşimin koluna çantayı takıp da onu işe göndermedim. Onun çalışmasını istemedim. Ben kazandığımla aileme yetmeye çalıştım.” (K:24, E, 60)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında kocası istemediği için bir işte çalışmayan kadınların var olduğu görülmektedir. Katılımcı 1’in ifadeleri ataerkil eşitsizliklerin formları ile üretilmektedir. Katılımcı 24’ün ifadelerinde yer alan “ben kazandığımla aileme yetmeye çalıştım” ifadesi ataerkil sistemin erkeklere yüklediği özellikleri yansıtır niteliktedir. Sahada saptandığı üzere ataerkil sistemde üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri erkeklere çalışma rolünü biçerken kadınlara ise ev içi rolleri biçmektedir. Bu noktada sahadan elde edilen veriler ışığında toplumsal cinsiyet bağlamında üretilen eşitsizlikler kadınların yoksulluklarının artmasına ve ilerleme şanslarının azalmasına neden olarak kentin toplumsal yapısında kadın yoksulluğunu daha da görünür kılmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların bir işte çalışma durumları değerlendirildiğinde yalnızca birkaçının çalıştığı görülmüştür. Bu işler ise günü kurtarmak için yapılan ufak çaplı işlerdir. Çalışan kadınlar özellikle kâğıt ve karton toplayıcılığı gibi işlerde çalışarak geçinme stratejisi oluşturmaya çalışmaktadırlar. Sahada elde edilen bilgilere ve gerçekleştirilen gözlemlere göre çalışan kadınlar çalışıp para kazansalar da çalıştıkları işler düzensiz ve enformel koşullarla donatılmış olduğu için kadınları yoksulluktan kurtaramamaktadır.

“Bak benim ellerimi görüyor musun ne kadar kötü oldular. Ben bu ellerimle buralardan kâğıt topluyorum toprağı eşeleyip karton çıkarmaya çalışıyorum. Bir şekilde para bulup geçinmek zorundayız çünkü.” (K:17, K, 53)

Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla kadınların yoksulluk deneyimleri değerlendirildiğinde araştırmaya katılan kadınlarının birçoğunun yoksulluğa oldukça olumsuz anlamlar attettikleri, umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu ve çocukları için birtakım mücadeleler verdikleri görülmüştür. Aynı zamanda kadınların neredeyse tamamının sosyal hayatı kısıtlıdır. Yalnızca ev ile sınırlı bir hayat süren kadınların sayısı çoğunluktadır. Tüm bu durumlar kadınların yoksul olma halinden oldukça olumsuz etkilendiklerini gözler önüne sermektedir.

“Yoksulluk deyince çok şey gelir aklıma. Yoksulluk çocuklarının istediğini alamama, istediğin gibi yaşayamama, üstüne başına bir şey alamama, kendine bir değer verememe gibi durumlar yaşıyor insana. Mesela benim hiçbir sosyal hayatım yok hep evdeyim yani sadece çocuklar için yapıyorum ne yapıyorsam.” (K:10, K, 40)

“Rezilliktir yoksulluk. Başka ne olabilir. Birini buluyorsun öbürü yok çocuklarının istediğini yediremiyorsun, giydiremiyorsun bu demek yoksulluk. Böyle de gider zaten bu durumu ne değiştirir ki...” (K:11, K, 45)

“Ben hep evdeyim öyle sosyal hayat filan yok bizde. Eşim de kağıtçılık yapıyor bir gün iyi bir gün kötü geçinmeye çalışıyoruz kağıtçının parası ne olacak sanki...Ben çocuklarım için duruyorum burada.” (K:22, K, 30)

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere kadınların yoksulluk deneyimleri sosyal hayatın kısıtlılığı, evden pek çıkmama, umutsuzluk, çocukları için mücadele verme gibi durumların etrafında şekillenmektedir. Yoksulluğun psiko-sosyal açıdan kadınlar üzerindeki etkileri oldukça ciddidir. Genel olarak değerlendirildiğinde araştırmaya katılan kadınların çoğunluğunun ev hanımı olması ev içi emek gerektiren

işleri ücretsiz olarak yerine getirdiklerini göstermektedir. Bu durum kadınları maddi gelir elde edecekleri bir işten alıkoyarak onların yoksulluğunu beslemektedir. Bir diğer yandan kadın katılımcıların bir kısmının cümlelerinde rastlanan kocam çalışmama izin vermiyor söylemi ataerkil sistemde üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gözler önüne sermektedir. Bu durum kadınların çalışarak hayat standartlarını iyileştirme şanslarını ellerinden alarak kadınları bir nevi yoksulluğa mahkûm etmektedir. Araştırmaya katılan kadınların yalnızca dört tanesi çalışmaktadır. Bu işler ise genellikle kâğıt ve karton toplayıcılığıdır. Dolayısıyla düzenli ve sağlam bir gelir elde edilemeyen bu işler kadınları yoksulluktan kurtarmada yetersiz kalmaktadır. Literatürde yer alan yoksulluğun kadınlaşması kavramı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine vurgu yapmakta ve kadınlar sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı durumlarını yansıtmaktadır. Buna göre kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile yoksulluktan daha çok etkilenen kesimdir. Sahadaki tüm bu veriler ışığında kentsel yoksulluğun en önemli toplumsal görünümünden biri, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sarmalında üretilen ve beslenen kadın yoksulluğu olmuştur.

3.12. Katılımcıların Yoksulluk Yorumlamaları

Yoksulluk kentlerde birçok toplumsal görünüme sahiptir. Kentlerde yaşanan birçok sosyal sorunun kaynağıdır. Bu nedenle araştırmaya dahil olan katılımcıların yoksulluğa ilişkin yorumları, yoksulluğu anlamlandırma biçimleri ve yoksulluğun sebebi olarak gördükleri hususlar sahada mercek altına alınmıştır. İlk olarak yoksulların yoksulluğu anlamlandırma şekilleri, yoksulluğu tanımlama biçimleri incelenecek olursa, katılımcıların bu konu ile ilgili yanıtlarında genelde yoksulluğun maddi yönüne vurgu yapıldığı görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu yoksulluğu maddi nedenler etrafında anlamlandırıp buna göre açıklamışlardır.

“Yoksulluk bir şeyi alamamaktır. Mesela senin almak istediğini biri alıyor sen öyle bakıyorsun budur yani parasızlıktır. Yoksul olduğun zaman her şeyin eksik kalır. Örneğin gezmek tozmak, bir şey almak bunlardan mahrum kalırsın. Mesela bir şey almaya kalkarsın bak benim beş tane bebem var ama bunlardan sadece birine ikisine alabilirim. Diğer ihtiyaçlarını hep ertellersin yani yoksulluk her şeyi ertelemektir aslında hep ertellersin. Mesela paran olsa ne istiyorsun bunu, bunu almışken şunu da alayım dersin. Şimdi ben 10 tane çorap alayım 3 liradan 30 lira yapar. En küçük ihtiyaç bile bir sürü para tutar.” (K:2, E, 38)

“Valla yoksulluk çok kötü bir şey. Biz de isteriz herkes gibi bir hayatımız olsun. Yoksulluk zor yani biz ekmek buluyoruz yağ bulamıyoruz yağ buluyoruz ekmek bulamıyoruz hep bir şeylerimiz eksik kalıyor. Allah şahittir gel dolabıma bak bomboştur dolabım.”
(K:17, K, 53)

Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere yoksulluk maddi kaynak eksikliği ile maddi yönlelere vurgu yaparak tanımlanmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde eksiklik, bir şey alamamak, ihtiyaçları karşılayamamak, ertelemek gibi durumların etrafında şekillenen bir yoksulluk algısının var olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcıların bir kısmı ise yoksulluğu yoksulluğun yarattığı psikolojik etkiler ile anlamlandırmaktadır. Aşağıdaki verilen ifadeler bu duruma örnek teşkil etmektedir.

“Yoksulluk insanın üzerinde elbisesinin olmaması gibidir. Sanki insana çıplak olma hissini verir yani çıplak olmak gibidir yoksulluk.”
(K:6, E, 36)

“Yoksulluk hayal ettiklerini yapamamak demektir. Çaresizlik demektir.” (K:5, E, 28)

Katılımcılara yoksulluk ile ilgili toplumun ve kurumların almış olduğu önlemler, devlet kurumlarının, belediyelerin, dernek ve vakıfların bu konudaki faaliyetleri ile ilgili sorular yöneltildiğinde tamamı kaymakamlık ve belediyeden yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı yardımların yeterli olduğunu düşünseler de çoğunluğu yardımların yeterli gelmediğini belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşlarından yardım alan bireylere rastlanmamıştır.

“Belediyeden kömür yardımı alıyorum Başkent karta da para yatırıyorlar. Ama yeterli değil daha kış bitmeden kömürüm bitti.”
(K:18, E, 55)

“Belediye ve kaymakamlıktan yardım alıyorum ama yeterli değil kesinlikle.” (K:12, E, 38)

Katılımcılara yoksulluğun nedenleri ile ilgili sorular yöneltildiğinde ön plana çıkan anlayışlardan biri yoksulluk kaderdir anlayışı olmuştur. Katılımcıların yarısı yoksulluğun kader olduğunu ifade etmişlerdir. Bunu savunan katılımcıların cevaplarında kaderci bir bakış açısının varlığı gözlemlenmiş ve tevekkül etme gibi durumlara sıkça rastlanmıştır. Aşağıda yer alan bazı cevaplar yoksulluk kaderdir anlayışını yansıtmaktadır.

“Valla yoksulluk bana göre açık ve net olarak rabbimin takdiri. Ben yoksulluğun rabbimin takdiri olduğunu düşünüyorum. Zenginlikte kader fakirlikte kader. Bazı insanlar çalışmadan bile zengin oluyor. Babasından apartman kalıyor, tarla, arsa kalıyor bu şekilde zengin oluyor. Bizim gibiler ise fakir kalıyor. Bunun kesinlikle çalışma ile bir alakası yok.” (K:12, E, 38)

“Yoksulluk kader gibi bir şeydir zenginliği de Allah veriyor fakirliği de Allah veriyor.” (K: 7, K, 30)

“Yoksulluk kaderdir aslında veren de Allah alanda Allah kızım. Bu günlerimizi aramayız inşallah buna da şükür ne diyelim.” (K:3, K, 52)

Yoksulluğun nedenleri hususunda sahada dikkat çeken diğer önemli etken aile olmuştur. Şöyle ki katılımcıların bir kısmı yoksulluğun aileden gelen bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Bunu söyleyen bireyler genel olarak kronik yoksulluk içindedirler. Tez çalışmasının kavramsal ve kuramsal çerçevesinde yer alan kronik yoksulluk uzun süreli ve kalıcı nitelikte olan yoksulluk türüdür. Katılımcılardan bir kısmı yaşamlarının her evresinde yoksul olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumu da aile ile ilişkilendirerek açıklamışlardır. Buna bağlı olarak yoksulluğu aileden gelen bir durum olarak değerlendirmişlerdir.

“Yoksulluk bence atadan gelen bir şey ablam. Benim ailemde yoksuldu bak ben de yoksulum. Arkanda sana kalan bir şey olmazsa tek başına çabalamak ile olmuyor. Örneğin bana kalacak bir miras olsa ailemin bir malı olsa ben derim ki tamam geleceğim kurtulur. Ama yok. Bir baba bir kardeş destek çıkmazsa olmaz. Bak benim halime telefonumun şu tuşunu bile zor gücül tutturuyorum sürekli düşüyor tuşu. Bu kadar kötü bir haldeyiz.” (K:20, E, 30)

“Ben kendimi bildim bileli böyleyim. Yani sana şöyle söyleyeyim doğduğumdan beri bu şekildeyim. Bu da aileden hatta sülaleden gelen bir şey benim için.” (K:5, E, 28)

Yukarıda yer verilen katılımcıların ifadeleri yoksulluğun aileden gelen bir durum olduğunu yansıtır niteliktedir. Kavramsal ve kuramsal çerçevede yoksulluğun kültüralist okumasını yapması açısından yer verilen Oscar Lewis’in yoksulluk kültürü kuramına göre yoksulluk kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Lewis’in bahsettiği yoksulluk kültürünün tüm özelliklerine bu çalışmada rastlanmamıştır ancak yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılan bir durum olduğunu belirtmesi, araştırmada saptanan hususlardan biridir. Bu noktada katılımcıların bir kısmı yoksulluğun aileden geldiğine sık sık vurgu yapmıştır. “Ailemde yoksuldu ben de böyleyim, doğdum doğalı yoksulum” gibi cümlelere rastlanması yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılan bir tarafı

olduğunu gözler önüne sermektedir. Kişilerin özellikle uzun süredir yoksulluk içerisinde bulunmaları ailelerinin de yoksul oluşu ile yakından ilişkilidir. Bu noktada genellikle kronik yoksulluk içerisinde bulunan katılımcılar yoksulluk hususundaki aile faktörüne vurgu yapmışlardır. Yoksulluğun nedenini kader ve aile ile açıklamayan katılımcılar da mevcuttur. Bunlar ise yoksulluğu ekonomik sistemler, refah seviyesi, devlet politikaları, hayat pahalılığı gibi nedenlerle açıklamışlardır.

“Yoksulluk bir kader değildir. Ya aslında bu dünya herkese yeter ama bir kesim yiyor bir kesim bakıyor. Çark bu şekilde dönüyor, kimi zengin kimi fakir ama bizler bu çarkta daha çok sömürülüyoruz bence.” (K:23, E, 60)

“Yoksulluğun sebebi toplumun geçmişten beri refah seviyesinin yükseltilmemesidir. Gelir dağılımı adaletsizliği var. Zengin kazanıyor trilyonlar, gariban ise emekli maaşı alsa bile seviniyor. Günümüzde zengin zenginleşiyor fakir fakirleşiyor. Bunu herkes bilir.” (K:26, E, 60)

“Ben sana bir şey söyleyeyim hanım kız çalıştığımız kazandığımız para ile bir şey alamıyoruz. Hayat çok pahalı. Mesela bir markete gidiyoruz bir şey alamıyoruz. Çocuklara geçen gün tost yapmak için kaşar peynir almak istedim hanım kız adam 85 lira deyince bıraktım alamadım. Yani alım gücümüz yok bizim böyle olunca durumumuz daha da kötüye gidiyor.” (K:18, E, 55)

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında gelir dağılımı adaletsizliği, zenginin daha zengin oluşu fakirin ise git gide durumunun kötüleşmesi ifadeleri kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınan küreselleşen yoksulluk konusu ile ilişkilidir. Neoliberal küreselleşmenin benimsendiği günümüz dünyasında zenginler günden güne zenginleşmekte fakir insanların durumları ise git gide kötüleşmektedir. Bu sistemde gelir dağılımının alt gelir grubundaki insanların aleyhine bozulması yoksulluğu beslemektedir. Bu noktada sahadan elde edilen verilerde bu durumu destekler niteliktedir. Bir diğer yandan bireyler refah seviyesi düşüklüğünün ve hayat pahalılığının yoksulluğu artırdığını belirtmektedirler.

Dolayısıyla yapılan saha çalışmasına göre yoksulluk kaderdir anlayışı ve yoksulluk aileden gelir anlayışına rastlanılmakla birlikte: Gelir dağılımı adaletsizliği, refah seviyesi düşüklüğü faktörlerinin yoksulluk nedeni olduğuna ve hayat pahalılığının yoksulluğu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Yoksulluk kadim zamanlardan beri var olan bir olgudur. Bu açıdan yoksulluk toplumların en önemli sorunlarından biridir. Yoksulluk olgusu yeterli gelir ve kaynak sahibi olamama, insan yaşantısı için gerekli olan temel ihtiyaçlara erişememe olarak tanımlanabilir. Bu yoksulluğun maddi boyutudur. Yoksulluğun gelir ve tüketim seviyesi dışında birçok boyutu vardır. Bu doğrultuda yoksulluk asgari yaşam standartlarına sahip olamama durumunun yanı sıra sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olamama durumunu da yansıtmaktadır. Nitekim yoksulluk kendi içerisinde birçok ekonomik, toplumsal, kültürel boyutu barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk sosyolojinin ilgi alanlarından biridir.

Yoksulluk farklı yönleri ve yansımaları ile küresel düzeyde etki alanına sahip bir olgudur. Geçmişten bugüne yoksulluğun farklı şekillerde varlığını devam ettirmesi mevcut sistemlerle yok olmadığını bizlere göstermektedir. Bu noktada sanayi devrimi ile birlikte kapitalizmin gelişimi yoksulluğun farklı biçimlerde deneyimlenmesine sebep olarak yoksulluğu azaltmamış aksine yoksulluğun hacmini genişletmiştir. Yine kapitalizm ile ilişkili olan küreselleşme ve neoliberal hareketler bazı yönleri ile yoksulluğu besleyici yönde olmuşlardır. Bu dinamikler ile toplumsal yapıda daha önce görülmeyen birbirinden farklı yoksulluk biçimleri boy göstermiştir. Bu yoksulluk türlerinden biri kentsel yoksulluktur.

Kentler meslek ve üretim güçlerinin çeşitlendiği, sanayi üretiminin ve hizmet sektörünün büyük ölçüde geliştiği, tüketimin merkezi olan yaşam birimleridir. Bu yaşam birimlerinde ortaya çıkan yoksulluk olgusuna ise kentsel yoksulluk adı verilmektedir. Bu noktada kentsel yoksulluk kent ortamlarında hem maddi yönlerden hem de sosyal yönlerden dezavantajlı olan kitlelerin tecrübe ettikleri bir durumdur. Bu yönü ile kentsel yoksulluğun kentsel alanlarda birçok toplumsal yansımasının olduğu bir gerçektir. Bu tez çalışmasında ise kentsel yoksulluğun toplumsal görünümü ve neden olduğu sosyal problemler literatür taraması yapılarak ve saha araştırmasıyla desteklenerek sosyolojik bir bakış açısı ile incelenmiştir.

Bu çalışmada öncelikli olarak yoksulluk kavramının kapsamı, tanımları, boyutları ve ilişkili olduğu kavramlar incelenmiştir. Yoksulluk türleri yoksulluğun nedenleri gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Yoksulluk olgusunun sosyolojik yönlerini açığa çıkarmak amacıyla konuya sosyolojik teori ışığında yaklaşılmıştır. Sonrasında ise

Türkiye’deki yoksulluğun ve kentsel yoksulluğun boyutlarına yer verilmiştir. Bu yoksulluğun kentlerdeki yansımaları ve kaynaklık ettiği sosyal problemler irdelenmiştir. Araştırmanın esas can alıcı kısmı Ankara ilinde gerçekleştirilen saha çalışmasıdır. Saha çalışması özellikle sosyolojik bir bakış açısı ile yapılması açısından ve kentsel yoksulluğun önemli araştırma alanı olan gecekondularda yapılmış olması açısından önemlidir. Günümüzde gecekonduların kentsel dönüşüm projeleri ile dönüşüme tabi tutulduğunu düşünürsek görüşme yapılan bireyler Ankara’nın şehir merkezinde gecekonduda yaşayan bireylerin belki de son kuşağıdır. Zaten görüşülen bireylerin büyük bir çoğunluğu yaşadıkları evlerin yakında yıkılacağını ifade etmişlerdir.

Yapılan saha çalışmasına 30 kişi katılmıştır. Katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiş veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış ve alınan cevaplar üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Bu noktada araştırmada öne çıkan sonuçlar şu şekildedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Ankara’ya göç yolu ile gelmişlerdir. Göç etmelerinin sebepleri ise daha çok ekonomik kökenli sebeplerdir. İyi bir iş ve yaşam koşulu elde etmek amacıyla kente göç eden bireyler umdukları şekilde iş bulamamışlardır. Böylece daha çok enformel sektöre ait olan ve düzenli gelir getirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Bu insanların kırsal alandaki veya küçük şehirlerdeki yoksullukları Ankara kentine taşınmıştır. Bu durum göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

Sosyal dışlanma araştırmada yoksulluk ile oldukça ilişkili bir kavram olarak kaydedilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu maddi gelir yetersizliğinden dolayı toplumsal alanda sık sık sosyal dışlanma ile karşı karşıya geldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum kendini giyim kuşamı nedeniyle dışlanma, bir yerlere gidememe, diğer insanlara ayak uyduramama, hor görülme şeklinde göstermektedir. Maddi gelir eksikliğinin maddi kaynaklara erişimini engellemesi toplumsal alanda dışlanma nedeni olarak ön plana çıkmıştır. Katılımcıların sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları bir diğer durum ise yaptıkları iş ile ilgilidir. Özellikle kâğıt ve karton toplayıcılığı yapan bireyler insanlar tarafından hor görüldüklerini sık sık dile getirmişlerdir. “İnsanlar bizleri hor görüyorlar, bizi görmezden geliyorlar” gibi ifadeler kişilerin yaptıkları işlerden ötürü dışlanmaya maruz kaldıklarını gösterir niteliktedir. Çöpün ve çöp ile uğraşmanın zihinsel çağrışımları olumsuz olduğu için bu işleri yapan bireyler toplumda bazı dışlanma biçimleri ile karşı karşıya gelmektedirler. Sosyal dışlanma

hususunda katılımcıların bazıları dışlanma hissetmediklerini belirtmişler bunu ise insanların yaptıkları yardımlarla açıklamışlardır. Bu doğrultuda katılımcıların sosyal dışlanma hissine kapılmamaları çevrelerinde yardımsever insanların bulunması ile ilgilidir.

Yapılan araştırmadan elde edilen en önemli bulgulardan biri yoksul bireylerin yeterince kentlileşemedikleri olmuştur. Kentlileşme kavramı bireylerin sosyal, eğitim, kültürel, ekonomik gibi birçok açıdan kentli özelliklere sahip olmalarını yansıtır. Kentlileşme kent kültürü ve yaşam tarzı, sosyal ilişkiler, istihdam biçimi, kentin beklentisi olan eğitim düzeyi, kentli olmanın gerektirdiği kurallar ile ilişkilidir. Araştırmaya katılan bireylerin kentlileşme düzeyleri: Ekonomik, sosyal ve kentlilik bilincine erişim açısından incelenmiştir.

Bu doğrultuda ekonomik olarak kentlileşme hususunda katılımcıların kentin modern yapısına uygun işlerde çalışmadıkları görülmüştür. Araştırmaya katılan bireyler daha çok enformel sektöre ait düzensiz, geçici, pek gelir getirmeyen, sigortasız işlerde kayıt dışı bir şekilde çalışmaktadırlar. Bu durum katılımcıların ekonomik anlamda kentlileşemediklerini göstermektedir. Kentlileşme düzeyinin incelendiği bir diğer konu sosyal açıdan kentlileşme konusudur. Sosyal açıdan kentlileşme kentlileşmenin temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal anlamda kentlileşme bireylerin kent ortamında boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, sosyal ve kültürel aktivitelere katılımları, kültür seviyeleri ile ilgilidir. Bu noktada sosyal anlamda kentlileşme boş zaman aktiviteleri, sosyalleşme, sosyo-kültürel aktiviteler gibi kavramlar ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda katılımcıların boş zaman aktivitelerinin oldukça sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu boş zamanlarında evlerinde veya mahallelerinde geçirmektedirler. Sosyal ve kültürel aktiviteleri ise oldukça kısıtlıdır. “Sinema, tiyatro, alışveriş merkezi bunları ne biliriz biz keşke gidebilsek. Para olmayınca nereye gideceksin? Bizde para olmadığı için ne yazık ki böyle etkinliklere katılamıyoruz. Bu şehirde hiçbir sosyal kültürel aktivitemiz yok. Ya evdeyiz ya da işteyiz” ifadesi diğer katılımcıların yanıtlarını özetler niteliktedir. Dolayısıyla katılımcılar maddi gelir yetersizliğinden dolayı kentsel alanda sosyal ve kültürel aktivitelere yeterince katılamamaktadırlar. Katılımcıların kentli kültürünü benimsemeleri ve kente karşı aidiyet hissi duymaları zorlaşmaktadır.

Bu durum kentin içerisinde kentten ayrı bir yaşam atmosferine işaret etmektedir. Bir diğer yandan katılımcıların eğitim seviyelerinin düşük olduğu bilinmektedir. En

yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar lise mezunlarıdır. Katılımcılar arasında okuma yazma bilmeyenler mevcuttur. Bu durum katılımcıların eğitim seviyesi açısından kentlileşemediklerini göstermektedir. Kentin olanakları ile ilgili yöneltilen sorularda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kentin olanaklarından yeterince yararlanamadıklarını belirtmeleri kentlileşmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla yoksul bireyler kentin olanaklarından yeterince yararlanamamaktalar ve diğer insanlara göre dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Tüm bu bulgulardan hareketle kentlileşememe sorunu kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biridir. Türkiye’de kentli nüfusun artmasına rağmen kentlileşme seviyesinin düşük seyretmesinin sebeplerinden biri bu araştırmada tespit edildiği üzere yoksulluk olmuştur.

Analiz kısmında ön plana çıkan bir diğer unsur mekândır. Yoksulluk ve mekân ilişkisine bakıldığında yoksul bireylerin mekânsal olarak ayrıştıkları gözden kaçmamıştır. Büyük bir çoğunluğu gecekondulu mahallelerinde yaşayan katılımcılar mekânsal olarak kentten ayrılmışlardır. Mekânsal olarak ayrılan yoksul bölgeler kentin diğer bölgelerinden hem fiziki hem de sosyal yönden farklıdırlar. Araştırma yapılan bölgelere bakıldığında burada düzenli geliri ve sosyal güvenceleri olmayan, eğitim seviyeleri düşük, göç ile gelmiş ancak kente tutunamayarak sosyal dışlanma ve yabancılaşıma süreçlerine maruz kalmış, kente toplumsal katılımları zayıf bireyler çoğunluktadır. Bu bireylerin çoğunlukta olduğu bölgeler mekânsal bir ayrışmayı da gözler önüne sermektedir. Katılımcılar apartmanlarda veya başka sosyo- ekonomik seviyesi yüksek mahallelere öteki gözü ile bakmaktadır. Yoksulluk, dışlanma süreçleri ve ayrışmalarla beslenince bu kitle kendi alanında ve daha çok kendi halinde bir yaşam sürmektedirler. Dolayısıyla çoğu katılımcıda rastlanan “mahalleden pek çıkmam” söylemi bunu yansıtır niteliktedir. Yaşanılan mekân açısından kentlileşme düzeyi incelendiğinde mekânsal ayrışma süreçleri ve katılımcıların kendi bölgelerinde topluma çok katılmadan izole bir yaşam sürmeleri kentlileşmelerinin önünde bir engel olarak tespit edilmiştir.

Katılımcıların ifadelerinde dikkat çeken bir diğer unsur konutlarla ilgili yaşanan sıkıntılar olmuştur. Gecekondulu da yaşayanların büyük çoğunluğunun konut hususunda sıkıntı yaşadığı ve bir nevi konut yoksunluğu çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sahada yapılan gözlemlere göre katılımcıların büyük bir kısmının evleri; duvarları yarılmış, kapısı, pencereleri ve çatısı hasarlı derme çatma bir görünüme sahiptir. Dolayısıyla

düşük kaliteli konutlarda yaşanan fiziki sıkıntılar katılımcıların en büyük sorunları arasındadır.

Konut ile ilgili problemlerin önemli bir yönünü kentsel dönüşüm hususunun olumsuzlukları oluşturmaktadır. Çoğunluğu kiracı olan katılımcıların yanıtlarında “buralar yıkılacakmış, biz nerelere gideceğiz” ifadelerine çokça rastlanılmıştır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm süreçlerinin yoksul kesimlerin aleyhine işlediği görülmektedir. Kiracı olan bu insanlar evleri yıkılınca gidecek yeni bir ev bulma konusunda birçok sıkıntı yaşamaktadırlar. Apartman dairelerinin kiralarının bütçelerine uygun olmaması konut bulmada güçlük çekmelerinde oldukça etkilidir. Bazı katılımcılar ise sosyo-ekonomik seviyenin düşük olduğu şehir merkezine uzak bölgelerdeki apartmanlarda yaşamaktadırlar. Dolayısıyla kentsel dönüşüm projeleri ile kentin belli bir noktasında ortadan kalkmış gibi görünen yoksulluk başka mahallelerde ve sosyo-ekonomik seviyenin düşük seyrettiği bölgelerdeki apartmanlarda varlığını büyük ölçüde devam ettirmektedir. Kentsel dönüşüm ve kent yoksulluğu ile ilişkili alan yazında güncel araştırmalar arasında yer alan Erman’ın (2020) Ankara’da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesini incelediği araştırmasında da kentsel dönüşüm politikaları ile soylulaştırma adı altında kent yoksullarının yerinden edilme süreçlerine ve apartmanlarda yaşadıkları bir dizi soruna yer verilmiştir. Yine güncel çalışmalardan olan Şentürk’ün (2015) “Bu Çamuru Beraber Çiğnedik” adlı araştırmasında Ankara Ege mahallesinin gecekonduları ve bu gecekonduların dönüşüm süreçleri sosyolojik mercek altında incelenmiştir. Şentürk’ün bu araştırmasında kentsel dönüşüm ile kent yoksulunun birçok kaygı ve sorunla karşı karşıya kaldığı, yerinden edildiği, kent yoksullarının kolektif yapabilirlikleri ve destek mekanizmalarının iyiden iyiye kaybolduğu ve durumlarının daha da kötüleştiği bulgularına ulaşmıştır. Yapılan bu saha çalışmasında da kentsel dönüşüm süreci ile birlikte mahallenin eski dayanışma ve komşuluk ağlarının yok olduğu, mahallenin git gide kötüleştiği ve kentsel dönüşüm mahalleye geldiğinde nereye gideceğini ve ne yapacağını bilmeyen telaşlı ve kaygılı bir insan psikolojisi öne çıkan bulgular arasındadır.

Mekân açısından göze çarpan bir diğer durum yaşanan bölgenin güvenlik sorunları ve risk unsurları olmuştur. Şöyle ki katılımcıların çoğunluğu yaşadıkları mahallede güvenlik sorunlarının, suç olaylarının yaygınlığını dile getirmişlerdir. “Bu mahallede hapçısı var, esrarcısı var, hırsız var o yüzden hiç sevmiyorum ben burayı” ifadesi bu duruma örnektir. Bu noktada sahadan elde edilen verilere göre yoksul mahallelerde

hırsızlık, uyuşturucu madde satıcılığı gibi suç vakaları yaygındır. Bu mahallelerde yaşayan bireylerin birçok güvenlik sorunu ve risk ile karşı karşıya oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada ortaya çıkan önemli bulgulardan bir diğerini yoksulluk ve suç ilişkisi oluşturmaktadır. Katılımcıların yanıtlarında yoksulluğun suç oranlarına artırdığına dair birçok ifade mevcuttur. Burada vurgu yapılan unsur paranın olmayışıdır. Katılımcıların çoğu, asgari ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden yoksun olan bireylerin bunu karşılamak için hırsızlık, gasp gibi suçlara yönelebileceğini belirtmiştir. Katılımcılar arasında suç fiilinde bulunmuş, aile üyelerinden biri suç işlemiş ve suça yönelebileceğini belirten bireylerde mevcuttur. Bu da suç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Yapılan araştırmanın verilerine göre sosyolojik açıdan suç ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Suç, kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biri olarak saptanmıştır.

Saha araştırmasında saptanan bir diğer durum yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bilindiği üzere toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri özellikle kadınlara yönelik birçok negatif ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu noktada bu ayrımcılıklardan en çok etkilenen kesimlerden biri hiç şüphesiz yoksul kadınlardır. Araştırmaya dahil olan kadınların birçoğu ev hanımıdır. Ev içerisinde ücretsiz emek vererek ev işleri, çocuk bakımı gibi işler kadının sorumluluğundadır. Bu durum yoksul kadınların durumlarını iyileştirme şanslarını azaltmaktadır. Bir diğer yandan eşleri izin vermediği için herhangi bir işte çalışma yaşamına dahil olamayan kadınlar vardır. Bu durum ataerkil yapıda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ekseninde üretilmektedir. Kadınların bu şekilde çalışmalarına izin verilmemesi onların yoksulluğunu artırarak uzun süreli hale getirmektedir. Katılımcılar arasından çalışan kadınlar ise kâğıt ve karton toplayıcılığı işinde çalışmaktadırlar. Bu işler onlara düzenli bir gelir sağlamamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın sonucu olarak yoksul kadınlar formel istihdam sahalarında kendilerine yer edinememişlerdir. Bu durum onların şartlarını iyileştirme imkânlarını azaltmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ekseninde üretilen ve artan kadın yoksulluğu kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerinden biri olarak tespit edilmiştir.

Yoksullukla ilgili yapılan bir araştırmada yoksulluğun şiddetini, etkilerini ve toplumsal boyutlarını en iyi şekilde kavrayabilmek ve sosyolojik analiz yapabilmek için yoksul bireylerin yoksulluk hikayeleri, yoksulluğu tecrübe ediş biçimleri oldukça

önemlidir. Bu doğrultuda kişilerin yoksulluğa dair yorumlarına, yoksulluğu anlamlandırma biçimlerine bakıldığında yoksulluğun maddi yönüne vurgu yapıldığı görülmüştür. Katılımcılar yoksulluğu tanımlarken maddi tarafları ile parasızlık, ihtiyaçlarını karşılayamamak, istediklerine sahip olamamak gibi ifadeler kullanmışlardır. Katılımcıların bir kısmı ise yoksulluğun onlarda yarattığı psikolojik ve sosyolojik etkiler ile yoksulluğu tanımlamışlardır. Her iki anlamlandırma biçiminde de eksiklik hususuna ve bir “yokluk” durumuna vurgu yapılmıştır.

Katılımcılara yoksulluğun nedenleri ile ilgili sorular yöneltildiğinde yoksulluğun kader olduğu görüşüne sıkça rastlanmıştır. Özellikle uzun süreli kronik yoksulluk içerisinde olan bireylerde ise yoksulluk aileden aktarılır görüşü hâkimdir. Bir diğer yandan yoksulluğun sebebini devlet politikaları, ekonomik sistemler, enflasyon, hayat pahalılığı gibi durumlarla açıklayan katılımcılar da mevcuttur. Bir diğer yandan araştırmada sosyal yardımlarla ilgili sorularda açığa çıkan bulgulara bakıldığında, katılımcıların yoksullukla ilgili devletin ve kurumların almış oldukları önlemleri ve vermiş oldukları yardımları yetersiz buldukları görülmüştür.

Tez çalışmasının kavramsal ve kuramsal çerçevesinde yer verilen çocuk yoksulluğu araştırmada gözlemlenmiştir. Yoksul bireylerin büyük bir kısmının çocuk sayıları 3-6 çocuk arasındadır. Bazı görüşmeler esnasında yoksul hanelerdeki çocuklara rastlanılmıştır. Yapılan gözlemler çocukların bu hanelerde yoksulluktan en çok etkilenen dezavantajlı grup olduğunu göstermektedir. Soğuk kış günlerinde ayaklarında düzgün bir çorap ve ayakkabı bulunmaması, kıyafetlerinin oldukça yıpranmış görünmesi ve onları soğuktan koruyamaması, sokakta her türlü tehlikeye açık olarak moloz yığınları arasında oyun oynamaları onların bu yoksulluk halinden olumsuz bir biçimde etkilendiklerini göstermektedir. Ancak araştırmanın literatür kısmında yer alan çocuk işçiliği hususuna bu saha çalışmasında rastlanmamıştır. Katılımcıların tamamı çocuklarının herhangi bir işte çalışmadığını ve eğitim hayatlarına devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde araştırmadan elde edilen bulgulara göre kentsel yoksulluk kentin yaşam atmosferinde mekânsal ayrışma, kutuplaşma, yabancılaşıma, ötekileştirme, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal dışlanma, konut yoksunluğu, kentlileşememe ve suç gibi sosyal sorunların kaynağıdır ve bu sosyal sorunlar kentsel yoksulluğun toplumsal görünümlerindendir.

İnsan topluluklarının en önemli yaşam birimi olan kentlerde birbirinden farklı kültür formları ve yaşam şekilleri yoksulluk ile daha da belirginleşmektedir. Kentlerde bir tarafta ihtişamlı, zengin hayatlar hüküm sürerken bir diğer yanda ise kentin dışında kalan, kendi bölgelerinden pek çıkmayan; sosyal dışlanma, mekânsal ayrışma, kutuplaşma, kente yabancılaşma, kentlileşememe gibi sorunlarla karşı karşıya kalan; suç oranlarının ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu bir dizi riskle kuşatılmış yoksul mahallerde yaşam mücadelesi veren insanların var olması, kentin toplumsal yapısında tezatlık teşkil eden hayatların varlığını gözler önüne sermektedir. Bu ikili yapı kentin fiziki haritasında ve sosyal yapısında kendini büyük ölçüde hissettirmektedir. Toplumsal alanda yoksullukla ilişkilendirilen: İşsizlik, enformel sektör, suç vakalarının yaygınlığı, kutuplaşma, kentlileşememe, sosyal dışlanma gibi sorunlar toplumsal bütünleşmeye zarar veren niteliktedir. Bu noktada yoksulluk çözüm üretilmesi gereken en önemli sorunlardan biridir. Sonuç itibariyle bu çalışmada Ankara’da kentsel yoksulluğun toplumsal boyutları ve kaynaklık ettiği sosyal sorunlar sosyolojik bir mercek altında incelenmiştir. Bu alanda çalışanlara yararlı bilgiler sunabilmek bu tez çalışmasındaki en önemli gayedir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Sosyo-ekonomi Dergisi*, 6(6), 44-62.

Açıkgöz, R. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 45-60.

Açıkgöz, R. (2015). Yoksulluk ve Suç: Doğrusal Olmayan Bir İlişki, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 251-265.

Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. (2012). Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.

Adak, N. (2010). Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(2), 105-116.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2017). Türkiye’de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 197-224.

Aksan, G. (2009). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. Yüksek Lisans Tezi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

Aksu, C. (2015). Neoliberal Toplumda Öznellik, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 66-89.

Aktan, C.C. (2002). *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*. Ankara: Hak- iş Konfederasyonu Yayınları.

Aktaş G. (2016). Kentsel Yoksulluk ve Gençlerin Yoksulluğu Deneyimleme Biçimleri Üzerine Bir Alan Çalışması: Denizli Örneği, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-18.

Alver, K., Doğan, N. (Edt) (2018). *Kültür Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitapevi

Alver, K. (2012). Kent Sosyolojisi. İçinde. K. Alver (Edt.), *Kent İmgesi* (ss.9-31). Ankara: Hece Yayınları.

Arıkan, H. (2020). Türkiye’de Çevresel Etmenler, Yoksulluk ve Çocuk Suçluluğu Haritalama, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 53-78.

Arpacioğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76.

Aydos, E. (2020). Çankırı Sosyal Hizmet Merkezinin Uygulamalarını ve Yansımalarını “Yoksulluk Kültürü Kuramı” Kapsamında Değerlendirmek. Yüksek Lisans Tezi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Çankırı.

Aytaç Ö. (2013). Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. İçinde. Ö. Aytaç, S. İlhan (Edt.), *Yoksulluk, Kentsel Sınıfsal ve Sosyal Dışlanma: Modern Kentlerde Sınıfsal/Mekânsal Yarıma ve Suçlaştırılma Mekanizmaları* (ss.65-124). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli, *Mukaddime Dergisi*, 7(1), 135-155.

Bakır, M.A. (2019). Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyecilik Faktörü ve Bir Uygulama; Belediyelerin Gıda Yardımlarının Memnuniyeti Analizi. Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Baloğlu, F. (2005). Kentsel Yoksulluk: İstanbul'dan Küçük Bir Kesit, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (31), 231-249.

Bıçk1, D. (2013). Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. İçinde Ö. Aytaç, S. İlhan (Edt.), *Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları* (ss. 143-166). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Bıçk1, D. (2005). Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 104-138.

Bıçk1, D. (2015). *Kentte Yoksulluk Ayrışma ve Yaşam Kalitesi*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Burkay, S. (2009). Sosyal Problemler Sosyolojisi. İçinde. N. Adak (Edt.), *Sosyal Problem Görünümüyle Sapma ve Suç* (ss. 287-326). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Cerev, G. (2018). Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla. İçinde. G. Cerev, B. Yenihan (Edt.), *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutu* (ss. 223-239). Bursa: Dora Yayıncılık.

Cömertler, N. (2004). IV. Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Kadın Penceresinden Yoksulluk*, (ss. 50-57). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Çağlayan, S. (2008). Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları. İçinde. N. Oktik (Edt.), *Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki* (ss. 301-326). İzmir: Yakın Kitapevi.

Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(23), 209-222.

Doğan, İ. (2004). Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Türkiye Yoksulluğunun Sosyo-kültürel Zemin*, (ss.109-120). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir, *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.

Engincan, P. (2015). Kentsel Dönüşümün Sonuçları: Kent Yoksulluğu/Yoksunluğu ve Toplumsal Dışlanma, *İdeal Kent Dergisi*, 16, 107-122.

Erdem, T. (2003). Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Ankara Kent Yoksulları. Yüksek Lisans Tezi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Erman, T. (2020). *Mış Gibi Site*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(48), 205-248.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. Eren Rızvanoğlu). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008). Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları. İçinde. N. Oktik (Edt.), *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış* (ss.57-97). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.

Gün, S. (2017). *Çocuk, İşçi, Yoksul, Göçmen*. İstanbul: Notabene Yayınevi.

İçli, T. (2019). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İlhan, S. (2013). Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. İçinde Ö. Aytaç, S. İlhan (Edt.), *Yoksul Hayatlar: Kadınlar, Evler, Değişen Dünyalar* (ss. 167-220). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Ilıman, T. (2014). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Fonlar. Yüksek Lisans Tezi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.

Kaçmazoğlu, H. B. (2017). Mübeccel Belik Kıray’ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine, *Sosyoloji Konferansları*, 55, 385-412.

Kahraman, F. ve Sallan Gül, S. (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 339-366.

Kahraman, F. (2015). Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Örneği. Doktora Tezi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gaziantep.

Kalaycı, S. (2015). Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Karaman.

Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1-16.

Kaya, E. (2003). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Keleş, R. (1998). *Kent Bilimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitapevi.

- Kıray, M. B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.
- Koca, M. (2015). Kentsel Yoksulluk Sosyal Yardımlar ve Dışlanma (Sivas Merkez İlçe Örneği). Doktora Tezi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas.
- Kocatepe, H. (2011). Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu Yalova İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yalova.
- Kule, H. (2004). Kentsel Yoksulluk ve İzmit'te Yoksulluk Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kocaeli.
- Lewis, O. (1965), *İşte Hayat*, (Çev: Vahit Çelikbaş). E Yayınları, İstanbul.
- Lewis, O. (1971), *Sanchez'in Çocukları*, (Çev: Leyla Ragıp). E Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2009). *Komünist Manifesto* (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş). İstanbul: Can Yayınları.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (1), 144-161.
- Mercan, B.A. (2019). İleri Marjinalite Perspektifinden Altındağ'a Bakış: Suçun Mekânı, Mekânın Suçu mu, *İdeal Kent Dergisi*, 10(26), 178-213.
- Oktik, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. İçinde. N. Oktik (Edt.), *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış* (ss.21-56). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.
- Orhun, O. ve Şimşek, O. (2011). Neoliberal Küreselleşme, Değişen Sosyal Politikalar ve Yoksulluk Sorunsalı Üzerine Bir Tartışma, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3757-3777.
- Özbay, F. (2009). Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma. Doktora Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Özçelik, P. (2013). Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(2), 417-431.
- Özel, M. (2015). Kentsel Yoksulluk ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin İşlevleri, *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 6(16), 155-181.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. İzmir: Ekin Kitapevi.
- Özgenç, N. (2015). Sürdürülebilirlik Temelinde Yoksulluk Kavramının Yeniden Yorumlanması: Yoksulluk Düğümü, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35), 101-136.
- Özkul, M. (2010). Küreselleşme, Neo-Liberalist Uygulamalar, Yoksulluk ve Toplumsal Sorumluluk, *Journal of Azerbaijani Studies*, 622-649.

Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 605-634.

Şacli, A. (2019). Türkiye’de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(2), 1-21.

Sallan Gül, S. ve Gül, H. (2008). Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları. İçinde N. Oktik (Edt.), *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları*, (ss.57-97). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.

Sarı, İ. ve Coşkun, S. (2004). IV. Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Kent Yoksulluğunun Ölçülmesi, Nedenleri ve Sonuçları: Bir Giriş Denemesi*, (ss.569-578). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Sipahi, E.B. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 173-189.

Sula, H. (2004). IV. Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Yoksulluk Göç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar* (ss.551-560). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. Uzmanlık Tezi. *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Şavran, G. (2019). Sosyolojiye Giriş. İçinde N. Suğur (Edt.), *Toplum, Bilim ve Yöntem*, (ss. 2-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset.

Şenol, D. (2004). IV. Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Kentleşme ve Sokakta Çalışan Çocuklar* (ss.543-548). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Şenol, D. (2020). Göç Sosyolojisi. İçinde Ç. Sarp (Edt.), *Göç ve Kadın* (ss.95-118). Ankara: Orion Kitapevi.

Şen, R. (2004). Aile Şûrası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. İçinde R. Şen (Edt.), *Aile Yoksulluğunun Çocuklar Üzerine Etkileri* (ss.157-166). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, B. (2015). *Bu Çamuru Beraber Çiğnedik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tatlıdede, D. (2014). Kentleşme ve Kentlileşme Bağlamında Türkiye’de Kentlik Bilinci, *Şişli Akademi Dergisi*, 1, 19-27.

Tire, O. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Yoksulluğu, *Mavi Atlas Dergisi*, 5(1), 97-112.

Turner, B. (1997). *Eşitlik* (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ünal, H. (2008). Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları. İçinde N. Oktik (Edt.), *Yoksul Olmak Suç İşlemek İçin Yeterli mi?* (ss. 327-360). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.

Weber, M. (2002). *Sosyoloji Yazıları* (Çev: Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yalçın, C. (2010). Türkiye’de Kentlileşme Sorunları Üzerine Bir Tartışma, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 225-245.

Yaşar, M.R. (2013). Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. İçinde Ö Aytac, S. İlhan (Edt.), *Yoksulların Konutla İmtihanı: Konut Yoksulluğu* (ss.220-252). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Yaşar, S. ve Taşar, M.O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.

Yayla, R. (2018). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü: Sakarya İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yalova.

Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 257-287.

Zengin, E. (2018). Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 85-10.

İnternet Kaynakları

Bahçe, S. ve Memiş, E. (2021). “Yoksulluğun Önlenmesi, Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması” (Erişim) <https://ceidizler.ceid.org.tr/Yoksullugun-onlenmesi-Sosyal-Koruma-ve-Sosyal-Yardimlarda-Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi-Haritalama-ve-izleme-calismasi-i234> adresinden elde edilmiştir. Erişim Tarihi:05.06.2022

Aydın, vd. (2020). “Ankara’da Kent Yoksulluğu” (Erişim) <http://www.rwistanbul.org/rapor/0.06864600%201608207626.pdf> adresinden elde edilmiştir. Erişim Tarihi:05.06.2022

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2005). “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” (Erişim) https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf adresinden elde edilmiştir. Erişim Tarihi: 05.06.2022

<https://www.ilo.org/ankara/lang--tr/index.htm> Erişim Tarihi:01.06.2022

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi:01.06.2022

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404> Erişim Tarihi: 01.02.2021

EKLER

EK – 1 ETİK KURULU RAPORU

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.12.2021 - 64945

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU TOPLANTISI

KARAR TARİHİ : 21/12/2021
OTURUM NO : 12
TOPLANTI SAATİ : 12.30

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Mustafa ÖZEN başkanlığında gündemdeki maddeleri görüşmek üzere toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

- GÜNDEM** 21-Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY'un danışmanı olduğu Yüksek Lisans öğrencisi Selcan ŞAHİNGÖZ tarafından yürütülen "Kentsel Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri: Ankara Örneği" konulu proje başvurusunun görüşülmesi.
- KARAR** 21- Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY'un danışmanı olduğu Yüksek Lisans öğrencisi Selcan ŞAHİNGÖZ tarafından yürütülen "Kentsel Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri: Ankara Örneği" konulu proje incelenmiş olup, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesinde belirtilmiş olan Etik İlkelerine uygun olduğuna karar verildi.

EK-2 GÖRÜŞME SORULARI

1.Demografik Sorular

- 1.1.Cinsiyetiniz: a. Kadın () b. Erkek ()
- 1.2.Yaşınız:
- 1.3.Medeni durumunuz:
- 1.4.Eğitim durumunuz:
- 1.5.Çocuğunuz var mı? Var ise kaç tane?
- 1.6.Herhangi bir sosyal güvenceniz var mıdır?
- 1.7.Oturduğunuz konut tipi nedir?
- 1.8.Oturduğunuz konutun mülkiyeti kime aittir?

2.Kişisel Sorular

- 2.1.Ne zamandır Ankara’da yaşıyorsunuz?
- 2.2.Ankara’ya göç yoluyla mı geldiniz? Eğer göç ederek geldiyseniz hangi sebeple göç ettiniz?
- 2.3.Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? Sosyal aktiviteleriniz var mıdır? Şehirdeki sosyal ve kültürel faaliyetlere katılabiliyor musunuz? En son ne zaman sinema, tiyatro, alışveriş merkezi vb. gibi yerlere gittiniz?
- 2.4. Şehir ortamında eğitim, sağlık, adalet gibi hizmetlerden ve şehrin olanaklarından yeterince yararlandığınızı düşünüyor musunuz? Neden?
- 2.5. Geleceğe yönelik hayalleriniz, planlarınız, beklentileriniz nelerdir?

3.Çalışma Yaşamına İlişkin Sorular

- 3.1.Mesleğiniz var mı? Herhangi bir işte çalışıyor musunuz veya çalışma geçmişiniz var mı?
- 3.2.Genellikle ne tür işlerde, hangi sektörlerde çalışırsınız?
- 3.3.Çalışma koşullarınız nelerdir? Çalıştığınız işte ne gibi zorluklarla karşı karşıya kalıyorsunuz?
- 3.4.Herhangi bir işte çalışmıyorsanız çalışmama nedeniniz nedir? Ne zamandır işsizlik ile karşı karşıyasınız? (İşsiz olan bireyler için)

3.5. Çocuklarınız gelir getirmek için herhangi bir işte çalışıyor mu veya çocuklarınız herhangi bir çalışma geçmişi var mıdır? Eğer ki çocuklarınız çalıştıysa veya çalışıyorsa bunlar ne tür işlerdir?

4.Yoksulluğa İlişkin Sorular

4.1.Yoksulluğu nasıl tanımlarsınız? Size göre yoksulluk nedir? Yoksulluğun sebepleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

4.2.Siz yoksulluk problemi ile ne zamandan beri karşı karşıyasınız? Sizin yoksulluğunuzun sebepleri nelerdir?

4.3.Yoksulluk ile baş etmede ne gibi yöntemler uyguluyorsunuz? Yoksullukla başa çıkma stratejileriniz nelerdir?

4.4.Yoksulluktan kurtulacağınızı düşünüyor musunuz? Yoksulluktan kurtulmanın yolları var mıdır? Eğer ki varsa bu yollar nelerdir?

4.5.Çocuklarınızın gelecekte sizin hayatınızdan daha iyi standartlarda bir hayata sahip olacağını düşünüyor musunuz? Neden?

4.6.Maddi gelir yoksunluğundan dolayı toplumdan dışlandığınızı hissettiğiniz durumlar oluyor mu? Eğer ki oluyorsa bu durumlardan bahsedebilir misiniz?

4.7.Size göre yoksulluk toplumda ne gibi sosyal sorunlara yol açabilir?

4.8.Herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşadığınızda nerelere başvurursunuz?

4.9.Sosyal yardım aldığınız kurumlar var mıdır? Var ise bunlar hangi kurumlardır?

4.10.Aldığınız yardımların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Devlet kurumlarının, belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki faaliyetleri ve yardımları sizce yeterli midir?

4.11.İkamet ettiğiniz muhitin özelliklerinden bahsedebilir misiniz?

4.12.Yaşadığınız semtte problemler var mıdır? Örneğin; risk ve güven sorunları, gürültü, çevre kirliliği gibi sorunlar görülür mü? Bu sorunlar yaşadığınız yerde görülüyorsa bunlardan bahsedebilir misiniz?